

Diplomasi Araştırmaları Derneği
Association for Research on Diplomacy

JDR

Journal of Diplomatic Research
Diplomasi Araştırmaları Dergisi

Volume 2 Number 2 December 2020 ISSN: 2687_590X

The Journal of Diplomatic Research Diplomasi Araştırmaları Dergisi

-Owner on behalf of Association for Research on Diplomacy-

Barış ÖZDAL (Ph.D.)
Professor at
Bursa Uludağ University
Department of International Relations

-Chief Editor-

Ragıp Kutay KARACA (Ph.D.)
Professor at
İstanbul Aydın University
Department of International Relations

-Editors-

Öner AKGÜL (Ph.D.)
Asst. Prof. at
Kırşehir Ahi Evran University
Dept. of International Relations

Fatma Zeynep ÖZKURT (Ph.D.)
Asst. Prof. at
Nişantaşı University
Dept. of International Relations

Burak GÜNEş (Ph.D.)
Kırşehir Ahi Evran University
Dept. of International Relations

-Editorial Assistant-

(In Memory of) Ayza ALAYCHIEVA
Kırşehir Ahi Evran University
Department of International Relations

Dergi Kapak Tasarımı

Erhan Yurt

Correspondence and Communication

Karaman Mahallesi Tuna Caddesi Karaman Dernekler Yerleşkesi No: 59 Nilüfer - Bursa -
Türkiye

bilgi@diplomasiarastirmalari.org.tr

+90 (224) 294 11 65

Advisory Board (alphabetical order)

Reşat BAYER (Ph.D.)	Associate Professor at Koç University Department of International Relations	Turkey
Paul Arthur BERKMAN(Ph.D.)	Professor at Tufts University, Fletcher School of Diplomacy, Professor of Practice in Science Diplomacy, Director of the Science Diplomacy Center	USA
Burak Samih GÜLBOY (Ph.D.)	Professor at Istanbul University, Department of Political Science and International Relations	Turkey
Mehmet GENÇ (Ph. D)	Professor at Işık University, Department of International Relations	Turkey
Ioannis NIOUTSIKOS (Ph.D.)	Associate Lecturer at University of Piraeus, Department of International Relations	Greece
Tarık OĞUZLU (Ph.D.)	Professor at Antalya Bilim University Department of International Relations, head of Center for Social, Economic and Politics Research (SEPAM) of Antalya Bilim University	Turkey
Özden Selcen ÖZMELEK(Ph.D.)	Assistant professor at Çukurova University Department of International Relations	Turkey
Fırat PURTAŞ (Ph.D.)	Professor at Hacı Bayram Veli University Department of International Relations	Turkey
Kaan RENDA (Ph.D.)	Assistant professor at Hacettepe University Department of International Relations	Turkey
Jeffrey ROBERTSON(Ph.D.)	Assistant professor at Yonsei University, Visiting Fellow at the Asia-Pacific College of Diplomacy (APCD) at the Australian National University (ANU)	South Korea
David SCHRAG (Ph.D.)	Global Studies, University of Illinois at Urbana-Champaign	USA
Joseph SIRACUZA (Ph.D.)	Professor of Human Security and International Diplomacy in School of Global, Urban and Social Studies at Royal Melbourne Institute of Technology-RMIT University, Melbourne, Australia	Australia
Ramesh THAKUR (Ph.D.)	Emeritus Professor at Australian National University, Director of the Centre for Nuclear Non-Proliferation and Disarmament (CNND) in the Crawford School.	Australia
Konstantinos TRAVLOS (Ph.D.)	Assistant professor at Özyeğın University, Department of International Relations	Turkey

ABOUT

Journal of Diplomatic Research (JDR) is an international peer-reviewed academic journal published electronically on a biannual basis by the Association for Research on Diplomacy (DARD). Concordantly, JDR is open to all original studies on international relations, political science as well as theoretical, historical and methodological studies on diplomacy.

GOAL AND SCOPE

The goal of JDR is to present to the audience the studies on diplomatic history, diplomacy theories, diplomacy studies with quantitative, qualitative and integrated research methods, military diplomacy as well as other interdisciplinary diplomatic research and book reviews.

In this context, JDR stands as an international peer-reviewed academic journal bringing together scientists analyzing the phenomenon of diplomacy from all perspectives.

Diplomatic history, diplomatic theory and new diplomacy types form the primary area of investigation. Principally, JDR presents to its audience the information and understanding in the framework of:

Structural problematıques of the subject of diplomacy, latest understandings, theories and concepts on diplomacy, traditional research on diplomacy, diplomacy law and history, case studies on diplomatic processes and negotiations, application of various research methods on diplomatic research

TYPES OF ARTICLES

JDR accepts four different types of articles and book reviews. The articles include:

Original/Research Article: It is a scientific research article explaining an original argument, event or behavior from a specific theoretical perspective by using accurate methodologies. It is aimed to justify a general or a specific behavior based on the methods used, i.e. quantitative, qualitative or integrated methods. The primary objective of original articles within the scope of diplomatic research is to use primary data and appropriate methodology. This type of original and research articles is encouraged by the journal.

Review Article: This type of studies intended merely for introductory purposes, present an extensive summary on a specific event, phenomena or field. Following an extensive literature review with the purpose of informing audience on any subject related to diplomacy, these studies evaluate the current status of events, phenomena or the field. These studies research out to a wide audience and form the basis for original/research articles on the same subject.

Case Study: This type of studies involves the analysis of single cases or the comparison of different cases of similar nature intending to explain various outcomes of such a comparison. Case studies with an appropriate method presents to audience different perspectives and contributes theoretically to the field.

Methodological Study: These studies aim to test a specific method used in different disciplines or currently used in other fields of social sciences in the context of this specific field of research. The original methodologies of various fields such as anthropology, statistics, psychology and mathematics can be used in research on diplomacy.

Book Review: This type of studies aims to form a view on newly published books with a potential to contribute greatly to the field literature, identify differences and similarities with previously published books, and fill in the gap in the literature.

SUBMISSION GUIDELINES

- ❖ Articles and book reviews submitted to JDR should comply with APA 6 submission guidelines. Endnote or Mendeley APA 6th applications are suitable with the submission guidelines of the JDR. Detailed information on our journal listed below.
- ❖ The main text should include the following format: 1.5 line spacing, Times New Roman with 11 type size.
- ❖ Information on the type of the submitted work and the word count should be stated at the top left corner of the main text.
- ❖ Word counting includes bibliography and appendix: Number of words for submissions are as follows: original/research article 6.000-10.000, review article, 5.000-8.000, case studies 5.000-8.000, methodological studies 6.000-10.000, book reviews 2.000-4.000.
- ❖ Each paper must include 150 words English and Turkish written abstract and 750 words extended English summary if the paper was written in Turkish language.
- ❖ References

Authors should comply with the draft of American Psychological Association (APA) publication guideline. Link for APA guideline: www.apastyle.org

- ❖ Bibliography

Bibliography should include all the sources referenced to in the text. Journal and book titles should be in italic font. Bibliography should be in alphabetical order by author's surname. If reference is given to the same author's different works, a chronological order (most recent work first) should be followed. Page numbers should be provided for periodicals and chapters in edited books.

HAKKINDA

Diplomasi Araştırmaları Dergisi - Journal of Diplomatic Research (JDR), Diplomasi Araştırmaları Derneği (DARD) tarafından elektronik ortamda, yılda iki kez yayınlanan, uluslararası hakemli bir akademik dergidir. Bu bağlamda JDR, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi başta olmak üzere diplomasi alanına ilişkin kavramsal, teorik, tarihsel ve metodolojik tüm özgün çalışmalara açıktır.

AMAÇ VE KAPSAM

JDR'nin amacı diplomasi tarihi, diplomasi teorileri, nicel, nitel ve karma araştırma yöntemlerini kullanan diplomasi araştırmaları, askeri diplomasi ve diğer interdisipliner diplomatik araştırmalar ile kitap incelemelerini, akademik bir okuyucu kitlesi ile buluşturmayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda JDR, kapsamlı bir çerçevede diplomasi olgusunu tüm açılardan inceleyen bilim insanlarının buluştuğu uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Diplomasi tarihi, teorisi ve yeni diplomasi türleri odaklı çalışmalarda JDR'nin temel inceleme alanını oluşturmaktadır. En temel anlamda JDR, okuyuculara aşağıda belirtilen çerçevede bilgi ve fikir sunmaktadır:

Diplomasi konusunun temel problematikleri, diplomasi üzerine en son fikirler, teoriler ve kavramlar, klasik diplomasi çalışmaları, diplomasi hukuku ve tarihi, diplomatik süreçler ve pazarlıklarla ilgili vak'a analizleri, farklı araştırma metodlarının diplomasi araştırmalarına uygulanması

JDR, yukarıda belirtilen çerçevede tarih, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, hukuk, iktisat, coğrafya, antropoloji, psikoloji, yöntembilim ve ilgili diğer alanların katkısına açık olup, bu alanların akademisyenlerinin birlikte hazırladığı çalışmalarda teşvik edilmektedir.

MAKALE TÜRLERİ

JDR, dört tür makale ve kitap incelemelerini kabul etmektedir. Makale çeşitleri:

Orijinal Makale Çalışması: Özgün bir fikri, olayı ya da davranışı uygun bir metodoloji kullanılarak, belirli bir teorik perspektifle açıklayan bilimsel araştırma makalesidir. Nicel, nitel ya da karma yöntemler kullanılarak hazırlanan bu çalışmalarda, kullanılan metoda göre genel ya da spesifik bir davranışın açıklanması amaçlanır. Diplomasi araştırmaları kapsamında orijinal makalelerin, birincil verinin kullanılarak hazırlanması ve uygun bir metodoloji kullanılması öncelikli amaçtır. Dergi kapsamında bu tür orijinal makale çalışmaları teşvik edilmektedir.

İnceleme Makalesi: Bu türden çalışmalarda belirli bir olaya, olguya ya da alana giriş mahiyetinde olup, kapsamlı bir özet sunar. Diplomasi konusunu içeren herhangi bir konuda okuyucuyu bilgilendirme amaçlı geniş bir literatür taraması sonrasında, olayın, olgunun ya da alanın halihazırdaki durumu değerlendirilir. Bu türden çalışmalarda geniş bir okuyucu kitlesine ulaşır ve o alanda yapılacak orijinal araştırma makaleleri için altyapıyı oluşturur.

Vaka İncelemesi: Bu tür çalışmalarda, tek bir vak'ayı ya da birbirine benzer nitelikli iki vak'anın mukayeselerini içerek birbirinden farklı sonuçların nasıl meydana geldiğini açıklar. Uygun bir metodla yazılan vak'a incelemeleri, okuyucuya farklı perspektifler sunabileceği gibi, teorik olarak da alana katkıda bulunmaktadır.

Metodolojik Çalışma: Farklı disiplinlere ait ya da halihazırda sosyal bilimlerin diğer alanlarında kullanılan bir metodun, alanda kullanılarak test edilmesi amacıyla hazırlanmış çalışmalardır. Diplomasi araştırmalarında antropoloji, istatistik, psikoloji ve matematik gibi birçok alanın özgün metodları, bu kapsamda kullanılabilir.

Kitap Kriği: Bu tür çalışmalarda, alan literatürüne katkı sağlayacağı umulan kitaplar hakkında fikir belirtmek, alanda kendisinden önceki kitaplarla farklarını, benzerlikleri ve literatürde gördüğü boşluğu açıklamak amacıyla yazılır.

YAZIM KURALLARI

- ❖ JDR'ye, gönderilen makale ve kitap incelemeleri, APA 6 yazım kurallarına uygun olmalıdır. Endnote ya da Mendeley APA 6th uygulamaları JDR'nin kabul ettiği yazım kurallarına uygundur.
- ❖ Gönderilen çalışmalarda 1,5 satır aralığı, 11 punto ve Times New Roman yazı karakterinde yazılmalıdır.
- ❖ Gönderilen her bir çalışmanın sol üst köşesine, yukarıda bahsedilen makale türü ve kelime sayısı yazılmalıdır.
- ❖ Kelime sayıları kaynakça ve diğer ekler dahil hesaplanır: orijinal araştırma makalesi 6.000-10.000, inceleme makaleleri, 5.000-8.000, vak'a incelemeleri 5.000-8.000, metodolojik çalışmalarda 6.000-10.000, kitap incelemeleri ise 2.000-4.000 kelime aralığında olmalıdır.

- ❖ Her bir çalışma için 150 kelimelik Türkçe ve İngilizce zet, eğer alışma Türkçe ise 750 kelimelik genişletilmiş İngilizce zet gönderimi gerekmektedir.

rnek yazım kuralları:

- ❖ Atıflar

Yazarlar, yararlandığı kaynakların atıf yazımında Amerikan Psikoloji Birliği (APA) yayın kılavuzu taslağına uymalıdır. APA Kurallarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir www.apastyle.org

- ❖ Kaynakça

Kaynakça, metin içinde atıf yapılan kaynakların tamamını içermelidir. Dergi ve kitap isimleri italik olmalıdır. Kaynakça, yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. Bir yazara ait birden fazla esere atıfta bulunulmuşsa yazarın eserleri, en yakın tarihli olandan en eski tarihli olana doğru kronolojik olarak sıralanmalıdır. Süreli yayınlar ve derleme kitaplardaki makaleler için sayfa numaraları belirtilmelidir.

The Journal of Diplomatic Research

Volume 2 Number 2 December 2020

Editorial Introduction

*Ragıp Kutay
Karaca*

NATO Kurucu Andlaşması 5. Maddesinin Saldırı Fiili Açısından Analizi **1-10**

*Kamuran
Reçber*

A Comparative Assessment of UNMIL-Liberia and UNOSOM II-Somalia
Peacekeeping Operations **11-24**

*Recep Olcay
& Mürsel
Bayram*

Diplomasideki COVID-19 Etkisi ve Uluslararası Sistemin Değişimi Üzerine
Tartışma: Yapısal Realist Bir Analiz **25-45**

*Baybars
Öğün*

Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri **46-63**

Zehra Ayvaz

Editorial Introduction

As the Editorial Board, we are proud to present our newest issue of the Journal of Diplomatic Research (JDR) under the aegis of the Association for Research on Diplomacy (DARD).

In this issue, we have three Turkish and one English article that were decided to be published by the reports of peer reviewers and editorial board. Beside, we would like to remind you that our new web site is currently in function. It can be accessed from here <https://jdr.diplomasiarastirmalari.org.tr/>. As a result of this hardworking process, our new issue is out! In this issue, the authors contributed with four articles that contribute diplomatic research and international relations.

In our first article, Kamuran Reçber discussed the case of an armed attack among NATO's member states within the framework of the Article 5 of its Founding Treaty. In our second article, Recep Olcay and Mürsel Bayram comparatively analyzed two UN missions (UNMIL-Liberia and UNOSOM II-Somalia). In the third article, Baybars Ögün theoretically analyzed the impact of COVID-19 on diplomacy within the framework of changing international system. In the last article of this issue, Zehra Ayvaz evaluated the effects of Astana and Sochi processes on Turkish-Russian relations.

In days of hardship caused by the Covid-19 pandemic affecting everyone directly at the global level, we wish all our authors and readers, as well as their families and beloved ones healthy days; and on this opportunity we wish you all a happy new year.

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

Chief Editor

Editörden

Diplomasi Araştırmaları Derneği tarafından yayınlanan Journal of Diplomatic Research-Diplomasi Araştırmaları Dergisi'nin yeni sayısını, editör kurulu olarak sizlerle paylaşmanın gururunu yaşıyoruz.

Bu sayımızda, hakemlerimizin ve editör kurulumuzun kararıyla dört makalenin yayınlanmasına karar verilmiştir. Bunun yanısıra yeni web sitemiz yayındadır. Web sitemize bu link üzerinden ulaşabilirsiniz. <https://jdr.diplomasiarastirmalari.org.tr/>. Yoğun bir çalışma sürecinin sonucu olarak yeni sayımız ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda diplomasi çalışmaları ve uluslararası ilişkiler disiplinine katkı yapacağını düşündüğümüz üç Türkçe ve bir İngilizce makalenin yayınlanmasına karar verilmiştir.

İlk makalemizde Kamuran Reçber, NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi kapsamında üye devletlerden birinin diğerine silahlı saldırıda bulunması halinde ne yapılacağı hususunu değerlendirmektedir. İkinci alışmada Recep Olcay ve Mürsel Bayram, Birleşmiş Milletleri'in iki farklı barışı koruma operasyonunu (UNMIL-Liberia and UNOSOM II-Somalia) karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Üçüncü alışmada Baybars Öğün, COVID-19'ın uluslararası sistemin değişimi kapsamında diplomasiye etkisini kuramsal açıdan analiz etmektedir. Son makalemizde Zehra Ayvaz, Astana ve Soçi süreçlerinin Türk-Rus ilişkilerine etkilerini değerlendirmektedir.

Küresel düzeyde herkesi doğrudan etkileyen Covid-19 pandemi sürecinde zor şartlarda hayatlarına devam eden tüm yazar ve okurlarımıza, ailelerine ve sevdiklerine sağlıklı günler diler; bu vesile ile yeni yılınızı kutlarız.

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

Baş Editör

NATO Kurucu Andlaşması 5. Maddesinin Saldırı Fiili Açısından Analizi

The Analysis of Article 5 of the NATO Founding Treaty In Terms of Armed Attack

Kamuran Reçber

Prof.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Devletler Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

E-mail: recber@uludag.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7388-479X

Öz

Uluslararası kamu hukuku sisteminde etkin bir hukuk kişisi olan Kuzey Atlantik Örgütü (NATO), Kurucu Andlaşması'nın kendisine tanıdığı yetkiler ve getirdiği sorumluluklar kapsamında eylemde bulunmakta veya işlemler tesis etmektedir. NATO, bu yetkileri kullanırken ve bu sorumluluklara muhatap olurken elbette uluslararası kamu hukuku normlarına (özellikle Birleşmiş Milletler mevzuatına) uygun hareket etmek durumundadır. NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi, üye devletlerden biri veya bir kaçının silahlı saldırıya uğraması halinde diğer üye devletlerin saldırıya uğrayan devlet(ler)e nasıl ve ne şekilde yardım yapması gerektiğini düzenlemektedir.

NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi özü itibarıyla üye devletlerden biri veya birden fazlasının silahlı saldırıya uğraması halinde ne yapılacağını öngörmektedir. Ancak çalışmanın da ana fikrini oluşturan üye devletlerden birinin diğerine silahlı saldırıda bulunması halinde ne yapılacağı hususunu NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi düzenlemektedir. Çalışmada, bahsettiğimiz bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde, NATO üyesi devletlerin nasıl davranacakları tartışma konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Meşru Müdafaa, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Kamu Hukuku, Saldırı Fiili

Abstract

The North Atlantic Treaty Organization (NATO) which is an effective legal person in the international public law system carries out actions within the scope of the powers and responsibilities that the Founding Treaty grants to it. The NATO has to act in accordance with the norms of international public law (especially the law of the United Nations) while using its powers and dealing with its responsibilities. In case of an armed attack against one or more of members, Article 5 of the NATO Founding Treaty regulates how and in what manner other member states shall assist the state(s) attacked.

Article 5 of the NATO Founding Treaty provides essentially how to react if one or more of the member states is attacked. However, that the Treaty does not regulate how to react if one or more of the member states attacks the other member(s) is the main subject of the study. The study discusses how the member states shall act in case of such situation.

Keywords: NATO, Self-Defense, United Nations, Public International Law, Armed attack.

Giriş

Birleşmiş Milletler (BM) Kurucu Andlaşması'nın giriş kısmında belirtildiği gibi genel anlamda bir insanın yaşamında, insanlara tarif olunamaz acılar getiren veya yaşatan iki DÜnya Savaşı ile birlikte, uluslararası toplum bu türden acıların tekrar yaşanmaması hususunda BM bünyesinde örgütlenmeye gitmiştir. BM'nin kurumsal yapısının, kendisine tanınan yetkilerinin ve üyesi olan devletlerin eylemlerinin ve/veya işlemlerinin bu konuda yeterli olup olmadığı sürekli olarak tartişılmış ve tartişılmaya da devam etmektedir.

BM'nin prensip olarak ana görevleri arasında uluslararası barışın sürdürülmesi, güvenliğin sağlanması ve bozulan uluslararası barışın yeniden tesis edilmesi gibi hususlar sayılabilir. BM Kurucu Andlaşması 24.10.1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Eğer BM'nin yukarıda genel ve soyut anlamda belirttiğimiz ana görevlerini yerine getirdiği ve yetkilerini de sorunsuz olarak kullandığı şeklinde devletler arasında bir inanç olsaydı, BM'den sonra benzer yetkilere veya görevlere sahip çeşitli niteliklerde uluslararası örgütlerin kurulmasına ihtiyaç duyulmazdı. Bu tür uluslararası örgütlerden birisi de Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü (*Organisation du Trait  de l'Atlantique Nord*/OTAN) veya kısa adıyla NATO (OTAN)'dur. NATO, 04.04.1949 tarihinde Kuzey Atlantik Andlaşması'yla kurulmuştur.

Çalışmada, Kuzey Atlantik Andlaşması'nı NATO Kurucu Andlaşması şeklinde isimlendireceğiz. NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi, aşağıda detaylı olarak aktaracağımız gibi NATO üyesi devletlerden birinin silahlı saldırıya uğraması halinde, diğer üye devletlerin saldırıya uğrayan

devlete nasıl ve ne şekilde yardımda bulunacağını düzenlemektedir. Bu çalışmadaki ana amacımız, NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesindeki düzenlemeyi içerik itibarıyla tespit etmek değildir. Eğer çalışmada sadece bu tespitle sınırlı kalırsak, çalışma deskriptif/betimleyici olmaktan öteye gidemez. O halde makale tarzı çalışmalarda bir fikrin/tezin ileri sürülmesi, savunulması ve tartişmaya açılması tercih edilen bir yöntem olmalıdır. Aksi bir durum, çalışmayı bilgi yığımına dönüştürmektedir. Bu anlamda çalışmada ileri süreceğimiz veya savunacağımız tez/ide, NATO Kurucu Andlaşması 5. maddesi bağlamında, NATO üyesi bir devletin diğer bir üye devlete silahlı saldırıda bulunması halinde, bahsi geçen 5. maddenin prosedür kapsamında işletilmesinin gerekli olduğudur. Bu konuda aksi yöndeki tez, 5. maddenin işletilmesinin mümkün olamayabileceğidir. Elbette bu tezin veya fikrin savunulması için doğal olarak argüman(lar)a ihtiyaç bulunmaktadır. Konuya yönelik aşağıda gerekli açıklamaları ve değerlendirmeleri yaparak tezimizi savunmaya çalışacağız. Ancak konu kapsamında NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinde yer alan veya düzenlenen saldırı fiilinin öncelikle açıklanması uygun olacaktır.

Uluslararası Kamu Hukuku İtibarıyla Saldırı Fiili Nedir?

NATO Kurucu Andlaşması'nın üye devletlerden birine veya daha fazlasına silahlı saldırı olması halinde, diğer üye devletlerin silahlı saldırıya uğrayan bu devlet veya devletlere nasıl ve ne şekilde yardım yapması gerektiğini düzenlemektedir. Bu durumda öncelikle uluslararası kamu hukuku açısından saldırı fiilinin

ne anlama geldiğinin açıklanması gerekmektedir (Reçber, 2018: 267-268).

Uluslararası kamu hukuku itibarıyla haksız fiil anlamında kuvvet kullanma yasaklanmıştır. Hatta kuvvet kullanma yasağı uluslararası kamu hukuku sisteminde bir buyruk kuralı (*jus cogens*) olarak da kabul edilmektedir. Böyle olmakla birlikte, BM Kurucu Andlaşması düzenlemelerinde veya uluslararası kamu hukukunda kuvvet kullanmanın istisnaları belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle kuvvet kullanımının haklı kabul edildiği durumlar uluslararası düzeyde belirlenmiş ve kurallara bağlanmıştır.

BM, prensip olarak Kurucu Andlaşması'nın VII. Bölümünde (VIII. Bölümde meşru müdafaa durumu da dâhil) yer alan düzenlemeler dışında, kuvvet kullanılmasını yasaklamış durumdadır (Le Floch, 2009: 49-76). Bu anlamda BM Kurucu Andlaşması, hukuka aykırı bir şekilde kuvvet kullanılmasını saldırı fiili olarak kabul etmektedir. Fakat BM Kurucu Andlaşması, saldırı fiilini açıkça tanımlamamaktadır. Oysa ki ne tür bir eylemin veya olgunun saldırı/silahlı saldırı niteliği taşıdığı BM Kurucu Andlaşması'nda açıkça belirtilebilirdi. Bu konuda BM Genel Kurulu'nun 14.12.1974 tarihinde benimsediği 3314 (XXIX) sayılı karar¹ saldırıyı (tecavüzü) açıklığa kavuşturmuştur. Bu kararın 1. maddesinde bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı veya BM Kurucu Andlaşması'na aykırı herhangi bir biçimde silahlı kuvvet kullanılması, saldırı fiili olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu kararın 3. maddesinde saldırı fiili olarak değerlendirilebilecek hususlar, daha detaylı olarak verilmiştir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü de saldırı suçuna ilişkin yetkilendirilmiştir. Bu anlamda, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 8bis maddesinde saldırı suçu düzenlenme altına alınmıştır. Bu maddeye göre saldırı suçu, bir devletin siyasi veya askeri eylemlerini etkili biçimde kontrol edebilme veya yönetebilme konumunda bulunan bir kimse tarafından, karakteri, ağırlığı ve boyutu itibarıyla BM Kurucu Andlaşması'nı açıkça ihlal eden bir saldırı fiilinin planlanması, hazırlanması, başlatılması veya icrasını ifade etmektedir.

Konuya ilişkin saldırı fiili, bir devlet tarafından, bir başka devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne

veya bağımsızlığına karşı veya BM Kurucu Andlaşması'na aykırı başka şekillerde silahlı kuvvet kullanılması anlamına gelmektedir. Aşağıda sunacağımız eylemlerden her biri, savaş ilan edilip edilmemesine bakılmaksızın, BM Genel Kurulu'nun 14.12.1974 tarih ve 3314(XXIX) sayılı kararına uygun olarak saldırı fiili biçiminde değerlendirilmektedir (Définition de l'agression, 1974). Bu eylemler şunlardır:

a). Bir devletin silahlı kuvvetlerince, bir diğer devletin topraklarına yönelik yapılan istila veya taarruz ya da ne kadar geçici olsa da, bu tür bir istila veya taarruzdan kaynaklanan herhangi bir askeri işgal veya kuvvet kullanarak başka bir devletin topraklarının/ülkesinin tümünün veya bir bölümünün ilhakı;

b). Bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından, başka bir devletin ülkesine karşı yapılan bombardıman veya bir devlet tarafından diğer devletin ülkesine karşı gerçekleştirilen herhangi bir silah kullanımı;

c). Bir başka devletin silahlı kuvvetleri tarafından, bir devletin limanlarının veya kıyılarının ablukaya alınması;

d). Bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından, bir başka devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine ya da deniz ve hava filolarına saldırı;

e). Kabul eden devletle yapılan bir anlaşma uyarınca o devletin ülkesinde bulunan bir devletin silahlı kuvvetlerinin, o anlaşmada belirtilen koşullara aykırı olarak kullanılması veya anlaşmanın sona ermesinden sonra da bu topraklardaki varlığını devam ettirmesi;

f). Topraklarını başka bir devletin kullanımına tahsis eden bir devletin, topraklarının diğer devlet tarafından üçüncü bir devlete karşı bir saldırı eylemine kullanımına izin vermesi;

g). Bir başka devlete karşı yukarıda sayılan fiiller düzeyinde silahlı kuvvet eylemleri gerçekleştiren silahlı çetelerin, grupların, düzensiz birliklerin veya paralı askerlerin bir devlet tarafından veya bir devlet adına gönderilmesi veya o devletin bu eylemlere önemli ölçüde katılması.

Bahsettiğimiz bu fiillerin işlenmesine iştirak eden, bu fiillerin işlenmesini teşvik eden gerçek kişiler, usulüne uygun olarak gerekli koşulların sağlanması kaydıyla Uluslararası Ceza Mahkemesi (bu mahkemenin yargı yetkisi tamamlayıcılık ilkesine

¹ Uluslararası kamu hukuku sisteminde BM Genel Kurulu'nun tesis etmiş olduğu bu karar, saldırı fiiline ilişkin önemli bir boşluğu doldurmuştur. Öyle ki bu karar

sonrası Zourek yazmış olduğu makalenin başlığını "Nihayet Saldırının Bir Tanımı" şeklinde isimlendirmiştir (1974: 9-30).

tâbidir)² nezdinde yargılanabilmektedir. Zira bu kişiler, devlet adına görev yapmış olsalar bile işlenen suça yönelik şahsi sorumlulukları bulunmaktadır.

Uluslararası Kamu Hukukunda Saldırı (Haksız) Fiiline Karşı Alınabilecek Önlemler

BM Güvenlik Konseyi'nin özellikle BM Kurucu Andlaşması'nın VI. Bölümü kapsamında kullandığı yetkiler konusunda uyuşmazlığa taraf olan devletlere tavsiyede bulunabilmektedir. Burada sorulması gereken soru şudur: bu tavsiyelerin bağlayıcılığı bulunmakta mıdır? Aslında ilgili düzenlemeler dikkatlice incelendiğinde ilk etapta bu tavsiyelerin bağlayıcı olmadığı söylenebilir. Zira hangi düzenlemeye bakarsanız, burada genellikle Güvenlik Konseyi "*tavsiye(ler)de bulunabilir*"³ tümcesini içermektedir. Bu tümce yalın haliyle dikkate alındığında bağlayıcılığının olmadığı iddia edilebilir. Fakat bu konuda BM Kurucu Andlaşması'nın "*Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Fiili Halinde Yapılacak Hareket*" kenar başlığını taşıyan VII. Bölüm düzenlemeleri bir bütün olarak dikkate alındığında, BM Güvenlik Konseyi tavsiye niteliğindeki kararları da dâhil olmak üzere tesis etmiş olduğu diğer kararlarının uygulanmaması/uygulanamaması nedeniyle uluslararası barış ve güvenliğin bozulması veya bozulan barış ve güvenlik ortamının yeniden tesisi için duruma göre kuvvet kullanmayı gerektiren kararlar alabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, BM Güvenlik Konseyi teorik mahiyette BM Kurucu Andlaşması'nda düzenlendiği şekliyle tesis ettiği kararlarının (tavsiye niteliğinde olsa dahi) uygulanıp uygulanmadığını denetleyebilmektedir⁴.

Uluslararası kamu hukukunda haksız nitelikte gerçekleşen saldırı fiiline karşı BM mevzuatı önlem alma veya yaptırım uygulama hususunda gerekli düzenlemeleri içermektedir. Bu önlemleri ve/veya yaptırımları BM Kurucu Andlaşması'nın VII. Bölümünden başlayarak kolaylıkla tespit etmek mümkündür. Bahsi geçen VII. Bölümün kenar

başlığı yukarıda belirttiğimiz gibi "*Barışın Tahdidi, Bozulması ve Saldırma Fiili Halinde Yapılacak Hareket*" ismini taşımaktadır. Bu başlık itibarıyla BM Güvenlik Konseyi özetle, uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden, ciddi ve sürekli olarak bozan ve/veya silahlı saldırı fiili gerçekleştiren uluslararası kamu hukukunun bir kişisine (devlet vb.) yönelik durumun gerektirmesi doğrultusunda ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer ulaştırma araçlarının tamamen veya kısmen kesilmesine ve siyasi ilişkilerin askıya alınmasına karar verebilmektedir. Hatta Güvenlik Konseyi bu önlemlerin veya yaptırımların yeterli olmaması halinde, BM Kurucu Andlaşması'nın 41. maddesinde öngörüldüğü gibi, uluslararası barışın ve güvenliğin korunması ve/veya yeniden tesisi için, hava, deniz veya kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli gördüğü her türlü girişimi yapabilmektedir. Bu girişimlere, nümayişler/gösteriler, abluka önlemleri ve BM üyesi devletlerin hava, deniz veya kara kuvvetleri tarafından yapılacak başka eylemler de dâhil olabilmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve bütünlüğünün sağlanabilmesi için aktardığımız bu bilgilerden ve değerlendirmelerden sonra NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesini saldırı fiili açısından irdelemek uygun olacaktır.

NATO Kurucu Andlaşması 5. Maddesinin Saldırı Fiiliyle İlişkisi

Öncelikle NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinin içeriğini aktarmak konuyu daha açıklayıcı hale getirecektir: "*Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden birine veya daha fazlasına yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa Birleşmiş Milletler Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli*

² Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi, 01.07.2002 tarihinden sonraki suçlar ve olaylar için kabul edilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz suçlara ilişkin ulusal mahkemeler yargılama yetkisi kullandıkları takdirde, Uluslararası Ceza Mahkemesi yargılama yapmamaktadır. Bu anlamda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi tamamlayıcı (*tamamlayıcılık ilkesi*) nitelikte olmaktadır. Diğer bir ifadeyle Uluslararası Ceza Mahkemesi, ulusal mahkemelerin yargı yetkisini ortadan kaldırmamaktadır. Hatta Roma Statüsü'nün giriş kısmında yer alan şu düzenleme, konuya yeterince açıklık getirmektedir: "*Bu*

Statü altında kurulacak olan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, ulusal ceza yargı yetkisinin tamamlayıcısı olduğunu vurgulayarak". Benzer düzenleme, Roma Statüsü'nün 1. Md.'sinde de mevcuttur. Bu bilgi veya değerlendirme Kamuran Reçber'in Uluslararası Hukuk isimli kitap çalışmasından aynen alınmıştır: bkz., (Reçber, 2018: 254).

³ BM Güvenlik Konseyi tavsiyelerinin hukuki değeri konusunda bkz., (Virally, 1956: 66-96).

⁴ Konu hakkında farklı görüşler için bkz., (Pazarcı, 2000: 77-78; Çelik, 1987: 341-342).

görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır.

Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir”⁵. Bu maddenin içeriği dikkate alındığında, üye devletlerin yardım etme yükümlülüğü silahlı saldırı fiiline bağlanmıştır. Bu husus açıktır ve bu nedenle tartışılacak bir yönü bulunmamaktadır.

Konu kapsamında NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinin içeriğini kısaca şu soruları yönelterek ve şu cevapları vererek açıklayabiliriz:

1. Maddenin uygulama alanı neresidir?:

Cevap: NATO'nun üyesi devletlerin ülkeleri (Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ülkesi anlamında Kuzey Amerika ve diğer üye devletler açısından Avrupa)⁶;

2. 5. maddenin işletilmesi somut olarak hangi fiile dayandırılmak zorundadır?:

Cevap: Silahlı saldırı fiili;

3. 5. maddenin işletilebilmesi için silahlı saldırı kime yapılmak zorundadır?:

Cevap: Üye devletlerden birine veya birden fazlasına;

4. Böyle bir silahlı saldırı olursa tüm üye devletlere silahlı saldırı yapılmış mı kabul edilecektir?:

Cevap: Evet;

5. Silahlı saldırı halinde hangi uluslararası kamu hukuku düzenlemesi dikkate alınacaktır?:

Cevap: BM Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesi;

6. BM Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesi neyi içermektedir?

Cevap: BM Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesi, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkileri saklı kalmak kaydıyla, BM üyesi devletlerden birine yapılacak silahlı saldırı halinde bireysel veya toplu/kolektif meşru müdafaa hakkını düzenlemektedir (Bidias, 2016: 28; Sierpinski, 2006: 79-120) .

7. Silahlı saldırıya uğrayan NATO üyesi devlet(ler)e meşru müdafaa kapsamında yardım yapılırken ne amaçlanmaktadır?

Cevap: Kuzey Atlantik Bölgesinde uluslararası nitelikte güvenliğin sağlanması ve korunması amaçlanmaktadır;

8. Silahlı saldırıya uğrayan üye devlet(ler)e meşru müdafaa kapsamında yardım yapılırken tek başına mı yoksa diğer devletlerle birlikte mi hareket edilmektedir?:

Cevap: 5. madde bu soruya cevap olarak “*bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte*” (*individuellement et d'accord avec les autres parties*) tümcesini içermektedir;

9. Silahlı saldırıya uğrayan devlet(ler)e yardımın içeriğinde ne bulunmaktadır?:

Cevap: Silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen tüm eylemler;

10. Silahlı saldırıya uğrayan devlet(ler)e bireysel veya toplu meşru müdafaa yardımıyla bulunan NATO'nun diğer üye devletlerinin bu eylem(ler)i ne zaman sonlanacaktır:

Cevap: BM Güvenlik Konseyi'ne durum bildirildiğinde ve Güvenlik Konseyi de uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı takdirde, bireysel veya toplu meşru müdafaa⁷ son bulmaktadır.

Yukarıda NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinin içeriğini soru ve cevap yöntemiyle

⁵ NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinin Türkçe versiyonu (metni) NATO'nun resmi internet sayfasından alınmıştır (NATO, 2008).

⁶ Bu konuda NATO Kurucu Andlaşması'nın 6. maddesini de dikkate almak gerekmektedir. Bu madde şu şekildedir: “*Madde 5 açısından, Taraflardan bir ya da daha çoğuna karşı silahlı saldırı, aşağıdakileri de kapsar:*

- *Tarafların Avrupa ya da Kuzey Amerika'daki topraklarına, Fransa'nın Cezayir Bölgesine, Türkiye topraklarına veya Taraflardan herhangi birinin egemenliği altında olan ve Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde yer alan adalara yapılan silahlı saldırı;*

- *Bu topraklarda ya da bu toprakların üzerindeki hava sahasında bulunan, ya da Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte Taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin üslenmiş bulunduğu herhangi bir Avrupa toprağında veya Akdeniz'de, ya da Yengeç Dönencesi'nin kuzeyindeki Kuzey Atlantik bölgesinde bulunan Tarafların herhangi birine ait kuvvetlere, gemilere, ya da uçaklara yapılan silahlı saldırı”.*

⁷ Meşru müdafaya ilişkin uluslararası kamu hukuku açısından çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Bu konuda bkz. (Dupuy, 2002: 581-582).

açıklamaya çalışılırken, tespit edileceği üzere bu madde kapsamında bireysel veya toplu meşru müdafaa hakkının kullanılması silahlı saldırı fiiliyle ilişkilendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle NATO Kurucu Andlaşması dar anlamda yorumlandığında **silahlı saldırı fiili gerçekleşmediği takdirde** NATO üyesi diğer devletler saldırıya uğradığı iddia edilen diğer devlet(ler)e bireysel ve toplu meşru müdafaa hakkı kapsamında yardım edememektedirler.

NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi *casus foederis* (bir andlaşmanın uygulanabilir ve bağlayıcı hale geldiği koşul) ilkesini otomatik kılmamaktadır (S. J. C., 1955: 691). Zira silahlı saldırı halinde, saldırıya uğrayan devlet(ler)e yönelik diğer üye devletler siyasi ve askeri yükümlülükleri doğrultusunda güçlerinin yettiği ölçüde yardımda bulunmak durumunda kalmaktadırlar.

Yukarıda saldırı fiili veya silahlı saldırı fiilinin uluslararası kamu hukuku açısından ne anlama geldiğini açıklamaya çalıştık. Bu konuda BM Genel Kurulu'nun 14.12.1974 tarihinde tesis ettiği karara ek olarak benimsediği belgenin 3. maddesinin g bendi dikkate alındığında özellikle Irak ve Suriye devletlerinin ülkelerinden gelip Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesinde eylem(ler) gerçekleştiren silahlı gruplardan/teröristlerden⁸ bahsetmek gerekmektedir. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne yönelik gerçekleştirilen silahlı bir saldırı fiili oluşturmaktadır. Elbette uluslararası kamu hukuku itibarıyla burada uluslararası sorumluluk Irak ve Suriye devletlerine düşmektedir. Ancak çeşitli nedenlerle bu devletlerin ülkelerinden yapılan silahlı saldırılar hususunda bahsi geçen devletler, ülkelerinin bu kısımlarını fiilen kontrol altında tutamamaktadırlar. Durum böyle olunca silahlı saldırı fiiline ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinin işletilmesini istemesini doğal karşılamak gerekmektedir. Özellikle Irak ve Suriye devletlerinin fiili kontrol sağlayamadıkları ülkelerinin bu kısımlarında faaliyet gösteren silahlı gruplara NATO üyesi devletlerin desteği kesmesi, NATO Kurucu Andlaşması 5. maddesinin dolaylı bir biçimde Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından işletilmesi anlamına gelmektedir.

NATO Üyesi Devletlerin Birbirlerine Silahlı Saldırı Fiili Gerçekleştirmeleri Halinde NATO Kurucu Andlaşması 5. Maddesi İşletilebilir mi?

Uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit edildiği, krizlerin doğduğu ve haksız saldırı fiillerin yapıldığı zamanlarda NATO Konseyi (*Le Conseil de l'Atlantique-Nord*), BM Kurucu Andlaşması düzenlemelerine uygun olarak karar tesis etmek durumundadır (Rouby, 2010: 715-724). Bu anlamda NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinde üye devletlerden birisinin veya çoğunun Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da silahlı saldırıya uğraması halinde, diğer üye devletler silahlı saldırıya uğrayan devlet(ler)e BM Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesi gereğince “*silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır*”.

NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinin içeriğini yukarıda soru-cevap şeklinde açıklamaya çalışmış da olsak, bu içeriğin belirli hususlara yönelik açık olmadığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin yukarıda maddenin içeriğinde yer alan “*gerekli görülen eylemlerde bulunarak*” tümcesi açık değildir. Zira her üye devlet, kendi iç hukuk düzenlemelerine (uluslararası kamu hukuku normlarına bağlı kalmak kaydıyla) göre mi yoksa NATO'nun belirleyeceği esaslara uygun olarak mı bu eylemlerde bulunacağı açık olarak belirtilmemiştir. Fakat NATO Kurucu Andlaşması'nın 9. maddesi bu konuda gerekli cevabı düzenlemektedir. Zira 9. madde itibarıyla NATO üyesi devletler, NATO Kurucu Andlaşması'nın uygulanması ile ilgili konuları ele almak üzere hepsinin temsil edileceği bir Konsey (NATO Konseyi), herhangi bir zamanda acil olarak toplanabilecek şekilde organize edilmiş ve gerekli gördüğü ikincil/tâli organları kurmakla görevlendirilmiştir. Aslında sorumuzun asıl cevabı NATO Kurucu Andlaşması'nın 9. maddesinin son cümlesinde yer almaktadır. Bu cümle şu şekildedir: “*Özellikle 3. ve 5. maddelerin uygulanmasına ilişkin önlemleri önerecek bir savunma komitesi derhal oluşturulacaktır*”⁹. Bu durumda, NATO üyesi devlet(ler)in gerekli yardım(lar)ı, NATO Kurucu Andlaşması'nın 9. Maddesi doğrultusunda yapmaları gerekmektedir.

⁸ Dubisson, silahlı saldırı fiilinin klasik halinin dışına çıktığını ve artık terör eylemlerinin de bu hususta etkin olarak kullanıldığını belirtmiştir (Dubuisson, 2004: 292).

⁹ NATO Kurucu Andlaşması'nın 3. maddesi şu şekildedir: “*Bu Andlaşma'nın amaçlarına daha etkin*

biçimde ulaşabilmek için Taraflar, tek tek ve ortaklaşa olarak, sürekli ve etkin öz-yardım ve karşılıklı yardımlarla, silahlı bir saldırıya karşı bireysel ve toplu direnme kapasitelerini koruyacaklar ve geliştireceklerdir”.

Ayrıca saldırıya uğrayan devlete yapılacak yardımların BM Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesi düzenlemelerine uygun olması gerekmektedir. Yani, BM Güvenlik Konseyi, saldırıya uğrayan devlet lehine gerekli önlemleri almaya kadar, NATO'nun diğer üye devletleri silahlı saldırıya maruz kalan devlet(ler)e bireysel veya toplu meşru müdafaa kapsamında gerekli yardımı yapabilmektedir. Fakat meşru müdafaa kapsamında alınan önlemlerin derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi gerekmektedir¹⁰.

Diğer yandan toplu meşru müdafanın yanı sıra, uluslararası barışın bozulması, tehdit edilmesi ve haksız saldırı fiilinin oluşması halinde, bu konulara ilişkin BM Güvenlik Konseyi'nin karar veya kararları öngördüğü takdirde, NATO bölgesel bir örgüt olarak saldırıya uğrayan devlet(ler) lehine askeri operasyonlara da katılabilmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de NATO Konseyi'nin karar vermesi gerekmektedir.

Diğer yandan konuyla bağlantılı olması nedeniyle 19.06.1992 tarihli Petersberg Deklarasyonu'nu da burada hatırlatmak gerekir. Petersberg Deklarasyonu Batı Avrupa Birliği (BAB)¹¹ bünyesinde oluşturulan askeri güçler aracılığıyla kriz zamanlarında NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi ve Değiştirilen Brüksel Andlaşması'nın (BAB Kurucu Andlaşması) V. maddesi dışında kalan aşağıdaki konularda askeri operasyonların düzenlenebileceğini öngörmüştür:

- Uyuşmazlıkların tahliyesi ve insani yardım görevleri;
- Barış sürdürme görevleri;
- Barışın sürdürülmesi operasyonları dâhil, kriz yönetimi için savaş gücü oluşturulması görevleri¹². Bu operasyonlara katılım, üye devletin ihtiyari (isteğe bağlı) yetki alanına bırakılmıştır.

Petersberg Deklarasyonunun III. Bölümünün A Kısımının birinci bendinde BAB Bakanlar Konseyi, BAB ortak üyesi olan devletlerle BAB tam üyesi statüsündeki devletler arasındaki ilişkilerde uygulanması gereken temel prensipleri belirtmiştir.

Bu anlamda, ortak üyeler ile BAB tam üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkilerde, BM Kurucu Andlaşması'nın düzenlemelerine uygun olarak, güç kullanımı ve tehdide başvurma yasaklanmış ve bu devletlerin kendi aralarındaki uyuşmazlıkları barışçıl yollarla, yani Paris Şartı'na ve Helsinki Nihai Senedi'ne konu olan düzenlemelere, BM Kurucu Andlaşması, NATO Kurucu Andlaşması ve Değiştirilen Brüksel Andlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerle uygun olarak çözmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Diğer yandan, Petersberg Deklarasyonu'nun III. Bölümünün A Kısımının ikinci bendinde ise NATO ve BAB üyesi devletleri bağlayan andlaşmalarda (NATO Kurucu Andlaşması/Kuzey Atlantik Andlaşması ve Değiştirilen Brüksel Andlaşması) yer alan savunma yükümlülüklerinin ve güvenlik garantilerinin bu iki örgütün üyeleri arasında meydana gelen/gelebilecek uyuşmazlıklarda uygulanmayacakları belirtilmiştir. Oysaki, NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi ve Değiştirilen Brüksel Andlaşması'nın V. maddesi üye devlet(ler)e silahlı saldırı olması durumunda, üye devletler arasında savunma ve güvenlik alanlarında çeşitli yükümlülüklerin yerine getirilmesini veya çeşitli yardımların yapılmasını düzenlemektedir. Örneğin, Değiştirilen Brüksel Andlaşması'nın V. maddesine göre “Yüksek Akit Taraflardan (üye devletlerden) birisi Avrupa'da silahlı saldırıya uğrayacak olursa, diğerleri saldırıya uğrayan bu devlete, Birleşmiş Milletler Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesinin düzenlemelerine uygun olarak, güçlerinin tüm imkânlarını kullanarak askeri ve diğer yardım ve desteği vereceklerdir” denilmektedir (Texte du Traité de Bruxelles modifié, 1948: Madde V). Petersberg Deklarasyonu'nun III. Bölümünün A Kısımında düzenlendiği gibi, Değiştirilen Brüksel Andlaşması'nın savunma yükümlülüklerinin ve güvenlik garantilerinin BAB ve NATO üyesi devletler arasında meydana gelebilecek çatışmalarda/silahlı saldırılarda uygulanmaması, BAB üyesi tüm devletlerin aynı zamanda NATO üyesi olmaları nedeniyle, bu Andlaşmanın 5.

¹⁰ Bkz., BM Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesinin ikinci cümlesi ve NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinin ikinci bendi.

¹¹ BAB, 17.03.1948 tarihli Brüksel Andlaşması'nı değiştiren 23.10.1954 tarihli Protokol ile kurulmuştur. BAB, 27.05.2011 tarihli Bakanlar Konseyi kararı ile (benzer nitelikte karar 31.03.2010 tarihinde de alınmıştır) 30.06.2011 tarihinden itibaren varlığına son

vermiştir (bkz., *Batı Avrupa Birliği*, <http://www.weu.int/>, Erişim Tarihi: 11.02.2020). BAB hakkında geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. (Reçber, 2018a: 24-28; Imbert, 1968: 3).

¹² Bkz., (Petersberg Deklarasyonu, 1992). Konu kapsamında ayrıca bkz., (Özdal, 2020: 185-186).

maddesinin kendi aralarında uygulanmasını fiilen ortadan kaldırması anlamını da taşımıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz Petersberg Deklarasyonu'nu tesis eden BAB Bakanlar Konseyi'dir. BAB Bakanlar Konseyi'nin tesis ettiği bu türden bir kararın NATO'yu bağlaması elbette söz konusu değildir. Ancak o dönemde BAB tam üyesi bulunan devletlerin hepsinin aynı zamanda NATO üyesi olmaları nedeniyle alınan kararın önemi de yadsınamayacak niteliktedir. O dönemde Türkiye'nin BAB tam üyesi olmaması nedeniyle olası Türkiye ile Yunanistan arasındaki silahlı saldırı halinde bahsi geçen 5. maddelerin işletilmemesi söz konusu olabilecekti. Ancak BAB'ın bir uluslararası kamu hukuku kişisi olarak uluslararası kamu hukuku sisteminden çekilmesi nedeniyle Petersberg Deklarasyonu'nun ilgili düzenlemelerinin de bir önemi kalmamıştır.

Böyle olmakla birlikte konu kapsamında cevabı aranması gereken en önemli soru şudur: acaba NATO üyesi bir devlet diğer bir üye devlete silahlı saldırıda bulunacak olursa NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi işletilebilecek midir? Bu soruya cevap verebilmek için yine bahsi geçen 5. madde düzenlemesine bakmak gerekmektedir. 5. madde, bir üye devletin diğer bir üye devlete silahlı saldırı yapması halinde diğer üye devletlerin silahlı saldırıya uğrayan üye devlete meşru müdafaa kapsamında yardım yapmasını yasaklamamaktadır. Bu durumda silahlı saldırıya uğrayan NATO üyesi devlete, diğer üye devletlerin gerekli yardımı yapması söz konusu olabilecektir. Ancak, yukarıda da vurguladığımız gibi gerçekleşen eylemin silahlı saldırı olup olmadığına kimin veya hangi kurumun karar vereceği de açık değildir.

Diğer yandan NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi bir üye devletin diğer bir üye devlete silahlı saldırıda bulunması ihtimalini öngörmemiştir. Belki bu tür öngörmeme hali NATO'nun kurulduğu dönemde böyle bir ihtimalin hayatın doğal akışına uygun görülmemesinden kaynaklanmıştır. Zira NATO'nun kurulduğu tarihte uluslararası kamu hukuku sisteminde iki kutuplu yapı giderek gelişim göstermeye başlamıştır. NATO Kurucu Andlaşması da üye devletlerin güvenliklerinin sağlanması ve savunmalarının yapılması ilkesi üzerine tesis edilmiştir. Ancak günümüzde iki kutuplu sistemin olmayışı ve üye devletler arasındaki çeşitli sorunlar nedeniyle birbirlerine karşı silahlı saldırıda bulunmaları da ihtimal dâhilindedir.

Eğer uluslararası sistemde bir kriz oluştuğunda veya barışa karşı bir tehdit ve silahlı saldırı tespit edildiğinde, üye devletlerden biri bu durum(lar)

karşısında izlenecek yöntemi görüşmek üzere NATO Konseyi'ni derhal toplantıya davet edebilmektedir. Bu durumda ilk etapta tespit edilen krize, tehdide ve silahlı saldırıya yönelik, NATO Konseyi uygulayacağı yöntemi benimsemektedir. NATO Konseyi tarafından benimsenecek yöntem, meydana gelen krizin, tehdidin ve saldırının niteliğinden ve üye devletlerin ulusal çıkarlarından ve tutumlarından bağımlı olmaktadır. Sorun çok ciddi boyutlarda uluslararası barış ve güvenliği tehdit ediyorsa veya haksız bir silahlı saldırı fiili meydana gelmişse ve soruna müdahale konusunda BM Güvenlik Konseyi, NATO'ya yetki geçiriminde bulunmuşsa, NATO Konseyi sorunun çözümüne yönelik derhal eyleme geçme kararı verebilmektedir.

Bahsettiğimiz durum NATO'nun 20.11.2010 tarihli Lizbon Zirvesi'nde de belirtilmiştir (Déclaration du sommet de Lisbonne, 2010). NATO üyesi devletlerin Devlet ve Hükümet Başkanlarının katılım gösterdiği NATO Konseyi toplantısı sonrasında yayımlanan Zirve Sonuç Bildirgesi'nde özetle “*toplu/kolektif savunma*”, “*kriz yönetimi*” ve “*işbirliğine dayalı güvenlik*” konularında detaylı diyebileceğimiz düzenlemeler benimsenmiştir (Gout ve Kempf, 2016: 97). Özellikle “*toplu/kollektif savunma*” olgusu NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesini doğrudan ilgilendirmektedir. Zirve Sonuç Bildirgesi'nde özellikle nükleer, balistik vb. saldırıların yapılması halinde üye devletlerin NATO bünyesinde “*toplu savunma*” stratejisi doğrultusunda işbirliğinde bulunmaları kabul edilmiştir (Lizbon Sonrası NATO, 2011).

Sonuç

NATO'nun en önemli misyonlarından birisi üye devletlerin güvenliğini sağlamak, silahlı saldırıya karşı koruma gerçekleştirmek ve üye devletlerden birine veya birden fazlasına karşı silahlı saldırı gerçekleşmişse yukarıda açıkladığımız prosedür gereği gerekli desteği sunmaktır. Silahlı saldırının gerçekleşmesi halinde, NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi ne tür bir sürecin işletilebileceğini düzenlemektedir. Böyle bir süreç işletilirken elbette uluslararası kamu hukuku normlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Hatta bahsi geçen 5. madde silahlı saldırı fiili halinde, BM Kurucu Andlaşması'nın 51. maddesinde belirtilen bireysel veya toplu meşru müdafaayı referans göstermektedir.

NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesinin NATO üyesi devletler arasında silahlı saldırı olması halinde, işletilip işletilmemesi hususu tartışma

konusudur. Ancak yukarıda aktardığımız BAB Bakanlar Konseyi tarafından 1992 yılında benimsenen Petersberg Deklarasyonu'nun ilgili düzenlemeleri itibarıyla gerek NATO gerek BAB Kurucu Andlaşmalarının benzer nitelikte olan 5. maddelerinin iki örgüt üyesi devletler arasında silahlı saldırı olması halinde işletilmemesi benimsenmiştir. Böyle bir formülün geçerliliği siyaseten savunulabilse de hukuken BAB Bakanlar Konseyi'nin aldığı bu kararın NATO'yu bağladığı iddia edilemez. Kaldı ki BAB, uluslararası kamu hukuku sisteminde varlığına son vermiştir. BAB varlığına son vermeseydi bile bahsettiğimiz gibi Petersberg Deklarasyonu düzenlemelerinin NATO üyesi devletleri bağlaması söz konusu olamayacaktı.

Burada asıl olan husus NATO üyesi devletlerden birinin veya birkaçının diğer üye devlet(ler)e silahlı saldırı gerçekleştirmesi halinde, uluslararası kamu hukuku normları dikkate alınmak kaydıyla saldırıya uğrayan devlet(ler)e diğer üye devletlerin NATO Kurucu Andlaşması 5. maddesi gereğince gerekli yardımı yapıp yapamayacaklarıdır. NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesi bu durumdaki bir yardıma ilişkin açık bir düzenleme öngörmemiş, ancak bir yasaklama da getirmemiştir. Bu durumda diğer üye devletler silahlı saldırıya uğrayan devlet(ler)e gerekli yardımda bulunmaları doğal olmaktadır.

Kaynakça

Batı Avrupa Birliği, Erişim Adresi <http://www.weu.int/>, (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

BIDIAS, Jean Paul (2016). Le recours à la légitime défense par les organisations régionales dans la lutte contre le terrorisme. *Revue québécoise de droit international Québec*, Volume 29, numéro 1, s. 28.

ÇELİK, Edip F. (1987). *Milletlerarası Hukuk: İkinci Kitap*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Déclaration du sommet de Lisbonne, Erişim Adresi https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_68828.htm?selectedLocale=fr, (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

Définition de l'agression, Erişim Adresi [https://undocs.org/fr/A/RES/3314\(XXIX\)](https://undocs.org/fr/A/RES/3314(XXIX)), (Erişim Tarihi: 10.01.2020).

DUBUISSON, François (2004). Le terrorisme, nouvelle forme d'agression armée au sens du droit international?, (içinde) Pierre CALAME, Benjamin DENIS, Eric REMACLE, *L'art de la paix: approche transdisciplinaire*, Presses interuniversitaires européennes-Peter LANG, Bruxelles.

DUPUY, Pierre-Marie (2002). *Droit International Public*, 6. Ed., Paris: Dalloz

GOUT, F. ve KEMPF, O. (2016). Comment l'OTAN pense la guerre aujourd'hui. *Inflexions*, Vol. 3, N° 33.

IMBERT, Armand (1968). L'Union de l'Europe Occidentale. *Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence*, Paris.

Kuzey Atlantik Andlaşması, Erişim Adresi https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

LE FLOCH, Guillaume (2019). Le principe de l'interdiction du recours à la force a-t-il encore valeur positive?. *Droit et Cultures*, No 57, 2009, s. 49-76.

Lizbon Sonrası NATO, Erişim Adresi https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20111122_nato_after_lisbon_TUR.pdf, (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

ÖZDAL, Barış (2020). *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, 2. Baskı, Bursa: Dora Yayınları.

PAZARCI, Hüseyin (2010). *Uluslararası Hukuk Dersleri: IV. Kitap*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Petersberg Deklarasyonu, Erişim Adresi <https://mjp.univ-perp.fr/defense/ueo92a.htm>, (Erişim Tarihi: 27.12.2019).

REÇBER, Kamuran (2018). *Uluslararası Hukuk*. Bursa: Dora Yayınları.

REÇBER, Kamuran(2018). *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 3. Baskı, Bursa: Dora Yayınları.

ROUBY, Gilles (2010). L'Organisation de l'Atlantique-Nord. Organisation, fonctionnement et perspectives. *Annuaire Français de Relations Internationales (AFRI)*, Volume XI, s. 715-724.

S. J. C. (1955). Problèmes juridiques de l'Organisation du traité de l'Atlantique Nord. *Politique étrangère*, n°6, 20^eannée.

SIERPINSKI, Batyah (2006). La légitime défense en droit international: un concept ambigu?. *Revue québécoise de droit international*, No 19-1, ss. 79-120.

Texte du Traité de Bruxelles modifié, Erişim Adresi <http://www.weu.int/Traite.htm>, (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

VIRALLY, Michel (1956). La valeur juridique des recommandations des organisations internationales. *Annuaire Français de Droit International*, No 2, Année 1956, s. 66-96.

ZOUREK, Jaroslav (1974). Enfin une définition de l'agression. *Annuaire Français de Droit International*, No 20, Année 1974, s. 9-30.

A Comparative Assessment of UNMIL-Liberia and UNOSOM II-Somalia Peacekeeping Operations

Recep Olcay¹

Mürsel Bayram, Asst. Prof. Dr.²

¹M.A. Student at Institute for Eastern and African Studies, Social Sciences University of Ankara, Turkey

E-mail: recep.olcay@student.asbu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0966-7595

² African Studies at Institute for Eastern and African Studies, Social Sciences University of Ankara, Turkey

E-mail: mursel.bayram@asbu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-1183-0515

Abstract

Liberia and Somalia are two countries on the African continent that are distant but share the same fate. While Liberia is a multi-ethnic African country that was not colonized, Somalia is notable for having a relatively homogeneous demographic composition. Both countries suffered devastating losses from civil wars in the 1990s. Liberia recovered from the civil war in the early 21st century, but Somalia has not been as successful as post-civil war Liberia. The United Nations intervened in both countries in order to reduce the negative effects of the civil war, to put an end to the humanitarian tragedy and to cease the civil wars. This article aims to assess the UN interventions in both countries (UNMIL in Liberia and UNOSOM II) in reference to Pushkina's criteria of success. The article also addresses the historical developments leading up to civil wars and outlines the UN activities in these two countries.

Keywords: Peacekeeping operations, Liberia, Somalia, The UN Intervention, Civil war

Introduction

Liberia and Somalia are two African countries that experienced civil war, like many other African countries. Though there were different dynamics of civil wars, both countries have seen great damages from these civil wars caused by problems predominantly based on ethnicity. Although Somalia had a homogeneous demographic structure, it was unable to achieve national unity after independence and had to deal with the civil war, the effects of which still continue today (DW, 2020). On the other hand, Liberia had taken its place on the historical scene as an independent country earlier than the other African states (BBC, 2018) and it is one of the two countries in Africa that was not colonized by any European states. Liberia, like Somalia, suffered civil war during the 1990s and early 2000s. As a result of the conflicts evolving into a major humanitarian drama, the UN, whose most important mission is to ensure peace and security in the world, intervened in the civil wars in the two countries, which led to great social, economic and political havoc. After conducting its first peacekeeping operation in the Middle East in 1948, the UN has made significant contribution to world peace and security. Of the present UN peacekeeping operations, one is in Europe, five are in Asia and Middle East, and seven are in Africa (United Nations [UN], 2019).

The success of peacekeeping operations has been a matter of debate since the beginning. For the evaluation of operations, many scholars have put forward a wide range of criteria and have tried to evaluate the UN peacekeeping operations according to these criteria. Bures (2007:414-415) groups the criteria for success in the literature under three headings: the fulfillment of the purpose of the mission as stated in the mandate (Brown 1993; Durch 1995; Ratner 1995; Bratt 19), the impact of the operation on the local population (Durch 1995; Ratner 1995), the contribution of peacekeeping to larger values rather than to self-serving gains (Pushkina, 2006). Establishing peace does not mean the stopping the conflict. The number of lives that have been saved from likely death and the improvement of political, economic, and social justice by defending human rights, establishing the

rule of law, and fostering economic and social cooperation must be evaluated as well (Pushkina, 2006:134). In this regard, Pushkina (2006) provides a broader perspective and helps analyze the complex structure of peacekeeping operations. This paper therefore aims to assess the peacekeeping operations in Liberia and Somalia within the context of Pushkina's four success criteria: (1): limiting violent conflict in the host state, (2) reduction of human suffering, (3) preventing the spread of conflict beyond the object state's border, and (4) promoting conflict resolution. Before an analysis of the UN operations within the frame of these criteria, a brief history and background of the civil war in both countries will be presented as well.

A Brief History of Liberia

Liberia, which means "the land of the free" and had received this name in 19th century, would be acquainted with the Europeans when Portuguese sailors explored this territory in the 15th century. Up to the earlier of the 19th century, the British and the Dutch also set foot in Liberia and made contact with the natives (U.S. Department of State, 2012). As a result of anti-slavery laws that were enacted in the United States of America in the early 1800s, a place was sought to resettle former slaves who had gained freedom in the United States. The territory of present-day Liberia was found suitable. Following a treaty signed in 1821 between local chiefs and the agents of the American Colonization Society, the first settlers arrived in Liberian territory in 1822 (Pettersen et al, 2020).

Liberia took part in the world history neither under the US protectorate nor as an independent state. Liberia was ruled as a colony by a private company by representatives appointed neither by the US government nor by local authorities. Therefore these settlements, which were later established as the Commonwealth of Liberia, had an unusual position in the world. Liberia declared independence in 1847, and the first president of the Republic of Liberia was Joseph Jenkins Roberts who was born and raised in the United States. Freed slaves called Americo-Liberian began to form an oligarchic structure and restricted the rights of the indigenous people to vote and basic social rights.

Though there was no law preventing the formation of another party, the most prominent element of the following period was the adoption of a one-party administration under the True Whig Party (TWP), founded in 1869. The TWP remained in power from 1871 to 1980 (Mower, 1947:267; Dunn, 2001:280,333).

Though Americo-Liberians only consisted of 2.5 percent of Liberian community at that time, since the first years of its establishment, the government of Liberia had continued under the administration of the True Whig Party in the hands of Americo-Liberian elites. In addition to political division, separation emerged in services such as health care or education, and the distinction between indigenous people and Americo-Liberians increased. This division raised tensions among ethnic groups in the following years (Lawrence, 2008:693).

Background of the Civil War in Liberia

On April 12, 1980, Samuel Kanyon Doe, who was Krahn and was a master sergeant in the Armed Forces of Liberia (AFL), seized power in a military intervention and put an end to the 109-year administration of TWP, as well as the 133-year oligarchy of Americo-Liberians in Liberia (U.S. Department of State, 2012). Henceforth, Samuel Doe began to govern Liberia as both head of state and president of the People's Redemption Council (PRC). Initially, the military coup was welcome by the Liberians. However, the economic deterioration that began in the country in the following years increased the unrest against Doe. Doe's ethnic discrimination in favor of his own tribe further exacerbated the tension. In the new order, the country began to witness the struggle between the Krahn and other tribes. The coup attempt against Doe in 1985 became the starting point of events that would lead to civil war in the country. As the attempt was carried out by Thomas Qwiwonkpa of Gio ethnic group, the Krahn-dominated Liberian army resorted to harsh measures against the Gio and Mano ethnic groups (Bøås, 2005:75).

On December 24, 1989, Charles Taylor, leader of a rebellion movement called the Nationalist Patriotic Front of Liberia (NPFL), actively launched the

Liberian Civil War from Cote d'Ivoire. The rebels initially consisted of about 100 light-armed men, but their number rose to 10,000 three months later with the participation of indigenous peoples. Samuel Doe fought against the rebels with his forces. Since it was known that Taylor received support from the Gio and Mano ethnic groups, the pro-Doe forces attacked the villages of these ethnic groups to capture Taylor. In turn, Taylor's NPFL attacked the Doe's supporters among the Krahn and Mandingo ethnic groups. The revenge attacks continued until 2003 (Bøås, 2005: 75). On September 9, 1990, President Doe was captured, tortured and killed by rebel forces led by Prince Yormie Johnson, who was once a member of the NPFL and later established the Independent National Patriotic Front of Liberia (Ellis, 1995:169).

The Economic Community of West African States (ECOWAS) intervened to end the civil war. The ECOWAS observer force, the Economic Community of Military Observer Group (ECOMOG), was deployed to Liberia in August 1990 (Ellis, 1995:169; UN, 1997). This mandate had one purpose: to prevent Taylor from taking over presidency. As a result of this intervention by ECOWAS, Taylor and Johnson were prevented from taking over Monrovia (Bøås, 2005:77). In 1993, with the mediation of ECOWAS, the Cotonou Peace Agreement was signed between the parties as a result of peace negotiations in Benin. Following this agreement, the UN started a peacekeeping operation called the United Nations Observer Mission in Liberia (UNOMIL) to oversee the implementation of the Cotonou Agreement and to support the ECOMOG troops. With UNOMIL, the United Nations participated for the first time in a peacekeeping operation initiated by another organization. The planned elections in 1994 were postponed due to the disagreement of the parties and the civil war continued until 1997. In July 1997, the UN successfully supervised the elections held in the country, and UNOMIL successfully completed its main mission. Since then, UNOMIL has been replaced by the United Nations Peacebuilding Office in Liberia (UNOL) (UN, 1997). The civil war in Liberia, from 1989 to 1996, led to the death of two hundred thousand people, and about one

million people became refugees in neighboring countries (U.S. Department of State, 2012). In the general election in July 1997, Taylor's National Patriotic Party won the majority of votes and he became Liberia's new president (Petterson et al, 2020).

Due to the presence of ECOWAS troops in the country, President Taylor was able to establish a peaceful environment in the country, even if it was weak. At the end of the 1999, when ECOWAS left the country, the rebels called the Liberians United for Reconciliation and Democracy (LURD) began to attack in northern Liberia. In company with the UN sanctions due to Taylor's role in triggering the Sierra Leone civil war, the Liberian economy was further worsened by the conflicts that continued until 2001. In 2003, the Special Court for Sierra Leone filed a lawsuit against Taylor, claiming the involvement and responsibility of Liberian President in the events in Sierra Leone (Petterson et al, 2020). In the meantime, the clashes spread and intensified in early 2003 with the emergence of a new armed group called the Movement for Democracy in Liberia (MODEL). In May 2003, virtually sixty percent of the country was seized by the rebel forces. As a result of international pressure, negotiations were held between the Liberian government and rebel groups to end the civil war. Though a ceasefire agreement was signed in June 2003, a short time later, attacks by rebel groups began again. As a consequence of these attacks, ECOWAS decided to redeploy forces to Liberia. With their arrival, President Taylor left the country, and the US and other countries came to reinforce the ECOWAS troops. President Taylor resigned on August 11 and was exiled to Nigeria. As the head of the interim government, Vice President Moses Blah replaced him. A few days later, the Liberian government, LURD and MODEL signed an agreement called the Comprehensive Peace Agreement (CPA), witnessed by ECOWAS, the African Union and the UN special representative Paul Klein in Accra (UN, 2003).

The UN Intervention in Liberia

On September 19, 2003, the Security Council established the United Nations Mission in Liberia

(UNMIL) by Resolution 1509 (2003) with 15,000 military personnel. The mandate of UNMIL included sensitive issues such as the protection of the UN personnel facilities and civilians, assistance to refugees and displaced people, observing the ceasefire, helping all armed parties to lay down their weapons, conducting disarmament demobilization and reintegration of ex-combatants program, security in key government agencies and vital infrastructure areas. UNMIL was commissioned in October 2003 to help the transitional government develop strategies to strengthen its institutions with free and fair elections (UN, 2003).

In accordance with the Resolution 1509, ECOWAS handed over its responsibilities to UNMIL from 1 October. More than 3,500 ECOWAS troops from Togo, Ghana, Mali, Benin, Nigeria, the Gambia, Guinea-Bissau, and Senegal started to work under the UN umbrella after the establishment of UNMIL. The UN divided the country into four sectors and deployed its troops in these sectors (UN, 2003).

The deployment of the UNMIL units with elements sent from other countries was completed in February 2004. UNMIL reached a force of 14,000 in the country, including 11,000 soldiers, 1100 police advisers and other officials from different countries. The military and police units deployed in almost all of the country assumed important tasks. In particular, the military contingents deployed in the border regions formed air and land patrols on the borders of Côte d'Ivoire and Sierra Leone. In the meantime, violent incidents were taking place in Côte d'Ivoire, and there was a large influx of refugees from this country (UN, 2018).

Apart from border security, the UNMIL forces undertook the task of ensuring public order with the Liberian national police elements. For instance, the tension that began between Muslims and Christians in the capital Monrovia in late 2004 grew in a short time. Muslims and Christians mutually began to harm their places of worship. Some shops were looted during these events. The Nigerian troops patrolling the region prevented some of the rebels from attempting to burn three mosques in Monrovia. Ghanaian and Irish troops also assisted

Nigerian troops (“Liberia: Religious reports”, 2004).

The UNMIL troops contributed to the Armed Forces of Liberia (AFL) in the context of vocational training as well. The goal of the UN was to ensure that the AFL was able to function on their own when the UNMIL troops left the country. For instance, the UNMIL and local military personnel worked together to build the Bailey bridge in the Sinje district of Grand Cape Mount County (UN, 2018).

UNMIL made great efforts to eradicate the impact of the long-term civil war on the society. In order to keep the society informed, UNMIL radio started to broadcast 24 hours a day, and various posters, fliers and newspapers were published. In addition, UNICEF’s “back to school” campaign and measles vaccination were important projects for the rebuilding of society (Cooley, 2004).

The UNMIL’s other important contribution to the country was in the field of education given to the Liberian National Police. As of July 2007, 3500 new graduates started the police force as part of the rebuilding of the police force. The training of these policemen was provided by the UNMIL police troops. Within the scope of the Quick Impact Projects, many police stations were rebuilt. In addition, 103 Liberian female police officers were trained by the female police force of India. The aim was to improve the reputation of Liberian national police, which left a bad impression on the public eye during the civil war in the country (Center on International Cooperation, 2008:63).

Before being terminated on March 30, 2018, UNMIL made significant contribution to the end of the civil war in Liberia. It fulfilled its mandate by playing an important role in restoring peace and ensuring economic stability. From 1989 to 2003, 250.000 people were killed, nearly half the country’s population were displaced, and two out of every three women were subjected to sexual abuse. Thanks to the serving of over 126.000 military, 16.000 police and 23.000 civilian personnel under the umbrella of UNMIL, the country’s police, military units and civilians were trained as a support to the reconstruction of the country. UNMIL disarmed over 100,000 ex-combatants and collected

over 21,000 weapons and 5,000,000 ammunitions from them. UNMIL helped 26,000 Ivorian refugees and thousands of displaced Liberians to return home. UNMIL also contributed to the country’s democracy, assisting to hold presidential and legislative elections in 2005, 2011 and 2017. As a result of the first two elections, Ellen Johnson Sirleaf became the first female president elected in Africa. In addition, throughout the security environment provided during UNMIL’s mission, the Liberian economy recovered more than 90% of GDP losses during the conflict (UN, 2018).

A Brief History of Somalia

Located in the Horn of Africa, Somalia controls the route connecting the Mediterranean Sea to the Indian Ocean via the Suez Canal-the Red Sea-Gulf of Aden (Lewis, 2020). Somalia’s population is relatively homogeneous, with 85 percent of Somalis and the rest 15 percent of non-Somalis, including 300,000 Arabs (The CIA World Factbook, 2019). Though Somalia has a homogenous demographic structure, it has a clan-based social identity. Clan identity is a social phenomenon that occupies a significant place in all kinds of political and social structures of Somalis. The clans that make up the vast majority of the main population, which are the Hawiyya, Isaaq, Darood and Dir, claim to be descendants of the Prophet Muhammad (The Home Office, 2019:13).

The history of Somali people, dating back to the 2000 BCE, turned into a field of struggle with the European powers’ advent towards the end of the 19th century (Philippe, 2005:519). During the colonial period, the regions inhabited by Somali people were divided into five main regions by Ethiopia, France, England and Italy without considering the ethnic population. These regions are the Ogaden and Haud regions located in Ethiopia, French Somaliland (Djibouti), Italian Somalia, British Somaliland and the northern region of Kenya (Lewis, 1967:105).

Up to the years of the WWII, the struggles of the colonialist states for the sharing of territory of Somalia remained. The conflict between Italy and Britain, which were involved in the WWII in different alliances, also moved to Somalia. In 1940,

Italy waged war on the British and ejected the British troops from the British Somaliland. In addition, Italy invaded the Ogaden region and also expanded the territory of Italian Somalia. The British response to these Italian gains was not delayed, and a year later, as a result of the British attacks, the Ogaden region was recaptured from the Italians and incorporated into Ethiopia, and most of the territory of the Italian Somalia was taken under control. At the UN General Assembly in 1949, while discussing the future of Italian colonies, the plan to establish Italian guardianship in Somalia was proposed. In late 1949, the United Nations decided to transfer Italian Somalia to Italian administration for ten years. It was also decided that this administration should be under the trusteeship of the UN (Lewis, 1988: 117-139).

On July 1, 1960, the Republic of Somalia was formed by the merger of British Somaliland and Italian Somalia, excluding French Somaliland (Djibouti) and Ogaden territory. Mogadishu became the capital of this newly formed country, and Aden Abdullah Osman Daar assumed office as the country's first elected president (Lewis, 1988: 166-169). With the new constitution adopted via a referendum held in the country in 1961, Somalia blossomed into a state governed by a parliamentary system until the Siad Barre regime suspended the constitution in 1969 (Constitutionnet, 2018).

At the end of 1969, the Somalia Armed Forces staged a coup d'état and General Siad Barre, head of the Supreme Revolutionary Council, took office as the head of state of Somalia. The Supreme Revolutionary Council put an end to party-based constitutional democracy and renamed the country as the Somali Democratic Republic. Siad Barre soon put forward an ideology called "Scientific Socialism", which he claimed to be in line with Islamic rules based on Marxism as the ideology of the state. In June 1976, the Supreme Revolutionary Council became the Somali Socialist Revolution Party, with Siad Barre being the secretary general of the party (Lewis, 1988:205-210).

The Ogaden War with Ethiopia in 1977-78 took place as a major event in the process leading up to the civil war that broke out in 1991. The Siad Barre

regime occupied part of the Ogaden region at the beginning of the war with the aim of re-annexing the region. Somali forces suffered a major defeat as Ethiopian military forces stabilized the situation and eventually prevailed in the war (Nkaişsey, 1997: 13-20). Military assistance from the USSR and Cuba contributed greatly to the Ethiopian victory. In fact, though the USSR initially helped both sides, it sided with Ethiopia in the later times of the war. The Siad Barre regime, in response to the fact that the USSR left itself alone in this war, moved closer to the West and the USA (Jackson, 2010:29).

The struggle against the Barre regime emerged in 1978 after Somalia's defeat against Ethiopia. In Somalia and neighboring countries, especially in Ethiopia, clan-based movements began an armed struggle against the Biarre government. The state pursued violent policies to suppress these movements and punished the clan to which the opposition group belonged. This policy increased the criticisms against the state and augmented the support for the movements (Lewis, 2020).

The struggle against the Siad Barre regime yielded a result, and after Siad Barre fled the country in 1991, Somalia fell into a turmoil identified by clan upheaval (Ingiriis, 2020). Following the downfall of Barre, a civil war broke out between the factions supporting Interim President Ali Mahdi Mohamed and those supporting General Mohamed Farah Aidid. The civil war caused about 1 million refugees to live in neighboring countries, and about 5 million people were threatened with hunger and disease (UN, 2003).

The reasons for the crisis in Somalia include underdevelopment, clannism, corrupt and repressive state, end of the Cold War, as well as missed diplomatic opportunities (Menkhaus, 2003:1-3). Somali society is formed by a clan structure, each of which is divided into a clan, sub-clan and a sub-sub-clan. A social life in which almost everyone in the country is a member of one of these clans still continues today. This social organization, which can also be called Somali clannism, is a structure capable of being politically manipulated, though it provides some benefits to

the order of social life. The Siad Barre regime benefited from this feature of the structure and ruled the country by practicing the principle of divide and rule. Following the Siad Barre period, the clans started the power struggle and formed the most important reason of the civil war. The Barre regime was seen in the public eye as a corrupt and repressive state. In the 1980s, when foreign aid accounted for fifty percent of the GNP, the country's revenues were not spent on the public services, and the political elite exploited this income for their own benefit. In addition, public persecutions were carried out with hegemonial power based on clan identity. Increasing public anger against the regime led to the collapse of the Barre regime, and the effect of this destruction continued. On the other hand, with the repressive and corrupt state in the pre-war period, Somalia, a country where virtually three-quarters of the population tried to earn a living as pastoralists or farmers, was one of the poorest countries in the world with GNP per capita of \$ 170. With the end of the Cold War, the interest of the great powers in Somalia decreased. In connection with this, the decrease in the amount of aid to Somalia also laid the groundwork for the collapse of the Somali state. Somalia was approaching an inevitable end with the crises it had suffered in the period before civil war. In this period, the world had not been able to prevent the collapse of the country by not making sufficient diplomatic efforts to address the crisis in Somalia. Instead, "Somalia was left to its fate" (Menkhaus, 2003:1-3).

The UN Intervention in Somalia

After the deterioration of the situation in Somalia, the United Nations intervened by taking the decision of an arms embargo against the Somali state in January 1992. The UN decided to launch peacekeeping operations after this decision. In April 1992, the Secretary Council established the peacekeeping operation called UNOSOM I in Somalia. The main purpose of the United Nations in the early days of peacekeeping was to ensure that emergency assistance to civil society is delivered as quickly as possible. In November 1992, the United States offered to ensure the safety of aid convoys in the context of UNOSOM I. The UN Security Council welcomed the US offer and authorized the

use of 'all necessary means' to build a secure environment for humanitarian aid. After the UN acceptance, an operational unit called the Unified Task Force (UNITAF) was formed under the US leadership with contributions from 24 countries. At the same time, UNOSOM I retained its task in the country (UN, 2003).

While UNITAF and UNOSOM I continued their duties at the same time, there were some operational and logistical problems between two units. The United Nations decided on a plan to gather the peacekeeping operation under single roof. On March 26, 1993, with Resolution 814 adopted in the United Nations Security Council, the UNITAF and the UNOSOM I operations were reunited under UNOSOM II (Philipp, 2005:537).

The Security Council launched UNOSOM II which consisted of 28,000 military and 2,800 civilian staff with the adoption of Resolution 814. UNOSOM II was the largest operation the UN had ever organized (Thakur, 1994:396). The deployment of UNOSOM II was concentrated in the south of the country and around Mogadishu (United Nations Geospatial Information Section, 1993). Turkish Lieutenant-General evik Bir became the first force commander of UNOSOM II until January 1994 (Güngör, 2017:13). The task of UNOSOM II was to take the necessary measures, including coercive ones, for the safe delivery of humanitarian aid to the needy in Somalia (UN, 2003). The three core functions of UNOSOM II in Somalia were as follows: disarming the conflicting clans, rebuilding Somalia's political institutions and ensuring security in the country (O'Neill et al, 2005:106-109).

As UNOSOM II continued, in March 1993, a conference was convened in Addis Ababa with the efforts of the UN. As a result of this conference, on March 27, 1993, a ceasefire agreement was signed to halt the crisis in the country and secure delivery of humanitarian aid. The ceasefire agreement also envisioned the disarmament of the warring factions and the formation of a provisional government, which was scheduled to expire within two years (UN, 2003).

This agreement did not result in reducing the tension in the country. It was revealed that General Aidid would not cooperate with the UN with the articles reached in the agreement. On June 5, 1993, a Pakistani troop of the UN arrived at Radio Mogadishu to supervise the disarmament implementation. While the Pakistani troop was carrying out its mission, General Aidid manipulated this action and his forces attacked Pakistani forces. In this attack, 24 Pakistani soldiers were killed, with 10 soldiers missing and 54 soldiers wounded (UN, 1994). Following the incident, the UN Security Council convened and condemned this inhuman attack against the UNOSOM II by Resolution 837 of 6 June 1993. This condemnation was supported by many clans in Somalia. After the adoption of Resolution 837 by UN on June 6, UNOSOM II launched a series of operations against Aidid's forces. The UNOSOM II's mission was to capture their military equipments and neutralize Radio Mogadishu which was under Aidid's control (UN, 2003).

On October 3, 1993, an immediate operation was planned after US Special Forces, which were not under the UN command and control, received intelligence of the location of two of General Aidid's key generals. A joint operation of the US Special Forces along with air assault operation units began towards the downtown of Mogadishu. Airborne troops and the US troops marching through the streets of Mogadishu with armored vehicles faced strong resistance. During this operation, two US helicopters were shot down by pro-Aidid militias and one American helicopter pilot was captured, 18 US soldiers were killed and 75 wounded. Abuse of the bodies of the killed soldiers was watched by television broadcasts from all over the world. This sensational incident brought the end of UNOSOM II. The USA announced on May 31, 1994 that the US forces would withdraw from Somalia. The announcement of the withdrawal of the US caused the other foreign forces in the UN military force in Somalia to decide to withdraw. In September 1994, the UN declared that the Somalia Operation would be completed as soon as possible. With the Resolution 953, it became certain that the military forces would withdraw by March 1995

(Marion, 2013:5; UN, 2003).

The UN continued to seek reconciliation between the parties. For this purpose, in early 1994, Mahdi and Aidid came together in Nairobi as a result of the meetings held by the UN special representative. This meeting was an important development since it was the first meeting between the two in the last two years. As a result of intensive negotiations, a declaration was declared under the name of the Nairobi Declaration. The parties agreed on ending the conflicts and reaching a national consensus and ceasefire. However, it did not bring a positive result, and the conflicts continued (Philipp, 2005:540).

Conclusion

The UN involved in Liberia with the mission UNOMIL once the conflicts that began in late 1989 evolved into a civil war. The UN aimed to cease the civil war and to oversee the implementation of the Cotonou Peace Agreement signed between the conflicting parties in 1993. Having carried out this mandate together with ECOWAS, the UN successfully observed the presidential elections held in 1997 and ended its mandate. The unrest in the country increased when Charles Taylor won the presidential elections in 1997, and as a result, the country was dragged into civil war again in 1999. In 2003, ECOWAS intervened and then the UN established the UNMIL peacekeeping operation in Liberia. After Taylor left the country in 2003, the Accra Comprehensive Agreement was signed between the conflicting parties under the leadership of ECOWAS and the UN. The latter was involved in Liberia to monitor the agreement, to report on human rights violations, to help refugees and displaced people, and to allow ex-combatants to lay down their arms. During this mandate, the UN made efforts to ensure and establish peace, to protect civilians, as well as to prevent the civil war from resuming.

In the post-Cold War period, the UN launched the UNOSOM I operation in Somalia in order to prevent the human tragedy resulting from the civil war in that country. The most important task of the UN in this operation was to provide humanitarian aid to the Somali people who were starving. The UNOSOM I peacekeeping operation evolved into

the UNOSOM II in the following years. During the UNOSOM I, UNITAF was launched under the leadership of the United States to ensure the safe distribution of humanitarian aid. Beginning in March 1993, UNOSOM II went beyond providing humanitarian aid. The UN intervened in Somalia's internal affairs and conducted military operations against pro-Aidid forces. In other words, the UN lost its neutrality and became a party to the conflict. UNOSOM II evolved from peacekeeping into a peace enforcement mission. During the latter mission, the UN faced serious resistance from Aidid-led militia and decided to withdraw from the country in 1995 as a result of large-scale attacks against the UN military units.

As for limiting violent conflict in the host state, it can be said that the UN reduced the unrest in Liberia by ensuring that the parties would not clash after reaching an agreement in Accra, and elections would be held in a fair, impartial and free manner. The UNMIL elements intervened together with the Liberian local law enforcement agencies in cases of violence, which tended to increase from time to time. UNMIL made an effort not to increase the violence. The fact that UNMIL reacted immediately to the violence that took place between the Muslims and the Christians in 2004 can be given as an example. At the end of 2017, UNMIL successfully completed the DDR program, which enabled approximately 100,000 ex-combatants to lay down 21,000 weapons. As a result, UNMIL prevented the country from being dragged into a civil war. In Somalia, on the other hand, the UN also brought together the conflicting parties in Nairobi and Addis Ababa to help them reach a compromise and end the civil war. As a result of this effort, an atmosphere of peace was achieved in a very short time, nonetheless it was not sustained. Due to the increasing attacks against the United Nations forces, military operations against General Aidid militia were organized together with the UNOSOM II contingents. Despite its evolution into a peace enforcement operation, UNOSOM II failed. The sensational actions of Aidid-led militia against the UNOSOM II troops frustrated all efforts of the United Nations. In addition, UNOSOM II aimed to ensure that fighters could lay down weapons under

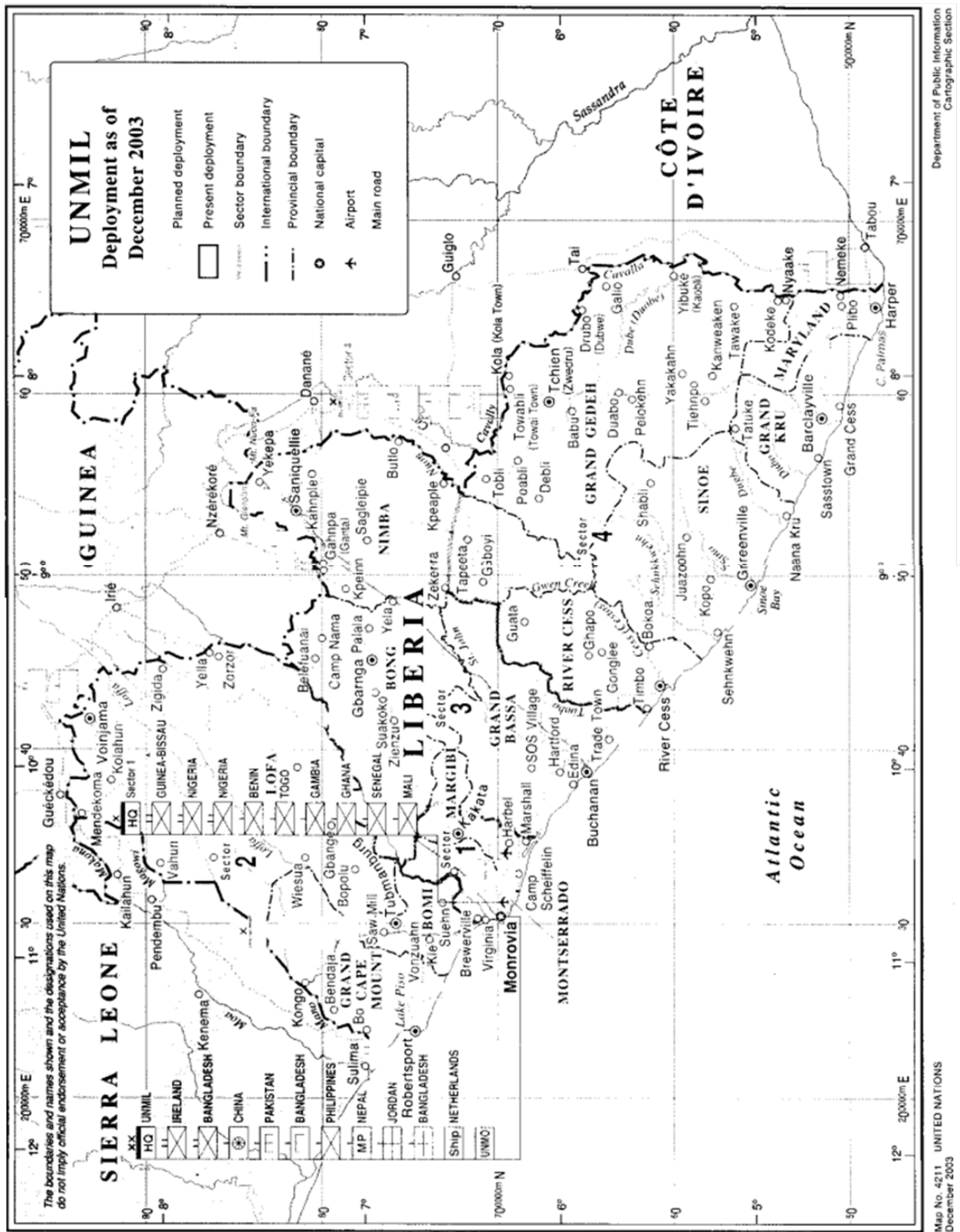
the DDR program. However, UNOSOM II did not make significant progress and failed to achieve its objectives related to the DDR program. Therefore, there was no reduction in the conflicts. Considering the first criterion, UNMIL was successful, while UNOSOM II failed.

Regarding the reduction of human suffering, violence against women and children even in the recent days of UNMIL was not prevented in Liberia. 596 incidents of gender-based violence, of which 391 were sexual abuse and rape, were reported from June 2017 to February 2018. It is noteworthy that 67.3 percent of the victims of these incidents were children (UN, 2018). Given these figures, it can be said that UNMIL could not prevent these crimes from being committed. On the other hand, UNMIL helped thousands of displaced people and refugees return to their homes. In Somalia, UNOSOM I provided humanitarian aid to the Somali people for the purpose of reducing human suffering. UNOSOM II however failed to provide sufficient security for this purpose. It could not ensure the safety for the agents of humanitarian aid. In addition to not fulfilling the reduction of human suffering, there were deaths or injuries from Somali people in the operation organized by the UNOSOM II units. Regarding the second criterion, UNMIL was partially successful, while UNOSOM II failed again.

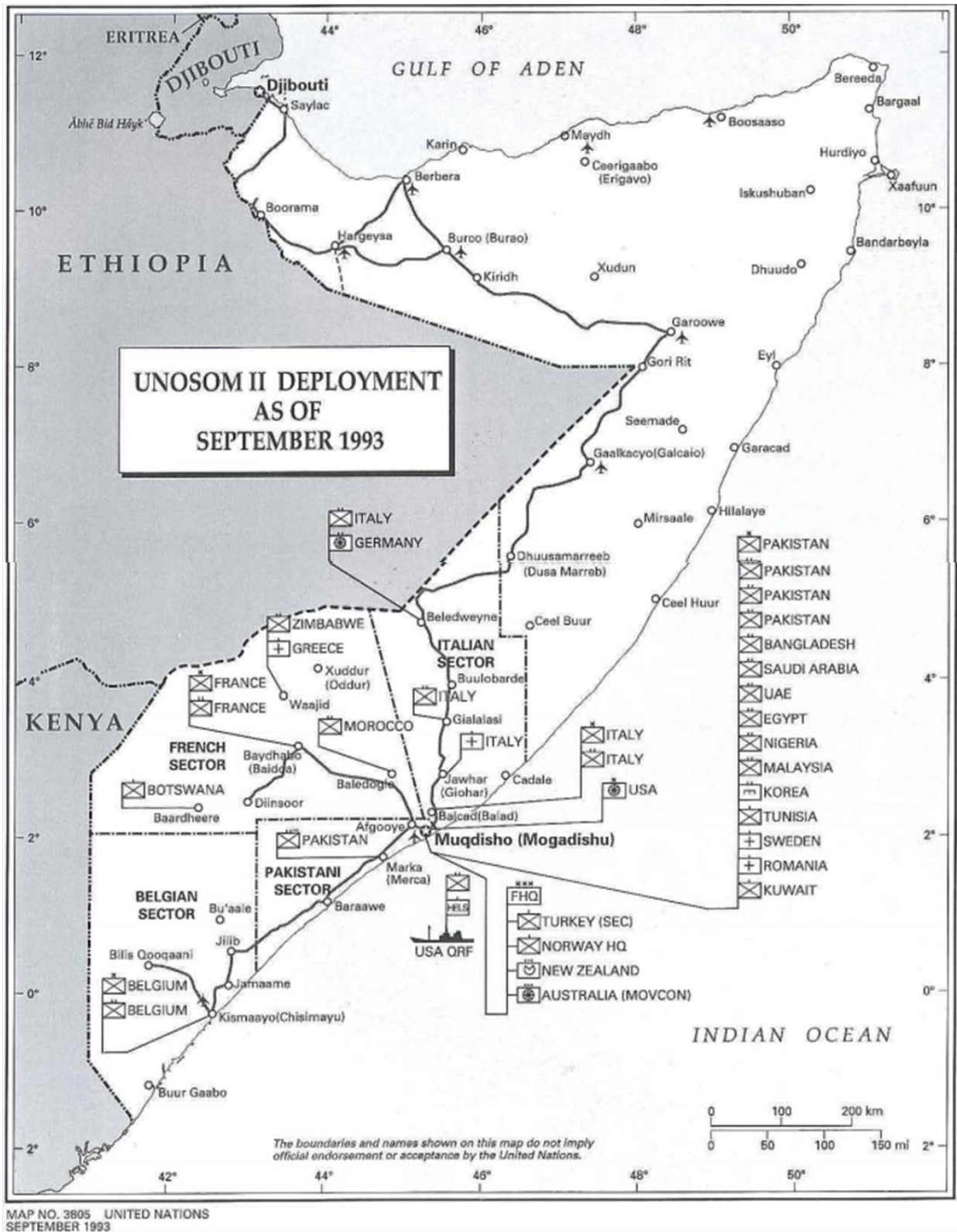
As for preventing the spread of conflict beyond the object state's borders, the UNMIL troops were deployed in Liberia's border from the beginning of the operation. The aim was to prevent immigration and the spread of violence to neighboring countries. On the other hand, during UNOSOM II, the UN troops were mostly deployed to Mogadishu. As UNOSOM II directed its efforts to Aidid-led militia, it did not take measures for migration to neighboring countries. Hundreds of thousands of people became refugees in other countries. Although these migration events did not create a climate of conflict in neighboring countries, UNOSOM II can be said to have failed. By preventing migration flows, UNMIL can be assessed to be successful in this criterion.

As for promoting conflict resolution, it is possible to say that UNMIL prevented the outbreak of civil war in Liberia. As a result of the solution of problems between the conflicting parties, political stability has been achieved in Liberia. UNMIL assisted the presidential and legislative elections in 2005, 2011 and 2017. As a result of the first two elections, Ellen Johnson Sirleaf became the first female president elected in Africa, and footballer George Weah was elected in 2017. In addition, the Liberian economy recovered more than 90% of GDP losses during the conflict. In Somalia, on the other hand, UNOSOM II could not find a solution to problems between the conflicting parties. Even though the UN tried to bring the parties together to reach an agreement, these efforts did not produce any result. The parties continued to fight even after the UNOSOM II troops withdrew. Today, Somalia continues to be a failed state. Regarding the last criterion, UNMIL was successful, while UNOSOM II failed.

Considering the four criteria, it is possible to argue that UNMIL was generally more successful than UNOSOM II. The support of the Liberian state to the United Nations is thought to have contributed to the success of UNMIL. On the other hand, UNOSOM II is assessed to have failed. The lack of state authority in Somalia at the beginning of the UNOSOM II operation and the fact that the UNOSOM II operation turned from a peacekeeping to peace enforcement contributed to the failure of the mission.

The Map of the Deployment of UNMIL in Liberia as of 2003 (UN, 2003)

The Map of the Deployment of UNOSOM II in Somali as of 1993 (UNGIS, 1993)

Bibliography

- BBC. (2018). Liberia Country Profile. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-africa-13729504> (Access date: 27.11.2020)
- Bøås, M. (2005). The Liberian Civil War: New War/Old War?. *Global Society*, 19:1, p.73-88
- Center on International Cooperation. (2008). Liberia. Annual Review of Global Peace Operations, retrieved from https://peaceoperationsreview.org/wp-content/uploads/2015/04/2008_annual_review.pdf. (Access date: 02.12.2019)
- Bratt, D. (1997). Assessing the Success of UN Peacekeeping Operations, *International Peacekeeping*, Vol.3, No.4, pp.64–81.
- Bures, O. (2007). Wanted: A Mid-Range Theory of International Peacekeeping. *International Studies Review*, Vol. 9, No. 3, pp. 407-436
- Constitutionnet. (August 2018). Constitutional History of Somalia. Retrieved from <http://constitutionnet.org/country/somalia>, (Access date: 21.09.2020)
- Cooley, T. (17.06.2004). Liberia: An update on peacekeeping and reconstruction. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/event/liberia-update-peacekeeping-and-reconstruction>. (Access date 02.12.2019)
- Druckman D. & Stern., P.C. (1997). *Evaluating Peacekeeping Operations*. Mershon International Studies Review (1997) 41, pp.151–165
- Dunn, D. E., Beyan, A. J., & Burrowes, C. P. (2001). *Historical dictionary of Liberia*. Lanham (Md.): Scarecrow,
- DW. (2020). Somalia's tumultuous 60-year journey after independence. Retrieved from <https://www.dw.com/en/somalias-tumultuous-60-year-journey-after-independence/a-53977180> (Access date: 27.11.2020)
- Ellis, S. (1995). Liberia 1989-1994: A Study of Ethnic and Spiritual Violence. *African Affairs*, Vol. 94, No. 375, pp. 165-197
- Güngör, U. (2017). Leading Peace Operations: Turkey's Experience. Retrieved from <http://sam.gov.tr/pdf/sam-papers/SAM-Papers-No.-14.pdf>. (Access date 11.12.2019)
- Ingiriis, M. H. (2020). Profiting from the failed state of Somalia: the violent political marketplace and insecurity in contemporary Mogadishu. *Journal of Contemporary African Studies*. Vol: 38 No:2
- Jackson, D.R. (2010). The Ogaden War and the Demise of Détente. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 632, pp. 26-40,
- Lawrence, M. V. (2008). Liberia. In Richard M. Juang and Noelle Morrissette (Eds) *Africa and the Americas: Culture, Politics, and History*, Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, p: 692-695
- [Lewis, I. M. & Janzen, J.H.A. \(2020\). Somalia. Encyclopedia Britannica. Retrieved from https://www.britannica.com/place/Somalia](https://www.britannica.com/place/Somalia) (Access date: 25.09.2020)
- Lewis, I. M. (1967). Recent Developments in the Somali Dispute. *African Affairs*, Vol. 66, No. 263, p. 104-112.
- Lewis, I. M. (1988). *Modern History of the Somali: Nation and State in the Horn Africa*. Westview Press, Boulder & London.
- Liberia: Religious riots erupt in Monrovia, curfew imposed. (2004, 29 October). Reliefweb, retrieved from <https://reliefweb.int/report/liberia/liberia-religious-riots-erupt-monrovia-curfew-imposed>, (Access date: 01.12.2019)
- Marion, F. (2013). 'Heroic Things': Air Force Special Tactics Personnel At Mogadishu, October 3-4, 1993. *Air Power History*, 60(3), 32-43.

- Menkhaus, K. (2003). Somalia: A Situation Analysis and Trend Assessment, retrieved from <http://www.refworld.org/pdfid/3f7c235f4.pdf> (Access date 05.12.2019)
- Mower, J. H. (1947). The Republic of Liberia. *The Journal of Negro History* 32, no. 3, p. 265-306.
- Nkaissery, J.K. (1997). The Ogaden War: An Analysis of its causes and its impact on regional peace on the Horn of Africa. Retrieved from <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a326941.pdf>, (Access date: 21.09.2020)
- Petterson, D. R., Holsoe, S. E. & Jones, A. B. (2020).** Liberia. Encyclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/place/Liberia/History>. (Access date 20.09.2020)
- Philipp, C. E. (2005). Somalia A Very Special Case, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 9, p. 517-554.
- Pushkina, D. (2006). *A Recipe for Success? Ingredients of a Successful Peacekeeping Mission*, International Peacekeeping Vol.13, no.2, p.133-149
- O'Neill, J.T. & Rees, N. (2005). *United Nations Peacekeeping in the Post-Cold War Era*, New York, Routledge.
- Thakur, R. (1994). From Peacekeeping to Peace Enforcement: The UN Operation in Somalia, *The Journal of Modern African Studies*, 32(3), p.387-410
- The Home Office. (2019). Somalia: Majority clans and minority groups in south and central Somalia. Retrieved from [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/773526/Somalia - Clans - CPIN_V3.0e.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/773526/Somalia_-_Clans_-_CPIN_V3.0e.pdf), (Access date: 20.09.2020)
- The CIA World Factbook. Somalia Ethnic Groups. Retrieved from <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> (Access date 05.12.2019)
- The United Nations Geospatial Information Section. (1993). UNOSOM II deployment as of September 1993. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/175490?ln=en>.
- The United Nations. (1994). The Security Council Report, S/1994/653. Retrieved from <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/SOMALIA%20S%201994%20653.pdf>. (Access date: 23.09.2020)
- The United Nations. (1997). Liberia-UNOMIL. Retrieved from <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unomil.htm>, (Access date 22.11.2019)
- The United Nations. (2003). The Security Council Report, S/2003/875. Retrieved from <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/liberia-s2003-875.php>
- The United Nations. (2003). The Security Council Report, S/2003/1175. Retrieved from <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/liberia-s2003-1175.php>
- The United Nations. (2003). UNOSOM II. Retrieved from <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom2backgr2.html>. (Access date 05.12.2019)
- The United Nations. (2018). The Security Council Report, S/2018/344. Retrieved from <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2018344.php>
- The United Nations. (2018). The Story of The UNMIL. Retrieved from https://TheUNMIL.unmissions.org/sites/default/files/the_story_of_The_UNMIL_0.pdf (Access date 01.12.2019)
- The United Nations. Where we operate?. Retrieved from <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (Access date 19.11.2019)
- The United Nations. (2018). The UN Peacekeeping Finishes its Mission in Liberia. Retrieved from https://TheUNMIL.unmissions.org/sites/default/files/The_UNMIL-mission-closure-infographic.pdf (Access date: 02.12.2019)
- U.S. Department of State. (2012). Liberia. Retrieved from <https://2009-2017.state.gov/outofdate/bgn/liberia/196485.htm> (Access date: 21.11.2019)

Diplomasideki COVID-19 Etkisi ve Uluslararası Sistemin Değişimi Üzerine Tartışma: Yapısal Realist Bir Analiz

COVID-19 Impact in Diplomacy and Discussion about Change of International System: A Structural Realist Analysis

Baybars Öğün

Kırşehir Ahi Evran University, Department of International Relations

Email: baybars.ogun@ahievran.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3656-0611

Öz

2020 yılının başında küresel bir salgın haline gelen COVID-19 hastalığının insanlar, toplumlar, devletler, devletlerarası ilişkiler ve diplomasi üzerindeki etkilerinden yola çıkılarak, uluslararası sistemin değişimine veya değişim potansiyeline sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Uluslararası sistemin yapısı değişmekte midir? Bir değişim gözlemlenmekteyse, bu değişim sistemik mi yoksa sistemi içi olarak mı ele alınmalıdır? Sistemdeki birincil aktörler olan devletlerin statülerinde bir değişim yaşanmakta mıdır? Diplomasinin yöntemleri değişse de mahiyeti değişmekte midir? Bu soruların merkezinde, devletlerarası diplomatik ilişkilerin doğasının küresel salgından ne yönde etkilendiği değerlendirilecek ve uluslararası politik sistemin yapısının değişip değişmediği tartışılacaktır. İnsanların ve toplumların gündelik yaşam alışkanlıklarında, çalışma koşullarında, sürdürülebilir kalkınma programlarının uygulanmasında ve pek çok alanda kısıtlamalar ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ancak hem sistem düzeyinde uluslararası politik sistemin yapısında hem de birim düzeyinde diplomasinin doğasında bir değişim gerçekleşmemektedir. Kamu diplomasisinin kapsamında 'korona diplomasisi' gibi yeni uygulamalar geliştirilse de bu tür yenilikler, sistem düzeyinde yapısal bir kırılmayı temsil etmekten uzaktırlar. Ayrıca pandemi sürecinde devletlerin kendi sınırları içindeki belirleyici pozisyonları da güçlenmektedir. Bu alışmada Yapısal Realizmin sistemik ve sistem içi değişimleri ele alış biçimi ortaya konularak, pandeminin uluslararası politika ve dış politika analizlerinde ne şekilde değerlendirilmesi gerektiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sistem, Yapı, Değişim, COVID-19, Devlet, Diplomasi

Abstract

Considering the effects of the COVID-19 disease, which became a global epidemic at the beginning of 2020, on people, societies, states, interstate relations, and diplomacy, the change of the international system or the potential for change is frequently emphasized. Is the structure of the international system changing? If a change is being observed, should it be addressed systemically or internally? Is there a change in the status of states as primary actors in the system? Although the methods of diplomacy change, do their nature change? At the center of these questions, it will be discussed how the nature of diplomatic relations between states is affected by the global epidemic and whether the structure of the international political system has changed. Restrictions and problems arise in the daily living habits of people and societies, working conditions, implementation of sustainable development programs, and in many areas. However, there is no change in the structure of the international political system at the system level and in the nature of diplomacy at the unit level. Although new applications such as "corona diplomacy" are developed within the scope of public diplomacy, such innovations do not represent a structural break at the system level. The determining positions of states within their borders are also getting stronger. In this study, the way Structural Realism handles systemic and intra-system changes will be presented and how the pandemic should be evaluated in international and foreign policy analysis.

Keywords: System, Structure, Change, COVID-19, State, Diplomacy

Giriş

Çin'in Wuhan eyaletinde başlayarak kısa sürede küresel bir salgına dönüşen COVID-19¹³, dünya genelinde toplumlara oldukça olumsuz yönde etkilemektedir. Pandemi, insanların gündelik yaşamlarını doğrudan kısıtlamasının yanında devletlerin sunmak zorunda olduğu eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamu hizmetlerinin de aksamasına sebep olmaktadır. Virüsün sebep olduğu semptomlar sebebiyle dünyada bir milyonu aşan sayıda insan hayatını kaybetmiştir. En çok ölümün Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gerçekleşmesi ise büyük devletlerin (great powers) de bu çapta yayılan bulaşıcı bir hastalığa karşı hazırlıksız olduklarını ortaya koymaktadır.¹⁴

Dünya genelindeki vakaların ve ölümlerin büyük bölümünün gelişmiş Batılı ülkelerde gerçekleşmesine dayanılarak¹⁵, uluslararası politik ve ekonomik düzenin değişmekte veya dönüşmekte

olduğuna yönelik çeşitli analizler yapılmaktadır. Diplomasinin, dış politika stratejilerinin, devletlerarası ilişkilerin doğasının ve uluslararası sistemin yapısının bir dönüşüm geçirdiğine, Batının egemen sisteminin politik ve ekonomik olarak iflas etmek üzere olduğuna yönelik görüşler ortaya atılmaktadır. Buna göre dünya, yepyeni bir küresel düzenin eşliğinde bulunmaktadır.

Bu makalede Uluslararası İlişkiler (UI)¹⁶ disiplininin ana akım düşünce okulu olan Realizmin (Realism) alt okullarından Yapısal Realizmin (Structural Realism/Neorealism) teorik çerçevesine uygun olarak, pandemiyle birlikte küresel düzeyde ortaya çıkan yeni diplomatik uygulamalar ve yöntemler, devletlerin durumu ile devletlerarası ilişkilerin doğası ele alınmaktadır. Esasında bu çalışmada, uluslararası politik sistemde yapısal bir değişimin veya dönüşümün gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılmaktadır. Meselenin

¹³ COVID-19, Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan eyaletindeki vakalarla birlikte literatüre dahil edilen bulaşıcı ve kısmen ölümcül bir virüsdür. Bkz. World Health Organization, Erişim Tarihi 10 Kasım 2020. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19>

¹⁴ ABD'de ilk virüs testinin yapıldığı 22 Ocak 2020 tarihinden 25 Ekim 2020 tarihine kadar olan dokuz aylık periyotta, 132.568.375 testte 8.597.312 vaka tespit edilmiş ve bunların 217.023 kadarı ölümle

sonuçlanmıştır. Bkz. The Covid Tracking Project, Erişim 25 Ekim 2020. <https://covidtracking.com/data/national>

¹⁵ Dünya genelindeki vaka ve ölüm oranlarının neredeyse üçte birinden fazlası ABD başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde görülmektedir. Güncel rakamlar için bkz. COVID-19 dünya haritası, Google, Erişim 4 Kasım 2020.

<https://news.google.com/covid19/map?hl=tr&gl=TR&eid=TR%3Atr>

¹⁶ Sosyal bilimlerde bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler, çalışma boyunca UI şeklinde kısaltılacaktır.

anlaşılabilmesi için öncelikle Uİ'deki sistem kavramı ele alınacak, ardından Yapısal Realizmde sistemin yapısının nasıl kavramlaştırıldığı ortaya konulacaktır. Böylece sistem içi değişimler ile sistemik değişimlerin birbirleriyle karıştırılmaması gerektiğinden yola çıkılarak makalenin temel argümanı açıklanacaktır.

Uluslararası Sistem Kavramı

Uluslararası ilişkilerin başlıca mekanizması olan devletler sisteminin ve buna bağlı olarak diplomatik düzenin değişip değişmeyeceğini idrak edebilmek için öncelikle 'sistemin' kavramlaştırılması gerekmektedir. Hemen belirtmek gerekirse, Uİ çalışmalarında sistem kavramının kullanılışı ile ilgili temel bir problem bulunmaktadır.¹⁷ Sistem, sıklıkla devletlerin etkileşimi veya büyük devletler olarak anlaşılmaktadır. Ayrıca sistem değişimi, uluslararası ilişkilerdeki her türlü gelişme ve yenilikle ilişkilendirilmektedir. İletileşim ve bilgi teknolojilerinin ulaştığı her aşamanın, konvansiyonel ve nükleer silahlanmanın tırmanışının, terörizmin küresel düzeye evrilmesinin veya bulaşıcı hastalıkların yayılımının sistemik değişimin habercisi olarak yorumlanması bunun bir yansımasıdır. Halbuki sistem, sadece bir topluluğu isimlendirmek için kullanılan bir kavram değildir. Her türlü sistemin kendine özgü karakteri bulunmaktadır ve sistemi meydana getiren unsurlardan ayrı bir tanımının yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla sistem kavramlaştırılmadan, hangi sistemin hangi minvalde nasıl değişime uğrayabileceği teorik ve kavramsal zeminde açıklanamamaktadır.

1950'li yıllardan itibaren Uİ disiplininde geleneksel yaklaşımlara bilimsel bir tepki niteliğinde, 'uluslararası politik sisteme' yönelik teorik ve kavramsal çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Morton Kaplan, Richard Rosecrance, Charles McClelland, Stanley Hoffmann ve George Modelski gibi yazarlar devletlerarası ilişkilerin doğasını açıklayabilmek için onların meydana getirdiği 'bütüne' odaklanmanın gerekliliğini öne sürmüşlerdir (Kaplan, 1957; Rosecrance, 1963; McClelland, 1966; Hoffmann, 1965; Modelski, 1987). Bu ortamda disiplinler arası bir yaklaşımla

sistem okuması yapan yazarlar da gündeme gelmiştir. Immanuel Wallerstein, ekonomi-politik bir temele dayanarak 'dünya sistemi teorisini (world system theory)' inşa etmiştir. Buna göre dünya kapitalist sistemi, merkez-evre şeklinde bir ayrımla ele alınmaktadır. Devletlerin sistemik konumları da küresel ekonomik sistemdeki konumlarına göre değerlendirilmektedir (Wallerstein, 2004). Wallerstein'in azgelişmiş ülkelerin meselelerini konu edinen bağımlılık (dependency) yaklaşımlarından etkilendiği ifade edilebilir.

Sosyal bilimcilerin sistem kavramına yönelmesinde David Easton'un önemli katkısı bulunmaktadır. Easton, her bir sistemi kendi içindeki birimlerin eylem sınırlarını çizen, birimlerin birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını sağlayan ve onlarla etkileşime giren bir kavram olarak ele almaktadır (Easton, 1957:384-387). Hoffmann, özellikle erken çalışmalarında, uluslararası sistemin devletler üzerindeki kısıtlayıcı ve onların eylemlerine olanak sağlayan yönlendiriciliğine gönderme yapmaktadır (Hoffmann, 1977:53). Sistem çalışmalarının başlıca niteliği, doğrudan aktör merkezli somut olay ve olgulara odaklanmayıp, soyut ve teorik eğilimleri bünyesinde barındırmasıdır (Sönmezoglu, 2014:90). Bu çalışmanın konusu olan 'uluslararası politik sistemi', günümüzde farklı şekilde kavramlaştıran yazarlar da bulunmaktadır. İngiliz Okulu (English School), "uluslararası toplum" şeklinde bir kullanıma giderek devletlerin oluşturduğu sistemi farklı bir açıdan ele almaktadır (Linklater and Suganami, 2006; Buzan and Gonzalez-Pelaez, 2009).

Sistem kavramı geliştirildikçe, sistemin, kendisini meydana getiren birimlerden ayrı bir değişken olup olmadığı da tartışma konusu olmuştur. Böylece yapısalcılığın etkisi ortaya çıkmaya başlamıştır. Sosyolojide Emile Durkheim, Dilbilimde Ferdinand de Saussure, Antropolojide Claude Levi-Strauss, yapısalcı felsefi düşünce geleneğinin temellerini atan düşünürlerdir. Uİ disiplini de sistem çalışmalarıyla birlikte 'yapı' kavramına temas eder hale gelmiştir. Yapısalcılık, bir düşünme biçimi olarak bazı yazarları derinden etkilemiştir. Sistemin yapısının ve yapı-birim etkileşiminin

¹⁷ Bu durum, sistem kavramının her analizde farklı şekilde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Uİ'deki temel meselelerden biri kavrama ve

kavramlaştırmaya karşı olan ilgisizliktir. Diğer bir sorun, teoriyi veya kavramı ilk üretildiği zihinden, yani orijinal yazarından okuma konusundaki isteksizliktir.

açıklanmasında Alexander Wendt gibi düşüncelerin dağılımına odaklanan yazarlar olduğu gibi Kenneth Waltz gibi devletlerin maddî imkanlarını ön plana çıkaran yazarlar da bulunmaktadır. Yapı kavramının idrak edilebilmesi açısından bu ayrımlar açıklayıcı olmaktadır. Yapının tanımlanması ve sınırlarının çizilmesiyle birlikte, sistemin nitelikleri ve sistemi meydana getiren birimler üzerindeki etkileri daha etkin biçimde ortaya konulabilmektedir.

Wendt, yapı kavramı hakkında iki temel sosyolojik durumu, dört farklı kavramla ortaya koymaktadır. Buna göre uluslararası sistemin yapısının niteliği ile yapının kendisini oluşturan birimlerle ilişkisi değerlendirilmektedir. İlk olarak sistemin yapısının maddî ve sosyal niteliği ile ilgili olan materyalizm ve idealizm kavramları ele alınmaktadır. İkinci olarak yapının birimlerle kurduğu ilişkiyi açıklayan bireyci (individualism/atomism) ve bütüncü/yapısalcı (holism/structuralism) sosyoloji ayrımına değinilmektedir. Bireyci yaklaşımda birimlerin nitelikleri belirleyici kabul edilirken, bütüncü yaklaşımda yapı, kendisini meydana getiren birimlerden özerk olarak değerlendirilmektedir (Wendt, 2016: 40). Bu çalışma, Wendt'in tanımlamasına göre materyalist ve yapısalcı konumda yer almakta ve uluslararası sistemin yapısını, bir ana akım Uİ alt okulu olan Yapısal Realizme dayanarak ortaya koymaktadır.

Yapısal Realizmde Uluslararası Politik Sistemin Yapısı

Uluslararası politik sistemin, devletlerden ve onların kendi aralarındaki ilişkilerinden bağımsız olduğuna yönelik bir yapısal açıklama, Amerikalı siyaset bilimci Kenneth Waltz tarafından gündeme getirilmiştir. Bu farkındalık, analiz düzeyleri ayrımıyla görünür olmaya başlamıştır. Waltz'un 1959 yılında yayımlanan *Man, The State and War: A Theoretical Analysis* isimli eserinde savaşın sebepleri üç farklı analiz düzeyinde (imge-image olarak adlandırılmaktadır) ortaya konulmaktadır. Waltz, üç imgeden birincisini insan doğası, ikincisini devletlerin ideolojileri gibi öz nitelikleri olarak kabul ederken, üçüncü imgeyi sistemin anarşik yapısı olarak ifade etmektedir. Waltz, hangi rejim, ideoloji veya lider tipine sahip olursa olsun tüm devletlerin savaşmış olduğu gerçeği karşısında uluslararası politik sistemin anarşik yapısının yaratmış olduğu ortamın, savaşların asıl sebebi

olduğunu ileri sürmektedir (Waltz, 1959). Esasında Waltz, Klasik Realist yazarların da kabul ettikleri 'anarşi' kavramını uluslararası politikaya dönük açıklamaların merkezine çekmiştir. Anarşi kavramı, kaos ve karmaşa olarak değil, emir yetkisi ve otorite sahibi bir üst aktörün olmadığı devletlerarası ortamı tasvir etmek için kullanılmaktadır. Örneğin Reinhold Niebuhr, insan doğasının güç arayışında olduğu ön kabulüyle yola çıkmaktadır. Niebuhr, toplumların veya devletlerin kendi içlerinde merkezileşmeye meyilli olmalarından ötürü anarşinin ortaya çıkması ihtimalinin düşük olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşılık, farklı insan grupları arasındaki ilişkilerde güç arayışını önleyebilecek merkezi bir otorite bulunmamasının anarşiyi yarattığını ifade etmektedir (Niebuhr, 1960:16). Sistemin anarşik yapısının temel belirleyici değişken olarak ele alınmasıyla birlikte uluslararası politika çalışmalarında yeni bir döneme girilmiştir. Sistem düzeyindeki değişkenler ile sistem içi değişkenler ayrımı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ayrımı keskin şekilde ifade edenler, uluslararası politika ile dış politika ayrımını da öne çıkaran Yapısal Realist yazarlardır.

Waltz, seneler içinde geliştirdiği fikirlerini, 1979 yılında yayımlanan *Theory of International Politics* (Waltz, 1979) eserinde sunmuştur. Böylece Uİ'de ilk defa uluslararası politik sistemin yapısı, teorik olarak ortaya konulmuştur. Bu çalışmada üçüncü imge olan 'sistem' yeniden ele alınmış ve açıklayıcı çerçevesi derinleştirilmiştir. Waltz'un uluslararası politik sistemin yapısını kavramlaştırırken yararlandığı iki temel fikir bulunmaktadır. Bunlardan ilki sosyolog Emile Durkheim'in toplumların yapısı üzerine geliştirdiği teorisidir. İkincisi ise mikro iktisat teorisinin analogisidir. Bu şekilde çerçevesi çizilen genel bir teoriyle birlikte Waltz, kendisinden önceki sistem çalışmalarından tamamen ayrılmaktadır.

Durkheim, toplumun sadece bireylerin toplamı olmadığını ortaya koyarken, insanı merkezine alan rasyonalite yaklaşımlarını eleştirmektedir. "Toplu bilinç hallerinin bireysel bilinç hallerinden başka bir mahiyeti vardır; onlar bir başka türden tasarımlardır. Kümelerin zihniyeti bireylerin zihniyeti değildir, onun kendine özgü yasaları vardır" (Durkheim, 2015:19) ifadesi, toplumun yapısını inceleme konusu olarak ele alabilmek için bireylerin ve onların tercihlerinin toplamını aşan bir

bakış açısı gerektiğini ortaya koymaktadır. Durkheim, gözle görünmese de toplumlarda yazılı olmayan teamüllerin ve kuralların belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu görünmez etki, insanları bilinç dışı olarak kısıtlamakta ve yönlendirmektedir (Durkheim, 2015: 30). Waltz, Durkheim'in bu yapısalcı yaklaşımından oldukça etkilenmiş ve uluslararası politik sistemin yapısını toplumsal yapıyla eşleştirmiştir. Böylece uluslararası politikada yapı, sistemdeki birimlerin toplamını aşan bir mahiyette ele alınmaya başlamıştır.

Waltz, Durkheim'in 'mekanik-organik toplumsal dayanışma' ayrımından da faydalanmaktadır. Durkheim, ilkel ve modern toplumlar şeklinde bir ayrıma gitmektedir. İlkel toplumlarda işbölümü ve uzmanlaşma eğilimi düşük olduğu için bireylerin yaptığı işler birbirlerine benzemektedir. Modern toplumlarda ise işbölümü ve uzmanlaşma artarken işlevsel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Durkheim, buna dayanarak ilkel toplumlarda mekanik dayanışma (mechanical solidarity), modern toplumlarda ise organik dayanışma (organic solidarity) bulunduğunu ileri sürmektedir (Thijssen, 2012:458-461). Bu yaklaşımdan yola çıkan Waltz, mekanik dayanışmanın merkezileşmeyi ötelediğini, organik dayanışmanın ise merkezileşme eğilimlerini güçlendirdiğini belirterek anarşi-hiyerarşi ayrımını ortaya koymaktadır. Devletlerin bir arada sosyalleştiği uluslararası politik sistemin ilkel-mekanik dayanışma ile, devletlerin her birinin kendi iç siyasî düzenlerinin ise modern-organik dayanışma esasına göre örgütlendiğini belirtmektedir. Böylece uluslararası politik sistemin düzenleyici ilkesi anarşi, devletlerin ulusal düzenlerinin temel örgütleyici ilkesi ise hiyerarşi olmaktadır (Waltz, 2008: 38). Anarşi, devletlerin mutabık kaldığı bir üst yönetici vasfındaki herhangi bir kurumun, devletin veya devletler topluluğunun otoritesinin bulunmadığı, bütün devletlerin benzer işlevleri yerine getirdiği yatay düzeydeki örgütlenme ilkesidir. Hiyerarşi ise yukarıdan aşağı bir emir-komuta zincirinin işlediği düzene karşılık gelmektedir.

Waltz, mikro iktisattaki 'piyasa' kavramından faydalanırken, piyasanın firmaların etkileşiminden ayrılan ve doğrudan gözlemlenemeyen etkilerine odaklanmaktadır. Buradaki temel mantık, firmaların hepsinin kendi kârlarını artırmak için çalışmalarına karşılık, sonuçların firmaların

amaçladıkları gibi gerçekleşmemesine dayanmaktadır. Her firma başarılı olamamaktadır. Bazıları büyümekte, bazıları iflas etmektedir. Firmaların etkileşimi ile oluşan piyasa, firmaların amaçlarından ve çalışmalarından bağımsız bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Firmaların amaçları ile çelişerek ortaya çıkan sonuçların sebep unsuru olarak piyasa devreye girmektedir. Waltz, piyasanın firmalar üzerindeki yönlendiriciliğini doğrudan değil, dolaylı olarak ele almaktadır. Piyasa bir defa oluştuktan sonra firmaları belli davranışlara yönlendirmektedir (Waltz, 1979: 90-91). Uluslararası politik sistemin bir piyasa gibi işlediğini belirten Waltz, piyasa yerine sistemi, firmalar yerine devletleri koyarak analoji yapmaktadır.

Waltz, toplumsal yapılardan ve piyasa teorisinden yola çıkarak sistemik-indirgemeci (systemic-reductionist) teori ayrımını vurgulamaktadır. Buna göre Waltz, "sebepleri bireysel ya da ulusal düzeyde yoğunlaştıran uluslararası politika teorileri indirgemecidir; uluslararası düzeyde etki eden sebepler de tasarlayan teoriler ise sistemiktir" (Waltz, 2015:27) diyerek sistem düzeyinin birey ve devlet düzeylerinden temel farkını ortaya koymaktadır. Bu noktada "metodolojik bireycilik" (Kolasi, 2016:197) olarak ifadesini bulan; bireylerden, bireylerin niyetlerinden ve tercihlerinden, onların psikolojik durumlarından yola çıkılarak olay ve olguların açıklanmasına yönelik çabaların eleştirisi de bulunmaktadır. Ayrıca fizik biliminde kullanılan 'analitik metodolojinin' parçadan bütüne doğru açıklama silsilesinin, sistem düzeyindeki bir çalışmada sistemi meydana getiren birimlerin birbirlerine göre konumlanmalarını ortaya koyarken geçersiz olduğu ileri sürülmektedir (Waltz, 1979:39-40). Böylece uluslararası politik sistemin yapısı birimlerden, birimlerin öz niteliklerinden, onların birbirleriyle etkileşimlerinden özerk bir şekilde kavramlaştırılmaktadır. Yapı, birimler etkileşime girdiği andan itibaren kendine özgü bir nitelik kazanmaktadır. Bu oluşum, devletler arası ilişkilerden, devletlerin sahip oldukları iç siyasî düzenlerden, devlet adamlarının niyet farklılıklarından veya inişli çıkışlı psikolojik durumlarından ayrı bir soyutlamaya dönüşmektedir. Yapı, gözlem ve deneye konu olamasa da devletler üzerindeki kısıtlayıcı etkileri,

devletlerin davranışları aracılığı ile açıklanabilmektedir.

Sistem İçi-Sistemik Değişim Ayrımı

Uluslararası sistemin yapısı birimlerden/devletlerden özerk olarak kavramlaştırıldığında, sistemin nasıl değişime uğrayacağı konusunda devletlerin sahip oldukları farklı ve çeşitli niteliklerin mi, küresel düzeyde yaşanan bazı krizlerin mi yoksa sistem düzeyindeki yapısal unsurların mı önemli hale geleceği yeniden değerlendirilmektedir. Birey ve devlet düzeylerinde analiz yapılmaktaysa, çoğunlukla karizmatik devlet başkanlarının gündelik ve tutarsız söylemlerine, devletlerin kendilerine özgü iç siyasî düzenlerine, ideolojilerine veya devletler arası etkileşimlere odaklanılmaktadır. Ayrıca küresel düzeydeki her türlü gelişme veya krizden yola çıkılarak, yerleşmiş politik ve ekonomik sistemin değişmekte olduğu varsayılmaktadır. Pandemiye referansla yapılan analizler, bu yaklaşımın en son ve somut örneğini teşkil etmektedir. Kapitalizmin sosyalizme evrilmesinden, devletlerin yok olmasına, diplomasinin anlamını yitirmesinden, devletler arası işbirliğinin bir dünya devletine dönüşmesine değin farklı görüşlerin sayısı artmaktadır. Uluslararası politik sistem hakkındaki genel kanı, geleneksel diplomasinin ve anarşik kendine-yardım prensibine dayalı yapının ortadan kalkmaya yüz tuttuğu yönündedir. Böylece insanlığın küresel salgınla mücadele için el birliği içinde ortak bir hedefe, devletlerin gölgesi olmadan yürüyeceği idealize edilmektedir.

Waltz, 2000 yılında yayımladığı *Structural Realism after the Cold War* makalesinin giriş kısmında şu soruyu sormaktadır: Uluslararası politik sistem, hangi tür değişimlere maruz kaldığında derin bir dönüşüme uğramaktadır? Waltz, buna cevap olarak açıkça, sistemin değişebilmesi için sistem içindeki değişimlerin değil, sistem düzeyindeki değişimlerin etkili olabileceğini ifade etmektedir (Waltz, 2000:5). Peki, sistem düzeyinde değişim ne demektir? Yapısal Realizmde sistemik-sistem içi değişim ayrımı nasıl ortaya konulmaktadır? Bu sorulara cevap verebilmek için Yapısal Realizmde sistemin yapısını meydana getiren temel unsurları ve sistemik değişimi mümkün kılacak sebepleri ele almak gerekmektedir.

Waltz, iç siyasî sistemlerin yapısal unsurlarından yola çıkarak bir karşılaştırma yapmakta ve uluslararası politik sistemin yapısını yeniden tanımlamaktadır. Öncelikle iç siyasî sistemlerin yapıları üç temel unsura göre ele alınmaktadır. Bunlar; ilk olarak örgütleyici veya düzenleyici ilke, ikinci olarak sistemdeki birimlerin işlevsel benzerlikleri veya farklılıkları, son olarak birimlerin sahip oldukları yeteneklerin dağılımıdır. Devletlerin kendi siyasî yapıları, hiyerarşik olarak örgütlenmektedir. Devleti oluşturan tüm kurumlar ve organlar, birbirleriyle yukarıdan aşağı işleyen merkezî bir örgüt mekanizması çerçevesinde ilişki kurmaktadır. Bunların arasında, mevzuatı önceden tespit edilmiş bir emir-komuta ilişkisi bulunmaktadır. Merkezî bir düzende işbölümü ve uzmanlaşma ortaya çıktığından, devletin iç birimlerinin işlevleri birbirlerinden farklı olmaktadır. Son olarak kurumların ve organların yetenekleri sistemik olarak farklı düzeyde dağılmaktadır. Her kurum aynı düzeyde yeteneğe ve etkiye sahip değildir (Waltz, 1979: 81-82).

Uluslararası politik sistemin yapısının ulusal sistemlerden farklı bir düzenleyici ilkesi bulunmaktadır. Devletlerin kendi içlerindeki hiyerarşik ve yukarıdan aşağı işleyen merkezî yapılarına karşılık, uluslararası sistemin yapısı, birimlerin yatay olarak konumlanması esasına dayanmaktadır. Bundan dolayı devletler arası sistemin örgütleyici ilkesi anarşidir. Sistemdeki yatay konumlanma, devletler arasında merkezî bir üstün otoritenin olmadığı anlamına gelmektedir (Waltz; 1979:88). Dolayısıyla işbölümü ve uzmanlaşma yerine devletlerin benzer işlevlere sahip oldukları bir düzen ortaya çıkmaktadır (Waltz, 1979:93). İç siyasî sistemlerde olduğu gibi uluslararası sistemde de yetenekler farklılaşmaktadır. Devletler, benzer işlevleri yerine getiren birimler olduğundan, sistemdeki asıl belirleyici unsur yeteneklerin dağılımıdır (Waltz, 1979:97). Böylece uluslararası sistemin, ulusal sistemlerle kıyaslandığında konumlanma biçimleri ve birimlerin işlevleri konusunda farklı niteliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sistemin tanımlanması ise devletlerin yetenekleri veya güçlerinin sistem düzeyindeki dağılımına göre gerçekleştirilebilmektedir.

Waltz, "ilişki" terimini yeniden ele alarak yetenek veya güç dağılımının yapısal bir unsur olduğu sonucuna varmaktadır. Bu noktada Waltz, Siegfried

Frederick Nadel'in ilişki hakkındaki yaklaşımından ilham almaktadır. Nadel'e göre ilişki, birinci anlamında kişilerin veya aktörlerin karşılıklı etkileşimi olarak ele alınmaktayken, ikinci olarak birimlerin içinde buldukları sistemde birbirlerine karşı konumlanmalarını ifade etmektedir (Nadel, 1962:7-12). Waltz bu görüşten yola çıkarak Nadel'in birinci anlamda kullandığı ilişkiyi devletlerarası ilişkiler olarak birim düzeyinde, ikinci anlamda kullandığı ilişkiyi ise sistemik konumlanma olarak sistem düzeyinde kabul etmektedir (Waltz, 1979: 80-81). Böylece sistem düzeyinde ortaya çıkan güç dağılımı, devletlerin birbirlerine karşı konumlarının bir resmine dönüşmektedir.

Sistemik değişim, sistemin yapısının düzenleyici ilkesinde ve sistemik düzeyde yetenek dağılımında gerçekleşen yapısal değişimlerdir. Öncelikle sistemin yapısal konumlanma düzeyinin değişip değişmediği ele alınmalıdır. Anarşinin bir örgütleyici ilke olarak kabul edildiği uluslararası politik sistemde, birimlerin yatay konumlanmaları dikeye dönüşmekte midir? Düzenleyici ilkenin değişmesi oldukça düşük bir olasılık olarak ele alındığından, yetenek dağılımının sistem düzeyinde yeniden dağılması halinde yeni bir sisteme geçilebileceği kabul edilmektedir. Bu noktada sistem düzeyinde yeni kutup devletlerin ortaya çıkıp çıkmadığı sorgulanmaktadır. Yetenek dağılımının, küresel düzeydeki büyük savaşlar vasıtasıyla değişebildiği kabul edilmektedir. Bundan dolayı Yapısal Realizmde kutupluluk (polarity), belirleyici kavramlardan biridir. Wendt, kutupluluğu, devletlerin maddî kapasitelerinin "sistemdeki yoğunlaşma derecesi" (Wendt, 2016:131) olarak tanımlamaktadır. Waltz'a göre tek bir devletin güç kapasitesi veya yetenek toplamı birim düzeyinde bir özellik iken, devletlerin yeteneklerinin sistem düzeyinde dağılımı ise sistemik bir özelliktir (Waltz, 1979:97-98). Waltz kutupların tanımlanması konusunda mikro iktisat teorisinden yapmış olduğu analojiye dayanarak, "piyasa yapısı firmaları sayarak, uluslararası politik yapı ise devletleri sayarak tanımlanır. Sayımda ayrımlar yalnızca yeteneklere göre yapılır" (Waltz, 2015:125) ifadelerini kullanmaktadır. Buna göre uluslararası politik sistemin kutup devletleri, en yetenekli olan büyük/birincil (great/primary) devletlerdir. Örneğin iki kutuplu yapıdaki kutuplar, ABD ile SSCB'dir.

Sistem içi değişimler ise sistem düzeyindeki yapısal dönüşümler dışındaki birey ve devlet düzeylerinde gerçekleşen her türlü gelişme, ilerleme, oluşum veya değişimdir. Waltz, sistem içi değişimlerin önemli ve etkili sonuçları olabileceğini kabul etmektedir. Örneğin ulaşım, iletişim ve bilişim alanlarındaki atılımların, bazı sıcak çatışmaların birim düzeyinde sarsıcı etkileri olmaktadır. Waltz, özellikle nükleer silahların modern tarihin en önemli icatlarından biri olduğunu; buna karşılık bu teknolojinin sistemin yapısını değiştirmediğini belirtmektedir. Bunun temel sebebi, birim düzeyindeki her türlü gelişme, ilerleme veya değişime rağmen anarşik sistemin özü olan kendine-yardım (self-help) ortamında bir kırılma meydana gelmemesidir (Waltz, 2000:5-6). Bir başka deyişle her türlü teknolojik-bilimsel icatlara ve ilerlemeye rağmen, devletlerin içinde buldukları sistemin özü değişmemektedir. Devletlerin birbirlerine karşı konumlanma biçimi, etkileşimin doğası, güvenlik ve görece güç mücadelesini ortaya çıkaran yapısal sebepler varlıklarını korumaktadırlar. Waltz, felsefi olarak sürekli değişen şeylerin altındaki değişmeyen esas yapıya odaklanılması gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Sistemin yapısı bu şekilde kavramlaştırıldığında, birim düzeyinde ortaya çıkan her türlü olay, olgu ve gelişmenin sadece birim düzeyinde değerlendirilmesi gerektiği daha anlaşılır olmaktadır.

Yapısal Realizmde sistemik ve sistem içi değişimin teorik şartlarının ortaya konulmasından sonra uluslararası sistemin yapısının bir 'süreç' olmadığı daha anlaşılır olmaktadır. Yapı, kendine özgü yönlendirici mekanizmalara sahip olduğundan, sistemik değişimin süreç düzeyinde değil, yapısal düzeyde gözlemlenmesi gerekmektedir. Pek çok yazar pandeminin insanlar, toplumlar ve devletler üzerindeki negatif etkilerinden yola çıkarak mevcut gelişmelerin mutlaka uluslararası sistemde bir dönüşüm yaratacağı beklentisini yansıtmaktadırlar.

Bir yazar, pandemiye ve pandeminin uluslararası sistemdeki etkilerini şu şekilde açıklamaktadır:

"Uluslararası politika açısından salgın dönemi, tarih boyunca uluslararası sistemin işleyişinde etkin olan temel motivasyonların artık işe yaramayacağı yeni bir dönemin de habercisi olmuştur. Devletleri ve devletlerin oluşturduğu organizasyonları yeni duruma uygun davranmak ve yeni modeller üzerinde uzlaşmak gibi bir zorunluluk beklemektedir. COVID-

19 pandemisi uluslararası ilişkilerin temel işleyişini değiştirecek ve öncesi dönemden farklı dinamikleri devreye sokacak bir etki yaratmaktadır” (Üste, 2020:370).

Bu görüş dikkate alındığında şu sorular sorulabilmektedir: Uluslararası politik sistem dahilinde, tarih boyunca geçerli kabul edilen hangi temel motivasyonlar veya güdüler ortadan kalkmış olabilir? Yeni dönemden kastedilen, sosyal hayata dair alışkanlıkların değişmesi midir, yoksa devletler sisteminin yazılı olmayan kurallarının artık geçersiz kabul edilmesi midir? Uluslararası sistemin temel işleyişi nasıl tanımlanmaktadır ve bu işleyişin değişimi kısa vadede kolaylıkla gerçekleşebilmekte midir? ÜI’deki çatışma-işbirliği karşıtlığı üzerinden yapılan analizlerde genellikle kurulan ortaklıklar, varılan uzlaşmalar, krizleri yumuşatma çabaları veya doğal afetlerdeki karşılıklı yardım faaliyetleri gibi eylemler üzerinden sistemin doğasının ve devletler arası rekabetin yumuşadığı yönünde bir iyimserlik ortaya çıkmaktadır. Benzer bir mantıkla ortaya konulan bu yazarın yaklaşımında, devletler sisteminin doğasının görece güç rekabeti olduğu göz ardı edilerek her türlü sorunda tüm devletlerin ve toplumların bir araya gelmesine yol açabilecek ortaklık duygusunun inkişaf edeceği ima edilmektedir. Esasında pandemi ile mücadele etmek, devletlerin temel meselelerinden biridir. Zira bu mücadele, sadece ekonomik işleyişi normale çevirmek açısından bile son derece önemlidir. Ancak devletlerin sistemdeki doğal eğilimleri, görece rekabette ayakta kalabilmektir. Salgına yönelik işbirliği çabalarının veya sağlık sektörünü kapsayan dış yardımların artmasının, devletlerin içinde buldukları anarşik konumlanmayı değiştirebilecek bir niteliği bulunmamaktadır. Devletler, yine birbirlerine karşı yatay olarak konumlanmakta ve öncelikle hayatta kalmaya odaklanmaktadır. Hayatta kalabilmenin temel şartı ise kendine-yardım güdüsüdür.

Başka bir yazar, konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Pandemi süreciyle birlikte değişen sosyal yaşam koşulları, ekonomik ve ticari faaliyetlerin durma noktasına gelmesi, uluslararası ilişkileri benzeri görülmemiş bir şekilde etkilemektedir. Güvenliği öncelikli hale getiren ve var olma savaşına giren devletler, uluslararası ilişkilerin gerilmesine neden olmaktadır. Gerilen bu sistem ‘sıfır toplamlı oyuna’ dönüşmekte ve neo-liberal politikanın belirlediği doğrultudan uzaklaşmaktadır. Pandemiyle birlikte,

ulus devletlerin daha aktif olarak etkin olmaya başlaması ve bu nedenle uluslararası sistemin dönüşüme zorlanması çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır” (Kaya, 2020:261).

Pandeminin bireyleri, toplumları ve uluslararası ilişkileri genel olarak olumsuz etkilediği açıktır. Yaşam alışkanlıkları, insanların serbest dolaşımı, istihdam olanakları, ekonomik kalkınma programları ve pek çok alanda ciddi problemler ve kısıtlamalar ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sorunlar, uluslararası politikanın doğası ile ilgili olmayıp, birim düzeyinde değerlendirme yapıldığında çözümler üretilebilecek meselelerdir. Bu yazarın temsil ettiği yaklaşımdaki en temel sorun, devletler sisteminin doğası olan rekabetten ve güvenlik kaygısından kaynaklanan çatışma ve savaş ihtimalinin yeni bir olguymuş gibi ele alınmasıdır. Devletlerarası etkileşim, tarih boyunca olduğu gibi yine güvenlik merkezlidir. Hayatta kalabilmek, devletlerin başlıca yapısal güdüsüdür. Bu güdü, doğal olarak çatışma ve savaş ihtimalinin kalıcı olmasına neden olmaktadır. Bu kalıcılığın, ‘sıfır toplamlı oyun’ şeklinde ifade edilmesinde bir problem yoktur. Fakat bu oyunun kuralları, pandemiyle değişmiştir. Sanki pandemi öncesinde bir dünya hükümeti çalışmıyormuş veya Immanuel Kant’ın ‘ebedi barışı’ çoktan tesis edilmiş gibi bir analiz yapıldığında ciddi kavramsal ve teorik problemler ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan, Neoliberalizmin kalıcı barışa ve işbirliğine yol açtığı yönündeki varsayım oldukça problemlidir. Var olma savaşı denilen durum, sistemin anarşik yapısının doğal sonucudur. Anarşik konumlanma düzeyi değişmedikçe de bu durum değişmeyecektir. Pandemi, daha önce var olmayan bir doğal eğilim yaratmamakta ve dolayısıyla sistemik bir değişim ortaya çıkarmamaktadır.

Pandeminin devletler arasındaki görece güç rekabetinde bir dönüşüme sebep olduğu varsayılmıyorsa, 2020 yılı boyunca ortaya çıkan veya daha önceki yıllardan itibaren devam etmekte olan bölgesel krizlerin, çatışmaların, iç savaşların, deniz alanlarının hakimiyeti ve enerji güvenliği eksenli rekabetin nasıl analiz edileceği önem kazanmaktadır. 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı, pandeminin kısıtlayıcı etkilerinden bağımsız olarak varlığını korumaktadır. Bununla birlikte virüsün bulaşıcı etkisi, mevcut çatışma ortamını daha ölümcül hale getirebilmektedir. Ancak

Suriye'deki aktörlerin, virüsten ziyade bölgedeki güç dengesini dikkate aldıkları gözlemlenmektedir. Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad, pandeminin değil, Rusya'nın bölgedeki askerî varlığının dengeleyici etkisini vurgulamaktadır (Euronews, 05.10.2020; Al-Khalidi, 05.10.2020). Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda küresel salgının, devletler arasında görece işbirliği ortamı yarattığına dair herhangi bir örnek bulunmamaktadır. Aksine bölgedeki deniz alanları üzerinden var olan enerji kaynaklarını kullanabilmek için ittifaklar kurulmakta, silahlanma yarışı oluşmakta ve hatta görece güç rekabeti uluslararası hukukun ortaya koyduğu kuralların ve teamüllerin önüne geçmektedir (Deutsche Welle, 22.10.2020; Ergin, 2019; Ozan, 2020; Bilgiç, 2020). Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalara aykırı olarak Türkiye'ye yakın adalarını silahlandırması (BBC Türkçe, 31.08.2020; Berberakis, 03.09.2020), karşılıklı navtex ilanları, deniz ve hava kuvvetlerinin birbirlerini caydırma girişimlerine dikkat edildiğinde COVID-19'un belirleyici bir değişken olup olmadığı daha doğru analiz edilebilmektedir. Libya'daki iç savaş, çeşitli devletlerin vekalet savaşlarına evrilmiştir (Robinson, 18.06.2020; Wehrey, 14.09.2020; Abdulrazaq, 22.06.2020). Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki kronik Karabağ sorunu, sıcak bir savaşa dönüşmüştür. Ermenistan'ın özellikle sivil yerleşim yerlerine düzenlediği füze saldırılarına odaklanıldığında, güvenlik ve görece kazanımlar söz konusu olduğunda devletlerin, savaş hukukunun dışına çıkarak masum insanları dahi kolaylıkla yok edebildikleri gerçeği ile yüzleşilmektedir (BBC, 12.11.2020). Küresel terör örgütleri, faaliyetlerini aynı şekilde sürdürmektedirler. Keşmir meselesi sıcaklığını korumaktadır. Yemen'deki vekalet savaşları devam etmektedir. İsrail ile bazı Arap devletleri arasında diplomatik ilişkiler kurulurken kimliklerin, etnik ve dinî aidiyetlerin görece kazançlar söz konusu olduğunda geri planda kaldığı tekrar gözler önüne serilmektedir (Bishara, 31.08.2020; Cook, 17.08.2020). Bunların dışında ABD ile Çin arasındaki ticarî rekabetin bir yansıması olarak, iki devletin birbirlerini virüsü laboratuvar ortamında üretip biyolojik savaş aracı olarak kullanmakla suçladıklarına şahit olunmaktadır. Salgının mevcut

sorunları daha da derinleştirdiğini öne süren görüşler (Yeşiltaş vd., 2020) bulunmaktadır.

Hülasa, 2020 yılında pandemi sonrası gelişen krizler ve çatışmalar, salgının yarattığı sebeplere dayanmamaktadırlar. Ayrıca pandeminin etkisiyle devletler sisteminin doğası çatışmaya eğilimli olmaktan çıkıp işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillenmemektedir. Pandemi öncesi var olan tüm diplomatik sorunlar, salgının etkilerinden bağımsız olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Yeni gelişen tüm diplomatik sorunlar, salgının yarattığı toplumsal korkuları bertaraf etme kaygısı ile ilişkisizdirler. Pandemi döneminde uluslararası sistemin yapısı aynı şekilde işlemeye devam etmektedir. Devletlerin doğası, özü itibarıyla varlığını korumaktadır. 2020 yılının Ocak ayından itibaren gözlemlenen bölgesel krizler, iç savaşlar, vekalet savaşları ve devletlerin silahlanma yarışı dikkate alındığında sistemdeki rekabet eğilimlerinin değişmediği görülmektedir. Bununla birlikte pandeminin mevcut rekabeti sertleştirdiğine yönelik doğrudan bir yorum yapmak da mümkün gözükmemektedir. Virüsün bulaşıcı etkisi, kolay yayılması ve ölümlere sebebiyet vermesinden dolayı sıcak çatışmalardaki ölüm oranlarını arttırdığı ileri sürülebilmekteyse de pandeminin doğrudan devletler arası mücadelenin sertlik düzeyini etkilediğini iddia etmek güçtür. Sonuçta uluslararası politik sistemin anarşik konumlanma biçiminde bir değişim gözlemlenmemektedir.

Sistemin düzenleyici ilkesinin dışında, sistemdeki yetenek dağılımının değişmesiyle de sistem düzeyinde bir değişim gerçekleşebildiğinden, genellikle sistemdeki güç dağılımının mevcut durumu üzerinden analizler yapılmaktadır. Yapısal Realizmin teorik çerçevesine göre günümüzdeki sistemik güç dağılımı, geçici olmak kaydıyla 'tek kutupluluktur'. Waltz, tek kutupluluğun veya hegemonyanın sistemik anomali olduğunu belirterek, güç dengesinin bir şekilde yeniden tesis edileceğini öngörmektedir (Waltz, 2000:28). Bu yapı, David Wilkinson'un tabiriyle "hegemonik olmayan tek kutupluluk (unipolarity without hegemony)" (Wilkinson, 1999) olarak adlandırılabilir.¹⁸ Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin küresel uzanma yeteneğine sahip tek devlet olarak kalmasıyla oluşan yeni sistemde, son otuz yılda

¹⁸ Mevcut sistemik güç dağılımının birden çok kutup devlet arasında tekrar oluşacağı zaman öngörülememiştir.

için, bu çalışmada sistemin tanımlanmasında bu kavram tercih edilmektedir.

Rusya ve Çin'in bölgesel düzeydeki yükselişlerinin, Çin'in dünya ticaretindeki hızlı adımlarının, Çin şirketlerinin Amerikan şirketlerine yeni rakipler olarak ortaya çıkmalarının ve Rusya'nın Ortadoğu'daki etkinliğinin sistem düzeyinde kutupluluk kavramı çerçevesinde ele alınıp alınamayacağı tartışılmaktadır. Waltz'un güç dengesine atıfla yaptığı öngörüye göre, sistemdeki hegemonya oluşumunu önleyecek yapısal dengenin kurulması kaçınılmaz olup, bir veya iki devletin yakın gelecekte kutup devletler arasına katılmaları yüksek bir olasılıktır (Waltz, 2000:30) Böylece sistemik güç dağılımının, iki veya çok kutupluluk ekseninde yeniden oluşacağı beklenmektedir.

Bazı çalışmalarda Çin'in yükselen ekonomik gücüne ek olarak, salgının ardından Çin'in küresel çapta gerçekleştirdiği dış yardımların ve virüse karşı etkili ilaç ve aşı çalışmalarının etkisiyle ABD karşısında pozisyonunu güçlendirdiği yorumları yapılmaktadır (Layne, November/December 2020; Freymann&Stebbing, 05.11.2020; Ercilasun, 2020). Çin'in ticari yükselişine ve ABD ile bazı malların üretimi ve dünyaya pazarlamasında yaşanan rekabete dayanılarak Çin'in SSCB benzeri bir kutup olduğu veya olmaya doğru evirildiğini (Abuşoğlu, 18.08.2020), ABD'nin Çin ile ortaya çıkan ticarî rekabette görel olarak geride kalmakta olduğunu (Hass&Denmark, 07.08.2020), COVID-19 salgınının 11 Eylül benzeri bir küresel güvenlik krizi yaratmakta olduğunu (Koç, 15.04.2020), pandeminin ABD ile Çin arasındaki soğuk savaşın bir aracı olarak kullanıldığını (Zhang&Savage, 2020:14) ileri süren çalışmalar bulunmaktadır. Buna karşılık ABD'nin Soğuk Savaş sonrasındaki hegemonik pozisyonunu, maliyetlerini azaltabilmek için stratejik bir tercihte bulunarak zayıflattığı da öne sürülmektedir (Kurt, 11.04.2020). ABD'nin sadece iç siyaset açısından değil, devlet aklı açısından da Çin'in yükselişini bir tehdit olarak algıladığı belirtilmektedir (Duran, 10.04.2020). Ayrıca pandeminin ancak sistemdeki güç dağılımını değiştirmesi halinde yeni bir düzenin oluşabileceğini ve bu yeni düzenin yeni aktörler, normlar, kurallar ve ekonomik işleyişle tanımlanabileceği de ifade edilmektedir (Yeşiltaş, 11.04.2020). Sistemdeki tek kutupluluğun değişimi konusunda Joseph Nye, küresel pandeminin Amerikan yumuşak gücüne dayalı küreselleşmenin sonunu getirebilecek düzeyde etkili olmadığını belirtirken, Çin'in ABD'yi geri plana atabilecek bir

fırsat yakaladığına yönelik görüşleri eleştirmektedir. Sistem düzeyinde değişimlerin salgınlarla değil büyük savaşlarla gerçekleştiğini vurgularken, 1918-1919 İspanyol gribi salgınında ölenlerin sayısının Birinci Dünya Savaşında ölenlerden daha fazla olduğu örneğini göstermektedir (Nye, 16.04.2020). İspanyol gribinin yaşandığı iki yıllık periyotta yaklaşık iki milyar olan dünya nüfusunun üçte birinin virüse yakalandığı ve 20 ila 50 milyon insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Duarte, 10.04.2020). Birinci Dünya Savaşında ise 16 ila 19 milyon insan ölmüştür.

Son bir yıl içinde pandeminin ortaya çıkardığı olumsuz etkilere dayanılarak, sistemik yetenek dağılımında bir değişim gerçekleştiği veya yakın gelecekte gerçekleşeceği ileri sürülebilir mi? Sistem düzeyindeki güç dağılımında bir değişiminin ifade edilebilmesi için kutupluluk kavramının idrak edilmesi gerekmektedir. Kutup devletler, sistemdeki en yetenekli olan büyük devletler olduğundan, esas sorun bu yeteneklerin dağılımının nasıl ortaya konacağıdır. Yetenekten kastedilen bir devletin başlıca maddî kapasite kalemlerinin toplam büyüklüğüdür. Sistemik yetenek dağılımı ise devletlerin toplam maddî kapasitelerinin sistemde birbirlerine göre dağılımıdır. Bir devletin sadece belli alanlardaki yeteneği veya etki düzeyine odaklanılarak toplam kapasitesinin değiştiğini ileri sürmek kavramsal açıdan sorunludur. Örneğin bir devletin sadece ticarî şirketlerinin yükselişleri ve sermaye artırımları, devletin yeteneklerinin toplamı hakkında bize yeterli veriyi sunmamaktadır. Ayrıca devletlerin yetenekleriyle ilgili olmayan çeşitli olaylar ve koşullardaki değişimleri büyüteç altına alarak kutupları saymak da mümkün olmamaktadır. Waltz bu konu hakkında şunları ifade etmektedir:

"Büyük güçler bir zamanlar yeteneklerine göre tanımlanmaktaydılar. Uluslararası politika öğrencileri artık koşullara bakıyormuş gibi görünmektedir. Devletlerin sorunları çözme yeteneklerinin ya da yeteneksizliklerinin, bunların hiyerarşideki mertebelerini yükselttiği ya da düşürdüğü söylenir. Devletlerin yetenekleri yerine, ilişkileri incelenebilir; ilişkiler çok taraflı olduğuna göre, dünyanın çok kutuplu olduğu söylenir" (Waltz, 2015:164).

Soğuk Savaş sonrasındaki otuz yıllık periyotta ABD'nin karşısına SSCB gibi küresel düzeyde bir kutup henüz ortaya çıkmamıştır. Rusya'nın etkisi yakın çevresi ve Orta Doğu ile sınırlı kalmaktadır.

Çin'in ekonomik yükselişine müteakip enerji bağımlılığı bulunmaktadır. Küresel görece güç rekabetinde 'üç kutupluluk' henüz gözlemlenmemektedir. Nye, Çin'in, ABD'nin küresel düzeyde sahip olduğu askerî ittifaklara ve silah gücüne henüz sahip olmadığını, ABD'nin enerji ihraç eden bir ülke iken Çin'in enerji bağımlısı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Çin'in yumuşak güç uygulayıcısı bir ülke olmaktan ziyade propagandaya dayalı yöntemlere ağırlık verdiğini ileri sürmektedir. Nye bu durumu, yumuşak gücün cezbedici olmakla ilgili olduğu, buna karşılık propagandanın bu etkiyi ortadan kaldırdığı şeklinde ifade etmektedir (Nye, et al, 2020). Dolayısıyla kamu diplomasisi faaliyetlerinin tek başına bir devletin toplam yeteneğini ortaya koyarken yetersiz kalacağı ifade edilebilir.

Sistemdeki güç dağılımının sürekli değişmekte olduğu, Çin'in, Rusya'nın ve hatta Avrupa Birliği'nin (AB) meydan okuyan kutuplar olarak kabul edildiği pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların temel sorunu, Waltz'un da ısrarla ifade ettiği gibi yapı ile sürecin birbirlerine karıştırılmasıdır. Dünya ticaretindeki geçici ve değişken rekabet alanlarına, bazı devletlerin ekonomik kalkınma verilerine, diplomatik arabuluculuk faaliyetlerine, devlet adamlarının söylemlerine, ikili ilişkilerde devamlı yaşanan krizlere, karşılıklı gerilimi tırmandıran uygulamalara veya bu makalenin konusu olan küresel pandemiyi ortaya çıkardığı vaka ve ölüm sayılarına odaklanılarak uluslararası politik sistem devamlı surette dönüşmekteymiş gibi ele alınmaktadır. Süreç, yapının kendisi gibi algılanmaktadır. Güç dağılımının veya sistemdeki kutupların sayılarının değişimi ancak uzun yıllarda sistem düzeyinde gerçekleşmektedir. Sistemik değişimleri tetikleyen ise genellikle dünya çapında etkileri olan savaşlardır. Örneğin İkinci Dünya Savaşının ardından sistemdeki yetenekler yeniden dağılmış ve çok kutupluluk iki kutupluluğa dönüşmüştür. Böylece oluşan yeni güç dağılımında yeni yapısal kısıtlamalar ve toplumsallaşma eğilimleri ortaya çıkmıştır.

Pandemide Devletlerin ve Diplomasinin Durumu

Bu çalışmada, Yapısal Realizmin kavramsal ve teorik çerçevesine göre pandemiyi sistemin yapısal doğasında, devletlerin temel

motivasyonlarında, rekabet etme ve görece kazanım elde etme güdülerinde gözlemlenebilir bir farklılık ortaya çıkarmadığı ortaya konulmaktadır. Bir başka deyişle pandemiyi, sistem düzeyinde bir değişime sebep olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte sistem düzeyinde bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediği analiz edilirken, sistemdeki birincil aktörler olan devletlerin statülerinin ve diplomasinin mevcut yapısının değişip değişmediği de sorgulanmaktadır. Diplomasinin yöntemleri ve yönelimlerinde bir dönüşüme rastlanılmakta mıdır? Uluslararası politik sistemin anarşik yapısında bir değişim yoksa, devletlerin ve diplomasinin durumu nasıl değerlendirilmektedir? Diplomasinin yöntemlerinde yaşanan yenilikler, sistemik düzeyde mi ele alınmalıdır? Devletler, pandemiyi etkisiyle sistemdeki birincil aktör olma statülerini kaybetme tehlikesi mi yaşamaktadırlar?

Öncelikle diplomasideki değişim tartışması üzerinde durmak gerekmektedir. Pandemiyi geleneksel diplomasinin işleyişine yönelik gözlemlenebilir dönüştürücü etkileri olmaktadır mıdır? Diplomasinin dijital ortamda veya maske ve mesafe kurallarına göre icra edilmesine dayanarak metodolojisinde ve amaçlarında herhangi bir yapısal değişim gerçekleştiği ileri sürülebilmekte midir? Küresel salgının, dijital ve uzaktan iletişim imkanlarının kullanım sıklığını artırmasıyla (Kalsın, 29.04.2020; Habertürk, 29.04.2020; Kaplan, 24.09.2020) diplomasiyi icra eden devletlerin temel yapısal motivasyonlarının değiştiğini öne sürmek mümkün müdür? Diplomasinin pratikte bazı koruyucu önlemleri muhteva edecek şekilde uygulanmasından yola çıkılarak, diplomatik teamüllerin gevşediği veya devlet adamlarının ulusal politikaları yerine uluslararası ortak menfaatlere yöndiklerini ileri sürmek mümkün müdür? Protokol kurallarının insan sağlığını korumak adına esnetilmesinin, diplomasinin temel felsefesini dönüştürdüğünü iddia etmek gerçekçi görünmemektedir. Birim düzeyindeki uygulamalar ile sistem düzeyindeki yapısal motivasyonlar birbirlerine karıştırıldığında bu tür sonuçlara varılabilmektedir.

Diplomasi pratiğinin günümüzdeki teknolojik gelişmelerle paralel biçimde bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Emekli Büyükelçi Namık Tan, geleneksel diplomasinin ve araçlarının günümüzde geldiği aşamayı şu şekilde ifade etmektedir:

“Ben diplomasinin 1.0’ı diyorum. Bizim başladığımız dönemde ‘Diplomasi 1.0’ vardı. Yani, klasik diplomasi, konvansiyonel diplomasi. İşte, İkinci Dünya Savaşı zamanını düşünün. Daha doğrusu çok daha öncelerinden başlayalım. Westfalya’dan -1648, 1815 Viyana’dan, 1961’de Diplomatik Antlaşmanın imzalandığı zamana kadar giden bir başlangıcı var. Orada, bu klasik diplomasi, hepimizin bildiği gibi meslek memurları eliyle, profesyoneller eliyle, siyah takım elbise, beyaz gömlek, kırmızı kravat ile yapılan bir sanat. Hakikaten meslek. Şimdi, o devrin, diplomasinin, çok yavaş ilerleyen bir ritmi var (...) Mesela 1980’li yılların sonuna doğru, Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte aşağı yukarı hepimizin bildiği gibi bir kamu diplomasisi tarifi yapıldı. Daha doğrusu diplomasiyi tarif etmek kolay. Bakınız size klasik diplomasiyi birkaç paragrafta mümkün olduğunca anlatabilirim. Ama dijital diplomasi dediğiniz zaman bunu tarif etmek öyle kolay değil (...) Zamana ve mekâna bağıllık ortadan kalkıyor. Bu çok önemli. O kadar önemli ki sizin buna cevap veremediğiniz takdirde mesajınız etkinliğini tamamen yitiriyor. Çünkü başka unsurlar bunu yanıtlamış ve sizin istemediğiniz bir yöne olayın yönlendiğini sağlamış oluyorlar. Bu da size çok ciddi bir kayıp olarak geliyor. Bir maliyet olarak geliyor ve diplomasi öyle bir hale geliyor ki her yerde her zaman diliminde herkes tarafından yapılan bir şey haline geliyor. Çok taraflı, çok süratli (...)” (UİK, 04.07.2020).

Anlaşıldığı üzere diplomatik araçların gelişmesi ve teknolojik imkanların bilgiye ulaşma ve haberleşme hızını artırması konusunda bir soru işareti bulunmamaktadır. Ancak diplomasiyi icra eden devletlerin yapısal motivasyonlarının, kullanılan araçlar vasıtasıyla dönüşüm geçirip geçirmediği sorgulandığında teorik ve kavramsal bir çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Zira devletler ister geleneksel diplomasiyi ister kamu diplomasisini isterse dijital araçları kullansınlar, önemli olan nokta devletlerin hayatta kalmak, güvenliklerini sağlamak, rekabette dirençli olabilmek veya güç dengesini koruyabilmek için mücadele edip etmediklerinin analiz edilmesidir. Sistemin devletleri yapısal olarak yönlendirmesi, on yıllar içinde ortaya çıkan teknolojik gelişmelerden bağımsız bir konudur. Yeni araçlar yeni motivasyonlar yaratmadığı müddetçe, yapısal bir dönüşümden söz edilemeyecektir. Öyle ki, yapısal dönüşüm bir yana, bazı devletler pandemiye kendi nüfuz alanlarını genişletmek ve güç mücadelesinde görece kazanç sağlamak için kullanabilmektedirler. Bruce Jones, Orta Büyüklükte Devletlerin (Middle Powers), özellikle ABD’nin hegemonya konusundaki isteksizliği ve Çin’le yaşadığı ticarî rekabetin etkisiyle pandemiye, politik hareket alanlarını artırmak için kullanabileceklerini ortaya

koymaktadır (Jones, 18.06.2020). Bu çalışmadan yola çıkan Birdal ise 1970’li yıllardan itibaren belli dönemlerde kendisini gösteren hegemonya tartışmalarında devamlı surette bir sistemik dönüşümün ima edilmesini eleştirmektedir (Birdal, 24.06.2020). Birim düzeyindeki değişimlerin sistem düzeyinde değerlendirilmesiyle birlikte, her türlü önemli olay veya olgunun dünyanın geleceğinde sarsıcı kırılmalar veya kopuşlar yaratacağı beklentisi hasıl olmaktadır.

Diplomatik görüşmelerde maske ve mesafe kurallarına uymak, protokol kurallarının geçici uygulamalarından biri haline gelmiştir. Diplomatik görüşmelerin internet ortamında gerçekleştirilmesi gibi pratik uygulamalar, virüsün bulaşma ve yayılma riskinin azaltılmasına yöneliktir. Diplomasinin bu türden ad hoc uygulamaları ile devlet adamlarının ve diplomatların teknolojik imkanları kullanarak virüsle mücadelede iletişim halinde olmaları; pandeminin etkisiyle devletlerin ılımlı hale geldikleri, görece kazanımlarını öteledikleri veya salgını önleyebilmek adına küresel bir işbirliğine yöneldikleri şeklinde ele alınabilmektedir. Devletlerin her türlü meselede işbirliği yapmalarında bir beis yoktur. İşbirliği yapmak, güvende kalmanın yöntemlerinden biri olabilmektedir. Ancak sistemin doğası, yatay olarak konumlanan devletlerin karşılıklı rekabet ve anlaşmazlıklar ortamını sürekli beslemektedir. Bu yapısal durum, karşılıksız yardımlar sunan ve öncelikle başkalarının iyiliğini düşünen (altruizm) insan profilinin devlet düzeyindeki temsilinin geçersiz olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İbrahim Kalın’a göre pandemi döneminde küresel bir ortaklık duygusunun ortaya çıkmasından ziyade uluslararası kurumların ve kuruluşların zaafalarının belirgin hale geldiği görülmektedir (Kalın, 22.04.2020). Bir başka deyişle diplomatik protokol kurallarının zorunlu olarak gevşetilmesiyle birlikte devletler, görece kazanımları yerine görece işbirliğine yönelmemektedirler. Bu noktada en belirgin gösterge, Birleşmiş Milletler (BM) ile Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) pandemi sürecinde bir devletler arası işbirliği platformu oluşturmaktan uzak kalmalarıdır. Ayrıca ABD ve bazı Avrupa ülkeleri COVID-19 virüsünün bir pandemi haline dönüşmesi konusunda doğrudan DSÖ’yü sorumlu tutmaktadırlar. Hatta ABD Başkanı Donald Trump, DSÖ ile ilişkilerini

sonlandırdıklarını açıklamıştır (Deutsche Welle, 29.05.2020).

Pandemi döneminde kamu diplomasisi uygulamaları sıklıkla gündeme gelmektedir. Pek çok devlet, COVID-19 tedavisinde etkili olduğu kabul edilen ilaçları dış yardımlar kapsamında değerlendirmeye başlamışlardır. Örneğin Türkiye, dünya genelindeki vaka ve ölüm sayıları karşılaştırıldığında daha az zarar gören ülkelerden biri olarak, pandeminin gelişim safahatından itibaren ABD, Çin ve Birleşik Krallık gibi salgından en fazla etkilenen gelişmiş ülkelerin de içinde bulunduğu 55 ülkeye ilaç tedarik etmiştir (Pitel, 30.04.2020). Çin, içlerinde Irak, İran, İtalya, Pakistan, Fransa, Filipinler'in bulunduğu pek çok ilaç, doktor ve laboratuvar desteği sağlamaktadır. Çin'in korona yardımları, Latin Amerika ülkelerinde de görünür olmaktadır. Şili'ye 1,6 milyon maske, 200 binden fazla tıbbi malzeme; Kolombiya'ya 1,5 milyon dolarlık tıbbi yardım; Venezuela'ya 22 tonluk tıbbi malzeme gönderilmiştir. Ayrıca Çin, DSÖ'ye yaklaşık 20 milyon dolarlık bağış yapmıştır (Gamba, 10.06.2020). Devletlerin pandemi dönemindeki kamu diplomasi uygulamalarına genel olarak "korona diplomasisi/corona-diplomacy" ismi verilmeye başlamıştır (Nejad&Naeni, 29.04.2020; Lika, Haziran 2020; Bone&Cinotto, 02.11.2020). Bu yeni kamu diplomasisi uygulamasına "maske diplomasisi" (Deutsche Welle, 14.04.2020) veya "aşı diplomasisi/vaccine diplomacy" (Shepherd, Findlay, Palma, 21.10.2020) de denilmektedir.

Virüsle mücadelede bazı devletlerin gerçekleştirdiği bu yardımlar, kamu diplomasisi veya propagandanın kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak bu uygulamalardan yola çıkılarak devletlerin motivasyonları bağlamında yapısal bir dönüşüme uğradığı şeklinde ortaya konulan analizlerde teorik ve kavramsal sorunlar bulunmaktadır. Salgının insanlarda yarattığı ölüm kaygısına dayanılarak devletlerin bu kaygıyı bertaraf edebilmek adına güvenliklerini geri planda bırakacak davranışlar ortaya koymaları beklenmemelidir. Pandemi döneminde bazı devletlerin hibe şeklindeki ilaç yardımları genellikle bu minvaldeki yanılısamayı yaratmaktadır. Korona diplomasisi, nihayetinde devletlerin diplomatik kararlarının bir ürünüdür. Gülmez'e göre korona diplomasisi uygulamaları, pandemi döneminde popülist yönetimlerin sıklıkla

tercih ettikleri bir yöntem olarak değerlendirilmelidir. Dünya genelindeki popülist yönetimlerin çoğunluğu, uluslararası platformlardaki etkinliklerini bu pratik aracılığıyla artırmayı amaçlamaktadırlar (Gülmez, 2020:371). Walker, Sırbistan'ın Çin, Rusya ve AB tarafından bir korona diplomasisi çemberinde bulunduğunu belirterek, kamu diplomasisinin dış politikanın araçlarından biri olduğunu bu örnekle görünür kılmak istemektedir (Walker, 13.04.2020). Santic ve Antic ise Sırbistan'ın AB'ye aday ülke olmasından dolayı Batı demokrasileri, tarihsel bağları sebebiyle Rusya, ekonomik ilişkileri nedeniyle de Çin tarafından kuşatıldığını ileri sürmektedirler (Santic&Antic, 2020:2).

Diplomasi, devletlerin hayatta kalabilmelerine ve toplumsallaşmalarına olanak veren bir normlar ve teamüller bütünü olduğuna göre kamu diplomasisi de amaç bakımından farklı bir motivasyonun çıktısı değildir. Pratik uygulamalar ile yapısal güdüler birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Devletler, rekabette görece olarak geri planda kalmamak için pratikte yeni yöntemler kullanabilmektedirler. Farklı yöntemler, farklı güdüler demek değildir. Yapısal olarak devletler toplumsallaşırlar ve rekabet ederler. Hayatta kalabilmenin temel şartı, bu yönelimleri başarıyla gerçekleştirebilmektir. Devletlerin yapısal güdülerinin değişebilmesi için sistemin yapısının değişmesi gerekmektedir.

Diplomasideki araçsal ve yönetsel yeniliklerin, sistemik değil ancak sistem içi unsurlar olduğu vurgulandıktan sonra devletlerin sistemdeki statülerini ele almak gerekmektedir. Pandemiden dolayı devletler, yakın bir gelecekte ortadan kalkmaya mı mahkumdurlar? Sistemdeki en belirleyici aktör olan devlet, zayıflamakta ve virüsün yaratacağı yeni küresel düzen öncesinde yerini başka sistemik aktörlere mi bırakmaya hazırlanmaktadır? Sistemdeki en yetenekli devletler, salgından en çok zarar gören devletlerdir. Batı ülkelerindeki vaka ve ölüm sayılarının, küresel düzeydeki rakamların önemli bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Bu farkların, Batı dünyasında vaka ve ölüm sayılarının kamuoylarıyla daha şeffaf paylaşılmasına karşılık, pek çok ülkede gerçek vaka ve ölüm sayılarının aktarılmamasıyla da ilgisi bulunmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme bağlamında insan hareketliliğinin en gelişmiş ülkelerle ilişkili olduğu açıktır. Önlemlerin alınmadığı veya geç alındığı, bazı gelişmiş

lkelerde sr bağışıklığı benzeri yöntemler ile hastalıkla mücadelenin küçümsendiği de gözlemlenmiştir. Ayrıca Çin ve DSÖ tarafından hastalıkla ilgili bilgilendirmenin geç yapıldığı ileri sürülmektedir. Dünya genelinde insan hareketliliğinin önüne geçilmesi oldukça geç bir evrede gerçekleşmiş; maske ile korunma yöntemlerinin yasal hale gelmesi zaman almıştır. Bunların sonucunda salgın kontrolden çıkmış ve küresel hale gelmiştir.

Pandeminin ortaya çıkardığı sağlık sorunları ve ölümle sonuçlanan vakalar, özellikle gıda ve eğlence sektöründeki ticarî işletmelerin faaliyetlerinin kısıtlanmasıyla artan işsizlik oranları ile yıllık bazdaki ekonomik kalkınma rakamlarının düşmesi gibi sebeplerle devletlerin bir varoluş krizine srklenebileceğini ne süren yaklaşımlar bulunmaktadır. Genellikle küresel çaptaki krizlerin devletleri zayıflattığı zannedilmektedir. Devlet mekanizmalarının etkisizleşebilecekleri ve devletlerin özellikle ekonomideki belirleyici pozisyonlarını kaybedebilecekleri düşünmektedir. Örneğin 2008 yılında ABD’de finans sektöründe başlayan ekonomik kriz, kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve özellikle gelişmiş ülkelerin mal ve reel sektörlerini ciddi biçimde etkilemiştir. AB’nin para biriminin geçerli olduğu Euro bölgesi 2009 yılında %4,1 oranında klmştir. Birlik lkelerindeki kamu borç yükü oldukça yükselmiştir (T.C. Başbakanlık AB Genel Sekreterliği, 2011). Bu süreçte Avrupa lkelerinin iflas edecekleri ve AB’nin dağılma tehlikesi yaşayacağı ngrlmştir.

Ancak 2008 küresel ekonomik krizi sırasında liberal yazarların ngrdklerinin aksine, devletlerin piyasalara doğrudan müdahale ederek yönlendirici etkilerini arttırdıkları pek çok örneğe rastlanmıştır. AB’nin Euro bölgesinde Avrupa Merkez Bankasının (ECB), ülkelerin para politikaları yerine merkezî bir para politikasını devreye soktuğu grlmştir (T.C. Merkez Bankası, 2009). ABD ise Dodd-Frank yasası ile bankacılık sistemini tehdit edebilecek kredileri denetlemeye başlamıştır. Batan bankalar ve şirketler devlet desteğiyle ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Esasında bu küresel kriz, özellikle serbest piyasa ekonomisine dayalı gelişmiş ülkelerin piyasadaki zararlı bulunan aktörlerin kontrol altına alınması için devletlerin doğrudan hazineinden pay aktararak ekonomiye müdahale

etmeye başladığı yeni bir neoliberal pratiğe geçişi temsil etmektedir. Dünya genelinde G-20’nin öncülük ettiği krizle mücadele yöntemleriyle birlikte, gelişmiş devletlerin piyasaya daha fazla müdahale etmeye başladıkları gözlemlenmiştir. Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, uluslararası iktisat paradigmasının 1980’li yıllarda uygulamaya konulan neoliberal kapitalizmden, 2008 küresel kriziyle birlikte özellikle ABD ve AB lkelerinde denetimli neoliberalizme (regulatory neoliberalism) evirildiğini, son on yıldır ise Batılı olmayan ülkelerdeki devlet kapitalizminin (state capitalism) etkili olduğunu ortaya koymaktadırlar. Buna göre demokratik gelişmiş ülkelerde denetimli kapitalizm uygulanmaya devam ederken, özellikle otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerde devletin kapitalist düzen üzerinde yoğun kontrolü bulunmaktadır (Öniş&Kutlay, 2020:4-5). Dolayısıyla küresel ekonomik krizlerin devletleri zayıflatmaktan ziyade onların piyasalar üzerindeki kontrollerini arttırdıkları ileri sürülebilmektedir.

Pandemi döneminin etkisiyle yeni bir küresel krizin çıkıp çıkmayacağı henüz net olarak ngrlememekteyse de pek çok devletin ekonomik sıkıntılarla karşılaştığı görülmektedir. Diğer yandan ekonomik sorunların devletler açısından negatif tarafları ağır basmaktaysa da devletlerin birincil aktör olma niteliklerinin güçlendiği müşahede edilmektedir. Her ne kadar ulusal düzeyde değerlendirilseler de devletlerin ekonomi ve sağlık sektöründeki uygulamalar aracılığı ile merkezileşme eğilimlerini arttırdıkları yönünde bir genelleme yapılabilmektedir. Örneğin Finlandiya’da yapılan bir çalışmada pandemi dönemiyle birlikte Finlandiya toplumunun daha önce tecrübe etmedikleri düzeyde, sağlık ve ekonomi sektörlerinde devlet bürokrasisi ile muhatap olmak zorunda kaldıkları ortaya konulmaktadır. Bu durumun, devlet aygıtının toplum hayatındaki görünürlüğünü fark edilir şekilde arttırdığı analiz edilmektedir (Moisio, 2020). Bu durum sadece Finlandiya ile sınırlı değildir. Gelişmiş olsun olmasın pek çok devletin virüse karşı tedbirler aracılığı ile toplumları üzerindeki kısıtlama ve kontrol mekanizmaları güçlenmektedir. Pek tabi ki, devletlerin ekonomik kaynak aktarıırken zorlandıkları da görülmektedir. Zira pandeminin hem ekonomik işleyişi hem de sağlık sistemlerini sarstığı bir gerçektir. Bununla

birlikte devlet bürokrasilerinin belirleyicilikleri artmaktadır.

Pandemi döneminde devletler, piyasalara doğrudan destek vermektedirler. Böylece hem toplumsal düzenin sağlanması hem de ekonomik çarkların dönmesi amaçlanmaktadır. Bu şekilde devletin müdahalesi olmadan virüsle mücadele etmenin mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Sistemdeki hegemonik olmayan tek kutup olan ABD, salgının ilk aylarında iki trilyon dolarlık bir yardım paketini devreye sokmuştur (Deutsche Welle, 26.03.2020). Almanya 750 milyar Euro, Birleşik Krallık 65,5 milyar Sterlin, Fransa 345 milyar Euro, İspanya 200 milyar Euro ve İtalya 25 milyar Euro tutarında yardım paketleri açıklamışlardır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2020). Çin, salgının başında 183 milyar dolarlık bir pay ayırırken, Rusya, öncelikle sağlık çalışanlarının maaşlarını artırıp, işsizlik maaşlarını karşılama kararı almıştır (Deutsche Welle, 31.03.2020). Bu destek paketleri, pandeminin ilerleyen aylarında tekrar yasalaşmış ve hazinelerden yeni aktarımlar gerçekleştirilmiştir. Pandemi sona ermeden devletlerin piyasaya doğrudan ekonomik katkıları sona ermeyecektir. Pandemi döneminde devletlerin piyasaları canlı tutmak için enjekte ettikleri kaynaklar bazı ülke ekonomilerini olumsuz etkilemeye başlasa da yakın gelecekteki aşı çalışmaları ve yeni ilaç tedavileriyle birlikte salgının kontrol altına alınması umut edilmektedir.

Nihayetinde devletler ortadan kalkmamıştır. Yakın gelecekte de buna yönelik emareler bulunmamaktadır. Pandeminin tüm olumsuz sonuçlarına rağmen devletler, salgını kontrol altına alabilmek için hem kendi toplumlarını konsolide etmeye hem de ekonomik tedbirler vasıtasıyla ayakta kalmaya çalışmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler, pandeminin ekonomik sıkıntıları ile daha kolay mücadele edebilirlerken, diğer ülkelerin zorlandıkları da vakadır. Devletlerin ekonomik kapasiteleriyle doğru orantılı olarak salgının olumsuzluklarıyla daha rahat mücadele edebildikleri görülmektedir. Hazinelerden piyasaya aktarılan paylar arttıkça sokağa çıkma yasaklarının arttığı gözlemlenmektedir. Salgının ilk günlerinden itibaren en yoğun yasaklar, ekonomisi en gelişmiş ülkelerde uygulanmaktadır. Bir devletin ekonomik olarak içe kapanabilmesi için hazinesinin güçlü olması gerekmektedir. Farklı ülkelerden bilim insanlarının virüse karşı geliştirilen bazı aşuların

yakın gelecekte kitlelere ulaştırılabileceğini ifade etmeleri, insanları umutlandırmaktadır. Aşı çalışmalarında da devletlerin doğrudan katkıları bulunmaktadır. Bunun yanında aşının geliştirilmesi ve dünyaya sunulmasında da devletler arasında bir rekabet oluşmaktadır. Aşırı ilk üreten devletlerin, bu yarıştan kamu diplomasisi bağlamında bir avantaj sağlayacakları ileri sürülmektedir (Öztürk, 21.11.2020). Dolayısıyla devletlerin pandemi döneminde hem ulusal sınırlar içindeki denetim ve yönetim yetenekleri artmakta hem de uluslararası zeminde kendi aralarındaki ikili, bölgesel ve küresel mücadeleler bu defa kamu diplomasisi ve tedavinin ihracatı noktasında görünür olmaktadır.

Sonuç

Sistemik-sistem içi değişim ayrımı yapılırken sorulması gereken temel bir soru bulunmaktadır: İnsanların, toplumların ve devletlerin yaşadıkları ulusal veya uluslararası nitelikteki her mesele, sistemin düzenleyici ilkesinde veya sistemik güç dağılımında bir değişim yaratmakta mıdır? Eğer bu tür bir değişim ortaya çıkmamaktaysa, uluslararası politik sistemde yapısal bir değişim olduğu ileri sürülemeyecektir. Her türlü küresel veya bölgesel krizler, iç savaşlar, terör saldırıları, ulusal sorunlar ve olaylar, çatışmalar veya COVID-19 gibi pandemiler sistem içi değişkenler olarak değerlendirilmektedirler. Öncelikli olarak sistemdeki yatay konumlanmanın dikeye dönüşüp dönüşmediği sorgulanmalıdır. Bir başka deyişle, düzenleyici ilke olarak anarşinin yerine hiyerarşinin ortaya çıkıp çıkmadığı ele alınmalıdır. Eğer sistemin düzenleyici ilkesinde hiyerarşi gözlemlenmekteyse, tüm devletlerin sanki bir devlet kurumunda çalışan birimler gibi yukarıdan aşağıya işleyen bir emir komuta zinciri altında örgütlenmiş olmaları gerekmektedir. Sistemin hiyerarşisinde en üst kademede yer alan birimin bir dünya hükümeti gibi çalışması da idealize edilebilir. İkinci olarak sistemdeki güç dağılımının değişmesinin sonucunda yeni kutup devletlerin ortaya çıkmasıyla da sistem yeniden tanımlanabilmektedir. Ayrıca pandeminin, film senaryolarında olduğu gibi dünya nüfusunun büyük bölümünü ve doğal olarak devletleri ortadan kaldırması halinde bir sistemik değişim gerçekleşeceği ileri sürülebilir. Bir devletin ortadan kalkması, sistemi değiştirmeyecektir. Ancak devletler sistemini tehdit edecek düzeyde çok sayıda devletin ortadan kalkması, sistemi

dönüştürebilir. Bunların yanında pandeminin, insanların yaşamalarını sağlayan kıt kaynaklara ulaşımı oldukça sınırlamasıyla gelişebilecek bir küresel savaşla sistemik bir kırılma meydana

gelebilir. Özetle, sistemik değişimin sistem düzeyinde gerçekleşmesi esastır. Sistem düzeyi dışındaki tüm değişimler, birim düzeyinde değerlendirilmelidirler.

Kaynakça

- AB Ülkelerinde Ekonomik Destek Paketleri Neleri İçeriyor?, (2020). *İktisadi Kalkınma Vakfı*. Erişim 11 Kasım 2020. <https://www.ikv.org.tr/images/files/AB%20%C3%9CLKELER%C4%B0NDE%20EKONOM%C4%B0K%20DESTEK%20PAKETLER%C4%B0%20NELER%C4%B0%20%C4%B0%C3%87ER%C4%B0YOR.docx.pdf>
- ABD'de iki trilyon dolarlık paket Senato'dan geçti, (26.03.2020). *Deutsche Welle*. Erişim 13 Ekim 2020. <https://www.dw.com/tr/abdde-iki-trilyon-dolarl%C4%B1k-paket-senatodan-ge%C3%A7ti/a-52922492>
- Abdulrazaq, T., (22.06.2020). Can Sisi win Haftar's war in Libya? Not likely, *TRT World*. Erişim 28 Eylül 2020. <https://www.trtworld.com/opinion/can-sisi-win-haftar-s-war-in-libya-not-likely-37482>
- Abuşoğlu, M. Ç. (18.8.2020). Covid-19 Sonrası Uluslararası Sistem Senaryoları, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. Erişim 20 Ekim 2020. <https://21yyte.org/tr/koronavirus-salginii/covid-19-sonrasi-uluslararasi-sistem-senaryolari>
- Al-Khalidi, S., (05.10.2020). Syria's Assad says Russian bases in his country keep balance of power in region, *Reuters*. Erişim Tarihi 25 Ekim 2020. <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-assad-russia-idUSKBN26Q033>
- Armenia-Azerbaijan: Why did Nagorno-Karabakh spark a conflict?, (12.11.2020). *BBC*. Erişim 14 Kasım 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-54324772>
- Berberakis, S., (03.09.2020). Yunan adaları niçin silahlandırıldı? Ege'de aidiyeti belli olmayan adalar var mı?, *Euronews*. Erişim 19 Eylül 2020. <https://tr.euronews.com/2020/09/03/ege-anlasmazliklar-yunan-adalar-nicin-silahlandirildi-gri-alanda-kalan-adalar-var-mi>
- Bilgiç, A., (17.05.2020). Emekli büyükelçi Bilgiç euronews için yazdı: Doğu Akdeniz'de yalnızlıktan kurtulmalıyız, *Euronews*. Erişim 26 Ekim 2020. <https://tr.euronews.com/2020/05/17/emekli-buyukelci-bilgic-euronews-icin-yazd-dogu-akdeniz-de-yaln-zl-ktan-kurtulmal-y-z>
- Birdal, M. S., (24.06.2020). Orta büyüklükte güçler ve pandemi: Hegemonya çöküyor mu?, *Evrensel*. Erişim 11 Ekim 2020. <https://www.evrensel.net/yazi/86608/orta-buyuklukte-gucler-ve-pandemi-hegemonya-cokuyor-mu>
- Bishara, M., (31.08.2020). The UAE and Israel: A dangerous liaison, *Aljazeera*. Erişim 30 Eylül 2020. <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/8/31/the-uae-and-israel-a-dangerous-liaison/>
- Bone, R.M., Cinotto, F., (02.11.2020). China's Multifaceted COVID-19 Diplomacy Across Africa, *The Diplomat*. Erişim 4 Kasım 2020. <https://thediplomat.com/2020/11/chinas-multifaceted-covid-19-diplomacy-across-africa/>
- Buzan, B. and Gonzalez-Pelaez, A. (Eds.). (2009). *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*, New York: Palgrave Macmillan.

- Çin'den Avrupa'da "maske diplomasisi", (14.04.2020). *Deutsche Welle*. Erişim 10 Ekim 2020. <https://www.dw.com/tr/%C3%A7inden-avrupada-maske-diplomasisi/a-53126518>
- Cook, S.A., (17.08.2020). What's Behind the New Israel-UAE Peace Deal?, *CFR*. Erişim 12 Ekim 2020. <https://www.cfr.org/in-brief/whats-behind-new-israel-uae-peace-deal>
- Doğu Akdeniz'de üçlü ittifak gerilimi, (22.10.2020). *Deutsche Welle*. Erişim 28 Ekim 2020. <https://www.dw.com/tr/do%C4%9Fu-akdenizde-%C3%BC%C3%A7%C3%BC-ittifak-gerilimi/a-55358574>
- Duarte, F. (29.04.2020). İspanyol Gribi: 50 milyon insanı öldüren salgın bittiğinde dünya ne haldeydi?, *BBC Türkçe*. Erişim 21 Ekim 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52473039>
- Duran, B. (10.04.2020). Bu Kavga Büyür Mü?, *SETA*. Erişim 20 Ekim 2020. <https://www.setav.org/bu-kavga-buyur-mu/>
- Durkheim, E. (2015). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (4. Baskı). (Çev. C. B. Akal). Ankara: Dost Kitabevi.
- Easton, D. (1957, April). An Approach to the Analysis of Political Systems, *World Politics*, 9(3), 383-400.
- Ercilasun, K. (2020). Özel Rapor: Korona Salgını Öncesinde ve Sonrasında Pekin Diyor ki, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, Erişim 2 Kasım 2020. <https://21yyte.org/tr/ozel-raporlar/korona-salgini-oncesi-nde-ve-sonrasinda-pekini-di-yor-ki>
- Ergin, S., (20.12.2019). Doğu Akdeniz'de karşılıklı ittifak dengeleri, *Hürriyet*. Erişim 26 Ekim 2020. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/dogu-akdenizde-karsilikli-ittifak-dengeleri-41401777>
- Esad: Suriye'deki Rus askeri üsleri, bölgedeki güç dengesini koruyor, (05.10.2020). *Euronews*. Erişim 25 Ekim 2020. <https://tr.euronews.com/2020/10/05/esad-suriye-deki-rus-askeri-usleri-bolgedeki-guc-dengesini-koruyor>
- Freymann, E., Stebbing, J. (05.11.2020). China Is Winning the Vaccine Race: How Beijing Positioned Itself as the Savior of the Developing World, *Foreign Affairs*. Erişim 8 Kasım 2020. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-11-05/china-winning-vaccine-race>
- Gamba, L., (10.06.2020). China makes massive medical donations to Latin America, *Anadolu Ajansı*. Erişim 22 Ekim 2020. <https://www.aa.com.tr/en/americas/china-makes-massive-medical-donations-to-latin-america/1871366>
- Gülmez, S.B. (25.09.2020). The Impact of COVID-19 Pandemic on Diplomacy, *5. International EMI Entrepreneurship and Social Sciences Congress Proceedings E-Book*, 367-378.
- Hass, R., Denmark, A. (07.08.2020). More pain than gain: How the US-China trade war hurt America, *Brookings*. Erişim 20 Eylül 2020. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/08/07/more-pain-than-gain-how-the-us-china-trade-war-hurt-america/>
- Hoffmann, S. (1965). *The State of War: Essays on the Theory and Practice of International Politics*, New York: Pall Mall Press.
- Hoffmann, S. (1977). An American Social Science: International Relations, *Daedalus*, 106(3), 41-60.
- Jones, B., (18.06.2020). Can Middle Powers Lead the World Out of the Pandemic?, *Foreign Affairs*. Erişim 11 Ekim 2020. <https://www.foreignaffairs.com/articles/france/2020-06-18/can-middle-powers-lead-world-out-pandemic>
- Kalın, İ., (22.04.2020). Kovid-19 sonrası dünyanın şifreleri: Milli yeterlilik ve küresel işbirliği, *Anadolu Ajansı*. Erişim 11 Ekim 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-sonrasi-dunyanin-sifreleri-milli-yeterlilik-ve-kuresel-isbirligi/1814327>

- Kalsın, B., (29.04.2020). Kovid-19 sürecinde dijital diplomasi, *Anadolu Ajansı*. Erişim 22 Ekim 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-surecinde-dijital-diplomasi/1822867>
- Kaplan, E., (24.09.2020). Diplomaside dijital dönüşüm, *TRT Haber*. Erişim 22 Ekim 2020. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/diplomaside-dijital-donusum-518297.html>
- Kaplan, M. A. (1957). *System and Process in International Politics*, New York: John Wiley&Sons.
- Kaya, F. (2020). Pandemi Sonrası Değişen Uluslararası Sistem ve Küreselleşme, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2020 Special Issue, 261-273.
- Koç, Y. E. (15.04.2020). Odak: Koronavirüs Sonrası Çin, *SETA*. Erişim 20 Ekim 2020. <https://www.setav.org/odak-koronavirus-sonrasi-cin/>
- Kolasi, K. (2016). *Uluslararası Politikanın Yapısal Teorisi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Koronavirüse karşı hangi ülke hangi ekonomik önlemi aldı?, (31.03.2020). *Deutsche Welle*. Erişim 13 Ekim 2020. <https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCse-kar%C5%9F%C4%B1-hangi-%C3%BCIke-hangi-ekonomik-%C3%B6nlemi-ald%C4%B1/a-52969655>
- Kovid-19 sürecinde dijital diplomasi, (29.04.2020). *Habertürk*. Erişim 22 Ekim 2020. <https://www.haberturk.com/kovid-19-surecinde-dijital-diplomasi-2662779>
- Kurt, V. (11.04.2020). Küresel Liderlik Karmaşası: ABD İsteksiz, Çin Yetersiz, *SETA*. Erişim 20 Ekim 2020. <https://www.setav.org/kuresel-liderlik-karmasasi-abd-isteksiz-cin-yetersiz/>
- Layne, C. (November/December 2020). Coming Storms: The Return of Great-Power War, *Foreign Affairs*. Erişim 19 Kasım 2020. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-10-13/coming-storms>
- Lika, I. (Haziran 2020). Analysis: Turkey's Corona Diplomacy in the Balkans, *SETA*. Erişim 11 Ekim 2020. <https://setav.org/en/assets/uploads/2020/07/A64En.pdf>
- Linklater, A. and Suganami, H. (2006). *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McClelland, C. A. (1966). *Theory and the International System*, New York: Macmillan.
- Modelska, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, London: Macmillan.
- Moisio, S. (2020). State Power and the COVID-19 Pandemic: The Case of Finland, *Eurasian Geography and Economics*, Online First, DOI:10.1080/15387216.2020.1782241 1-8.
- Nadel, S. F. (1962). *The Theory of Social Structure*, Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Nejad, A.F., Naeni, A., (29.04.2020). Iran's corona-diplomacy, *Brookings*. Erişim 10 Ekim 2020. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/04/29/irans-corona-diplomacy/>
- Niebuhr, R. (1960). *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*, New York: Charles Scribner's Sons.
- Nye Jr. J. S. (16.04.2020). "No, the Coronavirus Will Not Change the Global Order, *Foreign Policy*. Erişim 21 Eylül 2020. <https://foreignpolicy.com/2020/04/16/coronavirus-pandemic-china-united-states-power-competition/>
- Öniş, Z., Kutlay, M. (2020). The Anatomy of Turkey's New Heterodox Crisis: The Interplay of Domestic Politics and Global Dynamics, *Turkish Studies*, DOI: 10.1080/14683849.2020.1833723 1-31.
- Ozan, E., (Mayıs, 2020). Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 159-188.

- Öztürk, F., (21.11.2020). Türkiye Covid-19'a karşı aşı yarışında geride mi kaldı?, *BBC Türkçe*. Erişim 22 Kasım 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55029132>
- Panorama Söyleşileri – VII, Değişen Dünya, Değişen Diplomasi, (04.07.2020). *UIK*. Erişim 1 Ekim 2020. <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/07/04/panorama-soylesileri-vii/>
- Pitel, L., (30.04.2020). What is behind Erdogan's coronavirus diplomacy?, *Financial Times*. Erişim 3 Ağustos 2020. <https://www.ft.com/content/8602c2da-f1d0-4a78-b848-4c8bf8b9e311>
- Robinson, K., (18.06.2020). Who's Who in Libya's War?, *CFR*. Erişim 13 Eylül 2020. <https://www.cfr.org/in-brief/whos-who-libyas-war>
- Rosecrance, R. (1963). *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Boston: Little Brown.
- Santic, D., Antic, M. (2020). Serbia in the time of COVID-19: Between "corona diplomacy", tough measures and migration management, *Eurasian Geography and Economics*, Online First, DOI: 10.1080/15387216.2020.1780457 1-13.
- Shepherd, C., Findlay, S., Palma, S., (21.10.2020). China's Covid-19 vaccine diplomacy steals a march on US, *Financial Times*. Erişim 24 Ekim 2020. <https://www.ft.com/content/ce9a4c98-49b5-4c24-9ff2-ed1c6a3f3412>
- Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (6. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- T.C. Başbakanlık AB Genel Sekreterliği, (2011). *Küresel Krizin AB Üyesi Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Gelecek Döneme İlişkin Beklentiler*, Rapor. Erişim 12 Ekim 2020. https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/kuresel_krizin_ab_uyesi_ulke_ekonomilerine_etkileri_ve_gelecek_doneme_iliskin_beklentiler_haziran_2011_.pdf
- T.C. Merkez Bankası, (2009). *Küresel Kriz, Etkileri ve Para Politikası Uygulamaları*, Erişim 12 Ekim 2020. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/6d768075-928f-4137-acc1-1bccbe9177f2/Baskan_Bogazici.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-6d768075-928f-4137-acc1-1bccbe9177f2-m3fC4Gb
- Thijssen, P. (2012). From Mechanical to Organic Solidarity, and Back: With Honneth beyond Durkheim, *European Journal of Social Theory*, 15(4), 454-470.
- Trump: DSÖ ile ilişkimizi sonlandırıyoruz, (29.05.2020). *Deutsche Welle*. Erişim 11 Ekim 2020. <https://www.dw.com/tr/trump-dsö-ile-ilişkimizi-sonlandırıyoruz/a-53624175>
- Türkiye, Yunanistan'ın Meis Adası'na asker göndermesine neden tepki gösteriyor?, (31.08.2020). *BBC Türkçe*. Erişim 12 Eylül 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53975231>
- Üste, A. N. (2020). Dünya Sağlık Örgütü'nün 6. Evre Pandemik Uyarısı ve Uluslararası Sistemin Evrilme Olasılığı, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 370-379.
- Walker, S., (13.04.2020). Coronavirus diplomacy: how Russia, China and EU vie to win over Serbia, *The Guardian*. Erişim 11 Ekim 2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/13/coronavirus-diplomacy-how-russia-china-and-eu-vie-to-win-over-serbia>
- Wallerstein, I. (2004). *World Systems Analysis: An Introduction*, London: Duke University Press.
- Waltz, K. N. (1959). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*, California: Addison-Wesley.
- Waltz, K. N. (2000, Summer). Structural Realism After the Cold War, *International Security*, 25(1), 5-41.

- Waltz, K. N. (2008). *Realism and International Politics*, New York: Routledge.
- Waltz, K. N. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*, (Ed. Ç. Özen). (Çev. O. S. Binatlı). Ankara: Phoenix.
- Wehrey, F., (14.09.2020). Internationalization of Libya's Post-2011 Conflicts From Proxies to Boots on the Ground, *Carnegie Endowment for International Peace*. Erişim 21 Eylül 2020. <https://carnegieendowment.org/2020/09/14/this-war-is-out-of-our-hands-internationalization-of-libya-s-post-2011-conflicts-from-proxies-to-boots-on-ground-pub-82695>
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* (2. Baskı). (Çev. H. Sarı Ertem ve S. G. Ihlamur Öner). İstanbul: Küre Yayınları.
- Wilkinson, D. (1999, Summer). Unipolarity without Hegemony. *International Studies Review*, 1(2), 141-172.
- Yeşiltaş, M. (11.04.2020). Yeni dünya düzeni beklentisi gerçekçi mi?, *Sabah*. Erişim 2 Kasım 2020. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/murat-yesiltas/2020/04/11/yeni-dunya-duzeni-beklentisi-gercekci-mi-11-Nisan-2020>
- Yeşiltaş, M. vd., (2020). Rapor: Koronavirüsün Gölgesinde Silahlı Çatışma ve Terör, *SETA*. Erişim 5 Kasım 2020. <https://setav.org/assets/uploads/2020/05/R162.pdf>
- Zhang, J. J., Savage, V. R. (2020). The Geopolitical Ramifications of COVID-19: The Taiwanese Exception, *Eurasian Geography and Economics*, Online First, DOI:10.1080/15387216.2020.1779773 1-18.

Extended Summary

In this article, in accordance with the theoretical framework of Structural Realism, new diplomatic practices and methods that emerged at the global level with the COVID-19 pandemic, the state of states and the nature of inter-state relations are discussed. In fact, it is discussed whether a structural transformation took place in the international political system. In order to understand the issue, firstly the concept of the system in IR will be discussed, and then how the structure of the system is conceptualized in Structural Realism will be revealed. The main argument of the article is that intra-system changes and systemic changes should be analysed separately from each other.

In order to understand whether the system of states, which is the main mechanism of international relations, and the diplomatic order will change accordingly, the 'system' must first be abstracted at the concept level. The system is often understood as the interaction of states or great power politics. In addition, system change is associated with all kinds of developments and innovations in international relations. Every system has its own character, and a separate definition must be made from the elements that make up the system. Therefore, without conceptualizing the system, how the system will undergo change cannot be explained on theoretical and conceptual grounds. As the system concept is developed, it has been a matter of debate whether the system is a variable that is separate from the units that make it up. Thus, the effect of structuralism began to emerge. By defining the structure and drawing its boundaries, the characteristics of the system and its effects on the units that make up the system can be revealed more effectively.

Kenneth Waltz presented his ideas, which he developed over the years, in his *Theory of International Politics* published in 1979. Thus, for the first time in IR, the structure of the international political system has been put forward theoretically. In this study, the third image 'system' has been reconsidered and its explanatory framework has been deepened. There are two basic ideas that Waltz uses while conceptualizing the structure of the international political system. The first of these is the theory of the sociologist Emile Durkheim on the structure of societies. The second is the analogy of microeconomic theory. With a general theory framed in this way, Waltz completely differs from his previous system studies.

According to the theoretical framework of Structural Realism, the structure of the international political system can change in two ways. First, the regulatory principle must change, and secondly, the distribution of power in

the system. Thus, the main arguments of the study emerge as follows: COVID-19 and similar outbreaks are among the variables within the system, and neither systemic change is taking place, nor a structural transformation is experienced in interstate diplomacy. In order for this transformation to occur, any epidemic to take place at a level that can eliminate the states and thus the integration of humanity under a single organization to survive, the transformation of anarchy, which is the regulatory principle of the structure of the international political system, into a hierarchy, a new organization based on sub-upper relations. It is necessary to start a new global power balance game in which different poles will emerge with a global war that can lead to the redistribution of capabilities in the system. The epidemic does not eliminate states, and creates an environment where states dominate politics and economy more intensely through the management of health systems. After all, states are getting stronger, the structural nature of diplomacy preserves its existence, the structure of the system is still anarchy, and there is no transformation in the systemic power distribution. Therefore, asserting that an international transformation will take place on the basis of an intra-system variable causes conceptual and theoretical problems.

The crises and conflicts that developed after the pandemic in 2020 are not based on the causes of the pandemic. In addition, within the framework of the system of states with the impact of the pandemic nature prone to conflict than cooperation and mutual assistance in catching the principles are remodelling. All diplomatic problems that existed before the pandemic exist independent of the effects of the epidemic. The development of any new diplomatic problems is unrelated to eliminate the anxiety caused by the outbreak of social fears. During the pandemic period, the structure of the international system continues to function in the same way. The nature of the states remains in essence.

There are many studies in which the distribution of power in the system is constantly changing and China, Russia and even the European Union are accepted as challenging poles. However, the main problem of these studies is the confusion of structure and process, as Waltz has insisted. By focusing on the temporary and volatile competition areas in world trade, the economic development data of some states, diplomatic mediation activities, the discourses of the statesmen, the continuous crises in bilateral relations, the practices that escalate the mutual tension, or the number of cases and deaths caused by the global pandemic that is the subject of this article, the international political system is constantly. It is treated as if it were transforming. The process is perceived as the building itself. The change in the distribution of power or the number of poles in the system occurs at the system level only for long years. Systemic changes are triggered by wars that often have worldwide effects. For example, after the Second World War, the capabilities in the system dispersed again and multipolarity turned into bipolarity. Thus, new structural constraints and socialization tendencies emerged in the new distribution of power.

During the pandemic period, public diplomacy practices are frequently on the agenda. Many states have started to consider drugs that are deemed effective in the treatment of COVID-19 within the scope of foreign aid. The public diplomacy practices of states during the pandemic period have generally started to be called "corona diplomacy". However, these public diplomacy practices do not mean that the nature of states and the reasons for using diplomacy have changed.

Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri

Effects of Astana and Sochi Processes on Turkish-Russian Relations

Zehra Ayvaz

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Öğrencisi

E-mail: zehraayvaz61@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-7096-6140

Öz

İki eski ulus olan Türkler ve Ruslar tarih boyunca yakın ilişkilere sahip olmuştur. Bu ilişkilere, birbirine karşı dost ve düşman algıları, ulusal çıkarlarına ve uluslararası konjonktüre bağılı olarak sürekli değişkenlik göstermiştir. İki ülke arasındaki ilişkilere son dönemlerde genel olarak dostane ve işbirliği içeren bir hava gözlemlenmektedir. Bu atmosferin oluşmasında Suriye İç Savaşı/Suriye Krizi önemli yer tutmaktadır. 2011 yılında başlayan ve günümüzde devam etmekte olan kriz, Türkiye ve Rusya'yı yakınlaştırmış, iş birliği yapmak zorunda bırakmıştır. Bu bağlamda, iki ülke bölgede yaşanan sorunun çözümü için büyük rol oynamaktadır. Bununla beraber bölgede sorunun çözümüne yönelik arayışların önemli bir bölümünü Astana ve Soçi Süreçleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye-Rusya

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Suriye Krizi, Astana Süreci, Soçi Mutabakatı

Abstract

The Turks and the Russians who are the two ancient nations have had close relations throughout history. Along these relations, the perception of friends and enemies against each other have constantly varied depending on their national interests and international conjuncture. However, recently, it is seen that the relations between these two countries have been built on the basis of friendly and cooperation. Undoubtedly, Syrian Civil War/Syrian Crisis plays an important role in the formation of this atmosphere. The crisis, which began in 2011 and continues today, has brought Turkey and Russia closer and forced them to make cooperation with each other. In this context, the two countries play a major role to solve this problem/crisis in the region. Nonetheless, Astana and Sochi are two significant processes that aimed to solve the crisis in the region. So, in this study, the cooperation aspect of Turkey-Russia relations was discussed in the context of the Astana and Sochi processes.

Keywords: Turkey, Russia, Syrian Crisis, Astana Process, Sochi Consensus

Giriş

İkili ilişkilerinin tarihi köklü bir gemişe sahip olan Türkiye ve Rusya, uluslararası şartlarda gerçekleşen değişikliğe bağlı olarak genel itibariyle iki dost ÷lke ya da iki dūřman ÷lke anlayişını benimsemiştir. Çok kutuplu sistemin bir getirisi olarak, ÷lkeler belirli bir dönemde rakip olabileceği gibi ortak (partner) da olabilmektedir. (Arbatova, 2013: 62) Bu nedenle, uluslararası ilişkilerde, “devletler için mutlak dost ve mutlak dūřman olmadığı” görüşünün Rusya ve Türkiye tarafından en güzel örneğininin sergilendiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Yine bu bağlamda Türkiye ve Rusya ilişkileri ele alındığında, çok boyutlu olduğu gör÷lmektedir. Ticaret ve enerji bu ilişkilerde büyük öneme sahiptir. Ancak, Türkiye ve Rusya’nın ikili ilişkilerinde son 10 yıldır Suriye İç Savaşı/ Suriye Krizi geniş yer tutmaktadır. (alışmanın ilerleyen kısmında Suriye Krizi olarak ifade edilmiştir.)

2011 yılında Orta Doğu’da önce Tunus’ta gerçekleşen ve ardından domino etkisi ile diğer bölge ÷lkelerine sıçrayan, rejim değişikliklerine yönelik halk gösterilerinden oluşan ve “Arap Baharı” olarak nitelendirilen olayların Suriye’ye sıçraması, burada 9 yıldır çz÷lemeyen bir krizin oluşmasına yol açmıştır. Suriye’de rejime yönelik sokak gösterileri şeklinde başlayan olaylar, rejim kuvvetlerinin şiddet kullanımı sonucunda derin çatışmalar meydana getirmiştir. Özellikle rejime yönelik muhalefet gruplarının oluşması, çatışmaların derinleşmesinde büyük etki yaratmıştır. İktidarının sonlanmasına yönelik oluşan bu krizde, uluslararası alanda destek gören Beşar Esad ise bu destek ile muhaliflerle olan çatışmaları ilk günden itibaren kararlı bir tutumla sürdürmüştür. Olayların patlak verdiği ilk günden, günümüze kadar yaşanan süre zarfında çatışmaların sonlanmamasında başlıca en önemli sebeplerinden biri Beşar Esad’ın aldığı destektir. Rejime karşı muhalefetin tek çatı olamaması birçok ayrılıkçı ve terörist grubun mevcut olması, Suriye’deki çatışmaların sonlanmamasının diğer bir önemli sebebidir. Bu şartlar altında gerçekleşen çatışmalar sonucunda yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir ve kaybetmeye devam etmektedir. Bunun yanında Suriyeli sivillerin çoğu ÷lke içinde yer değişikliği

gerçekleştirmiş ve aynı zamanda m÷lteci olarak başka ÷lkelere sığınmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle sorun bölgesel bir kriz olmaktan çıkıp, birçok devletin de etkilendiği bir soruna dönüşmüştür. Bu sebeple, soruna uluslararası alanda çz÷m önerileri getirilmeye çalışılmış ancak yeterli olmamıştır. atışmaların kısmen azaldığı dönemler olmuş fakat henüz tam anlamıyla bir neticeye ulaşmamıştır. Öyle ki, tüm dünyada yaşanan “Covid 19” (Koronavirüs) salgını dahi çatışmaları sonlandıramamıştır. Bu nedenle çz÷m arayışları 2011’den beri günümüze devam etmektedir.

Suriye Krizi başladığı günden itibaren Türkiye ve Rusya bölgede rol oynayan iki önemli güç haline gelmiştir. Her ikisinin de Suriye’de çz÷m istemesinin amacı farklı olsa da ortak amaç çz÷mün gerçekleşmesidir. Türkiye’nin buradaki öncelikli amacı, sınırında güvenliği sağlamak ve terörist grupların Suriye topraklarında ayrılıkçı hareketlerine izin vermemektir. Çünkü Türkiye, Suriye ile uzun bir kara sınırına sahiptir ve burada oluşabilecek her türlü sorun “güvenlik tehdidi” oluşturacaktır. Bununla beraber çatışmalar sonucunda milyonlarca Suriyeliye kucak aan Türkiye, yeni m÷lteci akınlarının da önüne geçmek istemektedir. Rusya’nın buradaki temel hedefi ise Akdeniz’e açılan kapısı olarak gördüğü ve stratejik bir noktaya sahip olan Suriye’de güvenliği sağlamak ve diğer büyük güçleri (ABD) buradan uzak tutmaktır. Böylece Ortadoğu’daki güç dengesini kendi lehine şekillendirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanında, Rusya burada yer alan deniz üssünün (Tartus Deniz Üssü) güvenliğini garantiye almak istemektedir. (Baharıek, Ağır, 2020: 4) Bu nedenle her iki devletin de öncelikli ortak amacı Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması ve güvenliğin sağlanmasıdır.

Türkiye ve Rusya, Suriye’de devam eden soruna uluslararası alanda çz÷m aramaktadır. Bu nedenle birçok uluslararası çz÷m önerisi ve birçok süreç yaşanmıştır. Ancak kuşkusuz en iyi somut adımların atıldığı süreç, iki devletin işbirliğine dayalı olarak krizin son yıllarında gerçekleşen Astana ve Soçi Süreçleri’dir. Diğer uluslararası aktörlerden ziyade Türkiye ve Rusya’nın başı çektiği bu süreçler 9 yıldan beri çz÷me en yakın

süreçler olarak değerlendirilmektedir. Birbirinin tamamlayıcısı olarak kabul edilen her iki süreçte de Türkiye ve Rusya bölgede önemli adımlar atmaktadır.

Astana ve Soçi Süreçleri ile birlikte uluslararası alanda birçok ikili ve çoklu görüşme gerçekleşmiş olup, önemli kararlar alınmıştır. Bu iki sürecin diğer önemli yanı, Türkiye ve Rusya'nın gerçekleştirdiği işbirliğidir. Bunun yanında her iki sürecin de henüz tamamlanmamış olması ikili ilişkiler açısından ayrıca önemlidir. Görüşmeler düzenli olarak belirli aralıklarla devam etmektedir. Bu çalışmanın temel konusunu, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde yaklaşık olarak 10 yıldır güncelliğini koruyan ve ikili ilişkilerde işbirliğine dayalı bir anlayış benimseten Suriye Krizi'nin çözümü için önemli rol oynayan Astana ve Soçi süreçleri oluşturmuştur.

Türk Rus İlişkilerine Genel Bakış

Türkler ve Ruslar tarihleri çok eskiye dayanan iki ulustur. Bu iki ulus aynı zamanda tarihi süreç içinde sürekli, ikili ve yakın ilişkilerde bulunmuştur. Bu ilişkiler çoğu kez iki devleti düşman olarak karşı karşıya getirmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti son dönemlerinde en ağır darbeyi Ruslardan almıştır. İmparatorluğun “hasta ve ölmek üzere olan bir adama” benzetilmesi de ilk defa Ruslar tarafından yapılmıştır. (Bolsover, 2018: 208) Fakat bunun yanında, düşmanlarının ortak olduğu zamanlar da mevcut olmuş ve birbirlerini dost olarak görmüşlerdir. Ancak bu ilişkilerde genel olarak belirleyici olan ülkelerin ulusal çıkarları olmuştur.

Genel olarak Türk –Rus ilişkilerinin arka planına bakıldığında, 15. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Moskova Knezliği'nin birbirlerine gönderdikleri diplomatik temsilciler vasıtasıyla ilişkilerinin başladığı kabul edilmektedir. Ancak iki ulusun ilişkilerinin daha eskiye dayandığı varsayılmaktadır. Özellikle üzerinde yaşanan coğrafyanın onları bir arada olmaya zorladığı düşünülmektedir. Bununla ilgili olarak “Eski Türkler” isimli eserinde Lev Nikolayeviç Gumiliev, geçmişte, Ukrayna coğrafyası üzerinde yaşayan iki ulusun (Hun Türkleri ve Ruslar) benzerlik taşıdığını ifade etmiştir. (Topsakal, 2016: 34) Bununla beraber, diplomatik ilişkilerin başlamasının ardından, Osmanlı Devleti'nde (İstanbul) ilk sürekli

Rus elçiliği 1701 yılında açılmıştır. (Ergün, Kurban, 2020: 67)

19. yüzyılda iki imparatorluk ortak tehdit olarak Batı'yı görmüş ancak kuvvetli bir şekilde bu tehdide karşı ortak hareket edebilme potansiyeline sahip olamamıştır. İki imparatorluğun bir araya gelmesinin engelleyici faktörleri İngiltere ve Fransa olmuştur. Bu nedenle dost olarak bir araya gelemeyen iki ülke arasında rekabet hep canlı kalmıştır. Fakat 20. yüzyıla gelindiğinde değişen şartlara bağlı olarak (devlet ve iktidar değişiklikleri) iki ülke arasındaki ilişkileri yakınlık derecesine taşımıştır. (İşyar, 2013: 91) Ancak 20. yüzyılda yaşanan savaşlar ve değişen dengeler, Türkler ve Rusları yeniden karşı karşıya getirmiştir.

Henüz 1900'lü yılların başı yaşanırken, 28 Temmuz 1914 tarihinde başlayan Birinci Dünya Savaşı, Türk ve Rus devletlerini karşı karşıya getirmiştir. Savaş boyunca düşman cenahlarda yer alan iki ülkenin birbirine karşı tutumu savaşın sonunda yeniden değişmiştir. (Ergün, Kurban, 2020: 67) 1920'nin Mart ayında İstanbul'un İngilizler tarafından işgale uğraması, Türkleri Ruslara yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma, Mustafa Kemal'in 26 Nisan 1920'de Moskova yönetimine yazdığı bir mektupla tescillenmiştir. (Balci, 2013: 33) Dönemin şartları içinde Batıya karşı bir denge olarak gerçekleşen bu yakınlaşmanın neticesinde Ruslardan silah ve ekonomik yardım alınmıştır. Bununla birlikte bu dönemde ikili ilişkiler açısından yaşanan bir başka önemli gelişme ise Rusların Misak-ı Milli'yi tanımasıdır. (İşyar, 2017: 67) Bu gelişmenin yeni kurulan Türk devleti açısından diplomatik anlamda önemi büyük olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından devam eden olumlu ve dostça devam eden ilişkiler 16 Mart 1921 tarihinde imzlanan “Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması” ile bir adım öteye taşınmıştır. (Balci, 2013: 34) Bu anlaşma ile Türkiye'nin kuzaydoğu sınırları belirlenmiştir. Bunun yanında Türkiye, Rusların desteğini alarak, uluslararası alanda Batıya karşı bir denge yakalamaya çalışmıştır. (Hale, 2003: 43) Devam eden süreçte ikili arasında, 17 Aralık 1925 tarihinde “Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması” imzalanmıştır. (Armaoğlu, 2007: 331) 1927 yılında ise ikili

arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile hem iki ülke arasındaki ilişkiler ilerlemiş hem de bu ilişkilerin sadece siyasi yönlü olmadığı kanıtlanmıştır. (Balci, 2013: 37) Türkiye ve Rusya ilişkileri olumlu havada ilerlerken, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanması dengeleri yeniden düzenlemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Rusya'yı (SSCB) tehdit olarak görmesi ve bu tehdide karşı Batı'nın ve ABD'nin yanında yer almak istemesi ve ayrıca Rusya tehdidine karşı oluşturulan örgüte (NATO) üyeliği, aradaki ilişkilerin seyrini oldukça değiştirmiştir. (İşyar, 2013: 92) Türkiye tüm yönlendirmelere rağmen aktif olarak ikinci dünya savaşına katılmasa da savaşın sonuna doğru tercihini Batıdan yana kullanmıştır. Bu nedenle Rusya ile ilişkileri mesafeli bir sürece girmiş ve savaş sonunda Rusya'nın Türkiye'den boğazlar ile ilgili talepleri bu mesafeyi derinleştirmiştir. (Balci, 2013: 66) Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin yeniden gerginleşmesi ile beraber 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan ve 7 Kasım 1945'e kadar süresi olan anlaşma, 19 Mart 1945 tarihinde, yani yaklaşık 8 ay önce Ruslar tarafından feshedilmiştir. (Ergün, Kurban, 2020: 74) Bu şekilde gelişen olaylar Türkiye'yi daha fazla Batı'ya yakınlaştırırken, savaş sonunda oluşan güvenlik yapılanmasına dahil olması gerektiği düşüncesini de pekiştirmiştir. Savaş sonunda Batı yanında yer almak isteyen Türkiye Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi askeri ve ekonomik yardımlardan yararlanmış ve bu durum Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle savaş sonunda Batı Bloku'nun güvenlik yapılanması NATO'nun oluşması ve Türkiye'nin bu örgüte üyelik çabalarına Rusya (SSCB), bir nota (3 Kasım 1951) ile tepkisini belirtmiştir. (Oran, 2009: I: 506) Ancak bu durum Türkiye'yi yolundan alıkoymamış ve 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olmuştur. (Balci, 2013: 86) Türkiye bu üyelikle beraber tarafını seçmiş ve tam anlamıyla Batı Bloku'nun yanında yer almıştır. Soğuk Savaş Dönemi'ne bu şekilde dahil olunmuş ve Türk Rus ilişkileri bu dönem boyunca yer aldıkları bloklar neticesiyle genel olarak gergin geçmiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın Yumuşama Dönemi'ne girmesi,

hem Türkiye'de hem de Rusya'da siyasi iktidarın değişmesi ikili ilişkilere de yansımıştır.

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde yaşanan gerginlik iyice azalmıştır. Bu durumun yaşanmasında, Mihail Gorbaçov ve Özal'ın çabaları etkili olmuştur. İki ülke arasında yeniden başlayan dostane ilişkiler 1991 yılının Mart ayında yapılan "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" ile kuvvetlenmiştir. (Hale, 2003: 283) Ancak, 1991 yılında Rusya'da (SSCB) yaşanan gelişmeler ve akabinde Soğuk Savaş'ın sonlanması Türkiye ve Rusya ilişkilerinde de yeni bir döneme girilmesine yol açmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu bağlamda Rusya'nın ardılı olan yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması ilişkilerin odak yönünü de değiştirmiştir. Türkiye'nin bu dönemde Kafkasya ve Orta Asya politikaları, Rusnya ile ilişkilerinde yeni bir aracı olmuştur. İlişkiler genel anlamda dengeli bir seyir izlemiştir. (Balci, 2013: 244)

2000'lerden sonra ilişkiler, hem Türkiye siyasi iktidarında hem de Rus siyasi iktidarındaki değişikliğin havası içinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yönetime gelmesi, Rusya'da ise siyasi yetkiyi Vladimir Putin'in alması günümüze değin ilişkilerin bu siyasi aktörler tarafından şekillenmesine yol açmıştır.

Rusya'da Putin, devletin gelişmesi adına önemli hamlelerde bulunurken, Türkiye'de AKP iktidarı devletin ticaret hacmini genişletmeye yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu nedenle Türkiye ve Rusya arasında ilişkiler bu yönde ve "kazan-kazan" ilkesi ile devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu durumda ikili arasında ticaret hacmi genişlemiştir. Bu noktada enerji önemli bir yer tutmuş ve iki ülke arasında ciddi yatırımlar gerçekleşmiştir. Önceleri genel olarak doğalgaz üzerinden yürüyen enerji alanındaki işbirliği, "Akkuyu Nükleer Enerji Santrali" projesiyle genişlemiştir. (Topsakal, 2016: 49) Türkiye Rusya ilişkileri 2000'li yıllardan sonra genel olarak olumlu ve işbirliği içinde bir atmosferde devam etmiştir. 2010'dan sonra Türk-Rus ilişkilerinde rol oynayacak olan bir başka faktör daha meydana

gelmiştir. Bu faktör 2011 yılından sonra Suriye’de yaşanan krizdir.

2011 yılında Ortadoğu’da meydana gelen olaylar dizisi Türk-Rus ilişkilerine de yansımıştır. Özellikle Suriye’de başlayan ve günümüzde hala devam etmekte olan olaylar ve bu olaylara çözüm arayışları, Türk-Rus ilişkilerinin son döneminde oldukça geniş bir yere sahiptir. Suriye’de gerçekteşen ve bitmek bilmeyen sorunun bir an önce çözülmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye sınırında gerçekteşen olaylara kayıtsız kalmamış, Rusya ise ulusal çıkarları için büyük önem taşıyan Suriye’yi burada tek başına bırakmamıştır. Bu bağlamda, Türkiye ve Rusya farklı amaçlarla ancak sorunun çözümüne ilişkin olarak ortak paydada buluşmuştur. Bu dönemde yaşanan ikili ilişkiler genel itibariyle işbirliği üzerinden devam ettirilmeye çalışılmıştır.

Suriye Krizi

2011 yılında Orta Doğu’da meydana gelen olaylar bölgede birçok değişikliğe neden olmuştur. Bu değişiklikler genel itibari ile iktidar değişikliği olarak cereyan etmiştir. Ancak bunun yanında sosyo ekonomik, güvenlik gibi birçok değişiklik yine bu olaylar sonucunda gerçekteşmiştir.

İlk defa “Foreign Policy” dergisinde, Amerikalı siyaset bilimci Marc Lynch tarafından “Arap Baharı” olarak adlandırılan (Y. Sayın, 2019: 104) ve 2011 yılında Tunus’ta meydana gelen ancak daha sonra birçok Orta Doğu ülkesine yayılan ve birçok farklı isimle anılan (Arap Baharı, Arap Uyanışı, Arap Devrimi vb.) halk hareketleri çok geçmeden Suriye’de de yankı bulmuştur.

Arap Baharı olarak adlandırılan ve halk ayaklanması ile başlayan olaylar 2011 yılının Mart ayında Suriye’ye sıçramıştır. İlk olarak başkent şam’da ortaya çıkan olaylar, Dera şehrinde meydana gelen olaylar ile beraber hızla büyümüştür. (Arı, 2017: 489) Dera’da bir okul duvarına bazı öğrenci gençlerin “*Ey doktor şimdi sıra sende*” yazması ile buradaki olaylar patlak vermiştir. Doktor ile kastedilen Suriye hükümetinin tıp eğitimi alan lideri Beşar Esad’tır. Yazıyı yazan öğrencilerden Muaviye Sayasna, “Tunus ve Mısır’daki devrimlerden etkilendiklerini ve yazıyı yazdıklarını” ifade etmiştir. Rejim güçlerinin

öğrencileri tutuklaması ile Dera’daki gösterilerin fitili ateşlenmiştir. (*Suriye’de halk ayaklanmalarının fitilini ateşleyen genç AA’ya konuştu* 2020) Hükümete muhalif olan ve gösteriye katılan grupların önceliği şiddete başvurmamak olurken, Esad hükümetinin göstericilerin üzerine ateş açması sonucu olaylar tüm ülke geneline yayılmıştır. Bununla beraber yaşanan olayların devamında ordudan kaçan, Esad yönetimine muhalif askerler ve subaylar 29 Temmuz 2011 tarihinde, Riyad El Esad önderliğinde “Özgür Suriye Ordusu” (ÖSO) isimli örgütü kurmuştur. Örgütün ilk yapılanması 6 Haziran 2011 tarihinde, Cıru’ř şuğur’da rejim kuvvetlerine ait 120 askerin öldürülmesinin ardından Esad tarafından gerçekteştirilebilecek saldırıları bertaraf etme düşüncesiyle başlamıştır. Muhalif gruplar, ilk zamanlar her şehirde, farklı liderler etrafında örgütlenmiş olsa da, daha sonra tek merkezden yönetilmeye başlanmış ve tek çatı altında toplanmıştır. (Yılmaz, 2020: 131) Devam eden süreçte, ÖSO hızlıca sayısını artırarak büyümüş ve 2012 yılının başında yaklaşık 40 bin kişiden oluşan bir yapılanma olmuştur ve genişlemeye devam etmiştir. (Arı, 2017: 489) ÖSO’nun örgütlenerek faaliyetlere başlaması ve Esad Rejimine karşı gösterdiği direnç, Suriye’deki olayları diğer Orta Doğu ülkelerinden farklı bir statüye sokmuştur. Çünkü iktidara karşı silahlı bir muhalefet oluşmuştur. Bu nedenle, Suriye yönetimi ve muhalif güçler arasında çatışmalar daha da şiddetlenmiş ve uzun yıllar devam etmiştir. Öyle ki, içinde bulunduğumuz yıl (2020) itibariyle 9. yılına girmiştir. Bu nedenle Suriye’de başlayan olaylar halk ayaklanmasından ziyade, henüz sonu gelmeyen bir kriz niteliği kazanmıştır. Buradan hareketle Suriye “Arap Baharı rüzgarlarının en sert estiği ülkelerden biridir” çıkarımını yapmak yerinde olacaktır.

Arap Baharı etkisinin Suriye’de diğer ülkelerden farklı olarak bir iç savaşa dönmesinin çeşitli nedenleri mevcuttur. Bu nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür; Orta Doğu ülkelerinin genelinde olduğu gibi Suriye’de mezhep farklılıklarının olması, ekonomik nedenler, baskıcı yönetim, muhalefetin güçlenmesi, rejimin muhalefeti ve ayaklanmaları sindirecek güçten

yoksun olması, Nusayrilerin rejimi kaybetmek istememesi ve son olarak dış güçlerin Suriye üzerindeki politikaları. (Baharçıçek, Ağır, 2020: 3,4)

2020'nin Mart ayında 9. yılına giren Suriye Krizi'nde yüzbinlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı zamanda, Suriye rejimi bu süre zarfında 216 kez kimyasal silah kullanmıştır. Yaklaşık olarak 14 bin kişi rejimin yaptığı işkenceler sonucu yaşamını yitirmiştir. Bunun yanında yaklaşık 5,5 milyon Suriyeli başka ülkelere sığınmıştır. Bunların 3 milyon 644 bini ise Türkiye'ye sığınmıştır. Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır Suriyeli sivillerin sığındığı diğer bölge ülkeleri olmuştur. ("Suriye iç savaşı 9. yılına girdi" 2020) Bölge ülkelerinin dışında da farklı ülkelere, özellikle Avrupa ülkelerine göç eden ve etmek isteyen mülteciler mevcut olmuştur.

Yaşanan bu gelişmeler karşısında Suriye Krizi, bölgesel bir olay olmaktan çıkmıştır. Birçok devletin de etkilendiği, uluslararası kamuoyunun müdahalesini gerektiren bir olaya dönüşmüştür. Bu perspektifte soruna, çözüm arayıcı olarak öncelikle bölge ülkeleri olan Türkiye ve İran dahil olmuştur. Bölge dışı güçlerden ise Rusya ilk günden itibaren aktif rol oynamıştır.

Krizin Çözümüne Yönelik Uluslararası Çalışmalar

Suriye Krizi, olayların patlak verdiği 2011 yılından itibaren bölgesel ve uluslararası alanda görüşülmüş ve çözüm önerileri aranmaya başlanmıştır. Uluslararası ve bölgesel örgütler de krizin çözümüne yönelik ve Suriye rejimine karşı çeşitli uygulamalarda bulunmuştur. BM'nin ve Arap Birliği'nin bu noktada rolü önemlidir.

Suriye Krizi'nin çözümüne ilişkin olarak Arap Birliği önemli bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle Arap Birliği, 11 Ekim 2011'de Mısır'da gerçekleştirdiği toplantıda Suriye rejimine bir barış planı takdim etmiştir. Planda, Suriye rejimine ait askerlerin şehirlerden çekilmesi, muhaliflere karşı olan şiddete son verilmesi ve siyasi tutukluların özgür bırakılması, iki hafta içinde rejimin muhaliflerle diyalog başlatması, ve de basın ve Arap gözlemcilerin Suriye'ye kabul edilmesi yer almıştır. (Arı, 2017: 489) 16 Ekim'de gerçekleşen toplantının ardından, rejimin diyalogu

başlatmaması ve verilen sözlerin yerine getirilmemesi nedeniyle, Suriye'nin Arap Birliği ile olan ilişkilerinin sonlandırılması, üyeliğinin askıya alınması, ülkeye yönelik ekonomik yaptırımlar gibi konular gündeme gelmiş ve 12 Kasım 2011'de üyeliği askıya alınmıştır. (Küçükkeleş, 2012) Bu karardan yaklaşık olarak 8 yıl sonra 2019 yılında Arap Birliği, Suriye yönetimini düzenlenecek zirveye davet etmiştir. ("Suriye, 2011'den beri ilk kez Arap Birliği toplantısına katıldı" 2020) Bu davet, Arap Birliği'nin Suriye ile ilişkilerini düzeltmek istediğine dair bir kanıt olmuştur. Arap Birliği'nin yanında Suriye Krizi'ne ilişkin karar ve yaptırım noktasında girişimde bulunan bir diğer uluslararası örgüt BM olmuştur.

Öncelikli olarak 2011 yılının Nisan ayında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Suriye'nin kınanmasını öngören karar tasarısı açıklamıştır. Ancak tasarı, Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. (Arı, 2017: 489) BM'ye sunulan fakat Rusya ve Çin tarafından veto edilen bu karar tasarısı, Arap Birliği'nin çözüme ulaştırmayı başaramadığı ve BM'ye devrettiği karar tasarısıdır. BM'de 4 Şubat (2012) tarihinde veto edilen bu tasarıdan sonra, 17 Şubat'ta BM Genel Kurulu'nda yeni bir karar tasarısı oylamaya sunulmuştur. Esad yönetiminin muhaliflere karşı yaptığı şiddeti kınayan karar kabul edilmiştir. Herhangi bir bağlayıcılığa sahip olmayan bu kararda Esad'ın yönetimden ayrılması istenmiştir. Ancak Genel Kurul'da 137 ülkenin evet oyu kullandığı bu kararda, içinde Rusya, Çin, İran'ında bulunduğu 12 ülke hayır oyu kullanmıştır. Bu karar yine de Suriye muhalefeti için büyük önem teşkil etmiştir. Çünkü uluslararası alanda Esad hükümetine karşı muhalefetin destek bulduğunu göstermiştir. (Miş, 2014) Daha sonra BM Genel Kurulu'nda aynı yılın Ağustos ayında , Suudi Arabistan'ın önderliğinde kurula sunulan yeni bir karar tasarısı kabul edilmiştir. Bu karar tasarısı da 12 ülkenin hayır oyu kullanmasına karşılık 133 ülkenin evet oyu ile kabul edilmiştir. Türkiye de bu karar tasarısı için evet oyu kullanmıştır. Bu kararda da bir yandan muhaliflere (özellikle çocuklara yönelik) güç kullanımı sebebiyle devlet kınanırken diğer yandan Esad'ın iktidardan ayrılarak, yönetimi geçici hükümete bırakması istenmiştir. (Arı, 2017: 492) BM'nin

Suriye Krizi çalışmalarına yönelik gerçekleştirdiği bir diğer önemli çalışma ise “Annan Planı”dır.

BM’de yapılan oylamalarda Rusya ve Çin’in karar tasarılarını veto etmesi ile beraber Esad sivillere yönelik şiddeti artırmıştır. Bunun akabinde krize çözüm arayışları bir nebze hız kazanmıştır. Bu bağlamda, Arap Birliği ve BM ortak kararı ile daha önceki yıllarda BM Genel Sekraterliği görevinde bulunan Kofi Annan, Suriye Krizi’nin çözümü için 12 şubat 2012’de özel temsilci olarak belirlenmiştir. Kofi Annan bu görevin kendisine verilmesinin ardından Esad ile görüşmek üzere Suriye’ye gitmiştir. Bu ziyaret çerçevesinde Annan Esad’a bir dizi çözüm önerilerinde bulunmuştur. Aynı zamanda bu önerilere karşı Esad’ın vereceği tepkileri incelemiştir. Krize zel temsilci olarak atanan Annan, Suriye’nin ardından başta Türkiye olmak üzere diğer evre ülkelere de ziyaretler de bulunmuş ve çözüme ilişkin destek arayışında bulunmuştur. Bu ziyaret ve çalışmaların ardından Mart ayında (16 Mart 2012) Suriye Krizi için bir barış planı açıklamıştır. “Suriye için Annan Barış Planı” ismini taşıyan ve 6 maddeden oluşan plan, Esad’a sunulmuştur. (Miş, 2014)

Planda yer alan maddeler genel olarak şu şekildedir; Suriye halkının taleplerine cevap vermek ve bu bağlamda özel temsilci ile çalışabilecek bir temsilcinin atanmasına onay vermek, ateşkesi kısa zamanda sağlamak, yardımların her yere ulaştırılmasını sağlamak, tutukluların serbest bırakılması ve ülkede yer alan gazetecilerin güvenliğinin sağlanması ve barışçıl görüşmelerin yapılabilmesi gibi çatışmaları sonlandırmak. Suriye hükümetinin bu planı 27 Mart 2012’de kabul etmesinin ardından 12 Nisan 2012 tarihinde ateşkes yürürlüğe girmiştir. (“Annan’s Peace Plan for Syria” 2020) Ancak Plan krizin çözümüne are olmamıştır. Çünkü planda çözüm için bir takvimin olmayışı Esad’ın bu planı uygulamamasının gerekçesini oluşturmuştur. Plandan sonra, BM Güvenlik Konseyi’nin kararı (2043) ile 12 Nisan 2012 tarihinde, tamamen silahsız olmaları kararlaştırılan bir “BM Suriye Misyonu” (UNSMIS) oluşturulmuştur. (“United Nations Supervision Mission in Syria (UNSMIS)” 2020) İlk olarak 30 olarak belirlenen sayı daha sonra alınan kararlar neticesinde artmıştır. 3 aylık bir sürede

görev yapan misyonun görev süresi daha sonra 1 ay daha uzatılmıştır. (“UN Votes to Extend ‘final’ Syria Mission by 30 Days” 2012) Fakat zel temsilci olarak atanan Annan 2 Ağustos 2012’de görevinden ayrıldığını bildirmiştir. (BBC News 2012) Esad yönetimi, BM’nin tüm çabalarına ve çözüm önerilerine rağmen şiddetini sonlandırmamıştır. Bu nedenle geçen süre zarfında hayatını kaybedenlerin sayısı bir hayli artmıştır.

Suriye Krizi’nin çözümüne yönelik uluslararası alanda yapılan çalışmalardan biri de “Suriye’nin Dostları” (Group of Friends of the Syrian People) toplantıları’dır. 24 şubat 2012’de Tunus’ta 60’tan fazla devletin yanı sıra uluslararası ve bölgesel örgüt temsilcilerinin (BM, AB, İşlam İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği vb.) katılımıyla ilk toplantı gerçekleşmiştir. Bu toplantıda, Suriye’nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne olan bağlılık dile getirilmiştir. Bununla beraber, rejimin sivillere yönelik devam eden güç kullanımı, barışçıl protestocuların öldürülmesi, çocuklara yönelik şiddet, tutuklulara yönelik şiddet gibi insan hakları ihlalleri kınanmıştır. (“Group of Friends of the Syrian People: 1st Conference” 2020) Suriye’nin dostları toplantılarının temel amacını, Suriye muhalefetini güçlendirmeye yönelik çalışmalar oluşturmuştur. Bu kapsamda aynı yıl İstanbul, Paris ve Marekeş de dahil olmak üzere 4 farklı toplantı gerçekleşmiştir. (Miş, 2014) Marakeş’te düzenlenen son toplantıda (12 Aralık 2012), Suriye rejiminin görevi bırakması ve rejime destek veren ülkelerin –zellikle Rusya ve Çin’in- desteğini kesmesi ve bu ülkelere de yaptırım uygulanması konuşulmuştur. (Arı, 2017: 493)

Suriye Krizi’ne yönelik uluslararası alanda yapılan bir diğer çözüm arayışını “Cenevre Konferansları” oluşturmaktadır. Cenevre konferansları Astana Süreci’ne kadar krizin görüşüldüğü, önemli uluslararası toplantılar olmuştur. Yani bir bakıma Astana Süreci, Cenevre’nin tamamlayıcısı niteliğindedir.

Krize uluslararası alanda çözüm arayışları devam ederken artan şiddet olayları ve rejimin saldırıları sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı hızla artmıştır. Bu bağlamda Kofi Annan, çözüme yönelik olarak 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre’de “Suriye

Eylem Grubu" isimli bir konferansın gerçekleşmesini sağlamıştır. Cenevre'de gerçekleşen zirveye BM genel Kurulu'nun daimi üyelerinin yanı sıra AB, Türkiye, Katar, Arap Birliği, Irak katılım gerçekleştirmiştir. Fakat Suriye'den hem rejim tarafından hem de muhalefetten katılım gerçekleşmemiştir. (Neci Yev, 2019) Cenevre'de gerçekleşen bu toplantının asıl amacını Esad rejimi iktidardan ayrıldıktan sonra nasıl bir yol izleneceği konusu oluşturmuştur. Bu bağlamda bir geçiş hükümetinin kurulması öngörölmüştür. Ancak Rusya, kurulacak bu hükümetin Esad'tan bağımsız olamayacağı konusunda ısrarcı olmuştur. Buna rağmen Çin ile beraber Suriye'deki krizin yalnızca "Cenevre Mutabakatı" ekseninde çözülebileceği konusunda uzlaşmıştır. (Miş, 2014) Cenevre'de gerçekleştirilen ve Suriye Eylem Grubu'nun oluşturulduğu bu toplantı, Suriye Krizi için yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. İliki Annan'ın çağırısı üzerine gerçekleşen Cenevre Konferansı'nın ardından birkaç konferans daha gerçekleşmiştir.

Cenevre'de düzenlenen ikinci konferansa (23-23 Ocak, 10-15 Şubat 2014) çözüme yönelik somut adımlar atılacağı ve Cenevre 1'de görüşülen konuların hayata geçirileceği düşünölerek epeyce umut bağlanmıştır. ("Cenevre 2 görüşmeleri: Gündem Suriye'de iktidar devri" 2020) Ancak Cenevre'de düzenlenen ve serinin ikincisi olan bu toplantı beklentileri karşılayamamıştır. BM ve Arap Birliği Suriye özel temsilci, El Ahdar el İbrahimi Cenevre 2'nin umutları kaşılayamamasının üzerine özür dileyen bir açıklama yapmıştır. (Arı, 2020) Cenevre toplantılarının daha sonra yenileri yapılmıştır. Fakat Cenevre'de yapılan görüşmeler de krizi çözmek için yeterli olmamıştır. Sadece çözüme ilişkin başka süreçlerin yaşanmasında rol oynamıştır. Cenevre Konferansları'nın ardından onunla hemen hemen aynı minvalde olan Astana Süreci başlamıştır. Hem Cenevre hem de Astana görüşmeleri aynı çerçevelerle düzenlenmeye devam etmiştir.

Astana Süreci

Suriye Krizi, başladığından beri sadece Suriye halkının çözüme için uğraştığı bir sorun değildir. Bölgesel ve küresel aktörlerin sürece dahil olduğu

geniş ölçekli bir sorun niteliğindedir. Bu kapsamda sorunun çözümleri için bölgesel ve küresel güçler devreye girmiştir. Krizin çözümlerinde kuşkusuz en etkili bölgesel güçler Türkiye ve İran olurken, küresel güçler ise Rusya ve ABD'dir. (Golkarian, 2020) Bu güçler, sorunun ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren uluslararası alanda bir araya gelerek soruna birçok defa çözümleri arayışında bulunmuşlardır.

Türkiye'nin bu çözümleri arayışlarında rolü oldukça fazladır. Henüz krizin başladığı ilk günden itibaren sınır komşusu olan Suriye'de gerçekleşen olaylara kayıtsız kalamamıştır. Rusya ve İran ile görüşmelere başlayarak bölgesel ve küresel çapta çözümleri aramaya başlamıştır. Bu çerçevede başarılı bir diplomatik süreç yürütmüştür. Bu diplomatik süreç içinde önceliğini siviller olmuştur. (A. Sayın, 2020) Fakat, Suriye'de yaşanan olayların bölgesellikten çıkıp uluslararası krize dönüşmesinin ardından Türkiye, Suriye'ye yönelik stratejisinde özellikle güvenlikle alakalı nedenlerden dolayı değişikliğe gitmiştir. Çünkü terör örgütü PKK'nın burada yürüttüğü faaliyetler, Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdidi artırmıştır. (Yeşiltaş, Piriñçi, 2020: 71,72) Bu nedenle Suriye Krizi Türkiye için ayrı bir önem taşımaktadır.

Türkiye'nin Rusya ve İran ile başlattığı bu girişimler büyümüş ve uluslararası alanda işbirliğine dönüşmüştür. Bu konuda birçok görüşme, toplantı yapılmıştır. Bu perspektifte, Suriye Krizi'nin çözümleri ilişkin çalışmalardan kuşkusuz en uzun soluklu olanı Astana Süreci'dir. Bu vesile ile başkent Astana (Kazakistan), diplomasi ve barış merkezi olma niteliğini devam ettirmiştir. (Yılmaz, 2020: 192) Astana'da başlayan ilk görüşmelerin devamı gelmiş ve bir sürece dönüşmüştür. Günümüze kadar toplamda 14 görüşme gerçekleşmiştir. Türkiye ve Rusya'nın büyük rol oynadığı Astana görüşmelerinde krizin çözümleri yönelik önemli kararlar alınmıştır.

Astana Süreci, Cenevre Konferansları ile paralel özellikler taşıyan ve Suriye'de çatışmaları sonlandırmaya yönelik, kalıcı barışın sağlanmasını amaçlayan bir süreçtir. Türkiye ve Rusya'nın derin işbirliğine ile 30 Aralık 2016 tarihinde ateşkesine dayalı anlaşma ile ilk başarısını elde etmiştir. Daha sonra

23-24 Ocak 2017 tarihinde sürdürölen, Türkiye ve Rusya arasındaki ikilli görüşmelere yeni katılımcıların eklenmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. (Arı, 2017: 506)

23 Ocak'ta başlayan Astana görüşmelerinde temel hedef rejim ve muhalifler arasında ateşkesin sağlanması ve sürdürülmesidir. Bu hedef doğrultusunda başlayan süreçte büyük sorumluluk Türkiye ve Rusya'ya ait olmuştur. Bu iki devlet İran ile birlikte garantörlük görevini üstlenmiştir. İran'ın da bulunduğu görüşmelerde Suriye Rejimi'ne ait grubun yanında, muhalifler de yer almıştır. Muhalifler içinde Türkiye'nin desteğini alan gruplar da yer almıştır. Astana'ya katılanlar arasında "Suriye'nin Dostları" grubunun üyeleri arasında yer alan Fransa, Almanya ve İngiltere'den katılan temsilciler de olmuştur. Bunun dışında, görüşmelerin yapıldığı ev sahibi Kazakistan da temsilci bulundurmıştır. (Arı, 2017: 506) Bunun yanında Türkiye, PYD'nin (Demokratik Birlik Partisi) görüşmelere katılmamasını istemiş ve Rusya bu isteği kabul etmiştir. (Arslan, 2017) Bu talep, Suriye Krizi'nde Türkiye ve Rusya'nın birlikte adım atabildiğinin, hareket edebildiğinin göstergelerinden biri olmuştur.

Tarafsız bölge olarak Astana'da başlayan görüşmeler Suriye Krizi açısından ilklere ev sahipliği yapmıştır. Suriye Rejimi ve muhalifler ilk kez aynı yerde bir araya gelip aynı anda masaya oturmuştur. Bunun yanında bu krizin askeri yöntemlerle çözülemeyeceği kesin olarak dile getirilmiştir. Bu nedenle ateşkesin kesinlikle devam ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir. ("Dünden bugüne Astana görüşmeleri" 2020) İlk ev sahipliği yapan bu ilk görüşmenin ardından Astana görüşmelerinin devamı gelmiştir ve günümüze kadar sorun ile ilgili birçok kararın alındığı bir süreç olmuştur. Bu süreç içinde on dört toplantı gerçekleşmiştir. Bu toplantı ve görüşmelerden oluşan Astana Süreci'ni inceleyecek olursak karşımıza aşağıda yer alan görüşmeler ve kararlar çıkmaktadır.

İlk görüşmenin ardından gerçekleşen 2. Astana görüşmesi (15-16 Şubat 2017) ilki kadar heyecanlı ve aktif geçmemiştir. Bu toplantıda Suriye'de yer alan taraflar birbirlerine karşı suçlayıcı ithamlarda

bulunmuştur. (Arı, 2017: 508) Bunun yanında bu görüşmede Türkiye, Rusya ve İran'ın dahil olduğu bir "görev gücünün" oluşturulması konusunda fikir birliği sağlanmıştır. ("Dünden bugüne Astana görüşmeleri" 2020)

14-15 Mart 2017 tarihinde ise 3. Astana görüşmeleri gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Türkiye, Rusya, İran ve BM ikili görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmenin temel konusu Suriye'de ateşkesin güçlendirilmesi olmuştur. Ancak bu görüşmeye Rusya'nın garantörlüğünde bulunan rejim kuvvetlerinin ateşkesi ihlal ettiği gerekçesi ile askeri muhalefet katılım sağlamamıştır. ("Suriye konulu Astana 3 toplantısı yapıldı" 2020)

Astana'nın 4. görüşmeleri yine aynı yılın Mayıs ayında (3-4 Mayıs 2017) düzenlenmiştir. Bu toplantıda somut adımlar atılarak, Türkiye, Rusya ve İran Suriye'de çatışmaların yoğun olduğu alanlarda çatışmayı azaltmaya yönelik, "çatışmasız ve güvenli" alanların oluşturulması kararlaştırılmıştır. ("Astana'daki Suriye görüşmeleri sona erdi" 2020) Alınan bu karar bağlamında Dera ve Kuneytra'nın belli kısımlarının, Doğu Guta'nın, Hama, Humus, Halep ve Lazkiye'nin belirli bölümleri ve İdlib'in tamamı olmak üzere çatışmasız alan olarak belirlenmiştir. (BBC News Türkçe 2020)

5. Astana görüşmeleri ise Temmuz (4,5 Temmuz 2017) ayında gerçekleşmiştir. Görüşmelere yine Türkiye, Rusya, İran ve BM temsilcilerinin yanı sıra Suriye rejimi ve muhalefetten katılım olmuştur. Görüşmeler ikili ve çoklu gerçekleşmiştir. Bu toplantının hedefini 4. görüşmelerde kararlaştırılan çatışmasız alanların kesin sınırlarının belirlenmesi oluşturmuştur. ("Suriye konulu 5. Astana toplantısı başladı" 2020) Yaklaşık olarak 2,5 milyon insanı kapsayan bir alan olan, dört çatışmasızlık bölgesi üzerine imzalanan protokol, daha fazla yaşam kaybının önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Astana görüşmelerinin 6.sı Eylül ayında (2017), yine öncelikli olarak garantör ülkelerin katılımı ve gözlemci ülkelerin katılımı ile ikili ve çoklu görüşmelerle gerçekleşmiştir. Bu görüşmenin temel konusunu Suriye Kriz'inde geniş yer tutan İdlib oluşturmuştur. İdlib'in çatışmasızlık bölgesi olması

ve sınırlarının çizilmesi ve aynı zamanda ateşkesin uygulanması gerektiği konuşulmuştur. Bununla beraber, Suriye rejiminin elinde bulunan tutukluların, ve esir alınanların karşılıklı olarak serbest bırakılması, naaşların verilmesi ve kayıpların aranması, 6. görüşmenin konularını oluşturmuştur. (“Suriye konulu 6. Astana Toplantısı başladı” 2020)

Astana'nın 7. Görüşmeleri 0-31 Ekim 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Astana'nın bu görüşmesinde çatışmasızlık bölgelerinde ateşkesin sağlanması görüşülmüş ve taraflar menuniyetini ifade etmiştir. Bunun yanında bir önceki görüşmede konuşulan tutuklular vb. konular tekrar ele alınmıştır. İnsani yardımın ihtiyaç duyulan bölgelere sorunsuz şekilde iletilmesi de bu toplantıda görüşülmüştür. Garantör ülkeler terör örgütleri (DEAŞ, El Nusra, EL Kadie) ve bunlarla bağlantılı olan yapılanmalarla mücadeleye devam edeceklerini ifade etmiştir. (“Suriye konulu 7. Astana Toplantısı sona erdi” 2020)

8. tur Astana görüşmeleri ise 21-22 Aralık 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu görüşmede de önceki görüşmelerde konuşulan tutuklular konusu yeniden dile getirilmiştir. Ayrıca kültürel miras kabul edilen (UNESCO listesindeki) yerlerin bomba ve mayınlardan temizlenmesi için çalışma grubunun oluşturulması kararlaştırılmıştır. Böylece 8. Görüşmelerde hem tutuklular hemde mayınlar konusunda uzlaşmıştır. Bu görüşmede Rusya'nın girişimi ile Soçi'de yapılması planlanan kongrenin tarihine de (29-30 Ocak 2018) karar verilmiştir. (“Suriye konulu 8. Astana toplantısında ‘tutuklular için uzlaşma’” 2020) Rusya'nın öncülük ettiği Soçi'de başlayan görüşmeler Astana Süreci ile eşgüdümlü devam etmiştir. Bu tarihten sonra her iki görüşmede alınan kararlar birbirini teyit eder nitelikte olmuştur. Bu nedenle, alınan kararlar ve konuşulan gündem maddeleri büyük oranda benzerlik taşımaktadır.

9. tur Astana görüşmeleri 14-15 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Çatışmasızlık bölgelerindeki genel durum, anayasa çalışmaları, ve tutsakların serbest bırakılması görüşülmüştür. (“Suriye konulu 9. Astana toplantısı ikili görüşmelerle başladı” 2020) Özellikle İdlib'te

oluşturulmaya çalışılan çatışmasızlık bölgesi ele alınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin İdlib'te oluşturduğu gözlem yerleri ve önemi üzerinde hemfikir olunmuştur. Bununla birlikte üzerinde durulan asıl konu anayasa komitesi ve anayasa çalışmaları olmuştur. (“Suriye konulu 9. Astana toplantısı” 2020)

Astana görüşmelerinin 10. turu ona paralel bir süreç olarak başlayan Soçi'de 30-31 Haziran 2018 tarihinde gerçekleşmiştir. Garantör devletlerin yanısıra BM Suriye özel temsilcisi Staffan de Mistura, Soçi'de daha önceki toplantılarda konuşulan anayasa komitesi konusu burada yeniden ele almıştır. (“3 ülke heyeti BM Suriye Özel Temsilcisiyle buluştu” 2020) Anayasa komitesinin, rejim ve muhaliflerden 100, garantör ülkeler ve BM'den 50 kişi olmak üzere toplamda 150 kişiden oluşturulması kararlaştırılmıştır. (“Dünden bugüne Astana görüşmeleri” 2020)

11. tur Astana görüşmeleri ise 28-29 Kasım 2018'de Astana'da devam etmiştir. Görüşmelerin esas konusunu hem anayasa komitesi ve çalışmaları hem de İdlib oluşturmuştur. Özellikle İdlib'te ateşkesine devam edilmesi gerektiği ve bunun terörle mücadelede önemli bir aşama olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda Suriye'de kimyasal silah kullanımı kınanmıştır. Garantörler, mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilen sivillerin, güvenli bir biçimde geri dönebilmesi için gerekli uygun ortamın ve şartların oluşması gerektiğini ve bu konuda uluslararası bir konferans düzenlenmesi için çalışmalar yapılması gerektiğini dile getirmiştir. (“Astana'da Suriye konulu 11. garantörler toplantısı sona erdi” 2020)

12. tur Astana görüşmeleri 26-27 Nisan 2019 tarihinde gerçekleşmiştir. Son dönem de düzenlenen çoğu Astana sürecin'de olduğu gibi 12. Kez gerçekleşen görüşmelerde de üzerinde durulan genel konu İdlib meselesi olmuştur. İdlib'e ek olarak mülteciler konusu üzerinde görüşülmüştür. (“Suriye Barış Görüşmeleri: 12. Astana Zirvesi” 2019)

Görüşmelerin 13. turu 1-2 Ağustos 2019'da yapılmıştır. Bu görüşmenin de esas gündem maddesini İdlib oluşturmuştur. Daha önceki toplantılar neticesinde çatışmasız bölge olarak

kararlaştırılan İdlib'e, garantör ülkeler olarak Türkiye, Rusya ve İran tarafından 12 tane gözlem noktası oluşturulmuştur. Bu nedenle İdlib'in güvenli bir bölge olabilmesi, çatışmaların sonlanması Astana görüşmeleri kapsamında da önemli bir nokta olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin düzenlemiş olduğu sınır dışı operasyonlar (Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı) İdlib meselesi açısından önemli yer tutmuştur. ("Suriye'de Çözüm Arayışları: 13. Astana Görüşmeleri" 2019) 13. tur görüşmelerinin bir diğer önemli noktası Lübnan ve Irak'ın gözlemci üyeler olarak ilk kez bu görüşmelere katılmasıdır. (Kozhanova, 2019)

14. Astana görüşmeleri 10-11 Aralık 2019 tarihinde düzenlenmiştir. Bu toplantının da temel gündem maddesini İdlib oluşturmuştur. Bunun yanında Suriye hükümetinin önünü kestiği anayasa komitesi ve çalışmalarını görüşülen konular arasında yer almıştır. ("Suriye konulu 14. Garantörler Toplantısı başlayacak" 2020) Daha önce gerçekleşen görüşmelerde üzerinde durulan konular yinelenmiştir. Suriye'de çözümün askeri olmayacağı ve BM Genel Kurulu'nun 2254 sayılı kararı doğrultusunda siyasi olarak gerçekleşeceği, bu nedenle siyasi sürecin kararlı bir şekilde devam ettirilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Suriye'nin toprak bütünlüğü ise üzerinde sıkça durulan bir başka konu olmuştur. 14. tur Astana görüşmelerinde bir sonraki toplantının Mart 2020'de Astana'da düzenleneceği ifade edilmiştir. ("Joint Statement by Iran, Russia and Turkey on the International Meeting on Syria in the Astana Format (Nur-Sultan, 10-11 December 2019)" 2020) Ancak tüm dünya'da yaşanan Covid 19 salgını hastalığı nedeni ile garantör ülkelerin dışışleri bakanları, toplantıyı telekonferans yolu ile 22 Nisan 2020'de gerçekleştirebilmiştir. Dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak toplantıda, Suriye'de Covid 19 salgını ile mücadele ana gündem maddesini oluşturmuştur. Salgınla mücadele kapsamında Türkiye, Suriye'ye gönderilen insani yardımın aralıksız devam edeceğini ifade etmiştir. Bunun yanında krizin çözümüne ilişkin olarak İdlib ve Fırat'ın doğusu öncelikli alanlar olmak üzere, bölgede yaşanan olaylar görüşülmüştür. ("T.C. Dışışleri Bakanlığı'ndan" 2020)

Yukarıda başladığı günden itibaren tüm toplantıları ve toplantılarda konuşulan genel konuların yer verildiği ve Astana Süreci olarak ifade edilen çözüm arayışı, Suriye Krizi'nin çözümüne ilişkin en kapsamlı ve ayrıntılı süreç olduğu görülmektedir. Bu bağlamda süreç, krizin çözümü için büyük önem teşkil etmektedir.

Astana Süreci'ni önemli kılan bir başka neden ise BM kararları doğrultusunda hareket edilmesi ve bu çerçeve de krizin çözümü için inisiyatifin garantör ülkelere geçmiş olmasıdır. Türkiye, Rusya ve İran'ın bu süreç içindeki çalışmaları ve rejimi Astana sürecine dahil etmeleri, çözüme ilişkin umutları yeşertmiştir. (Yılmaz, 2020)

Astana Süreci, Cenevre'nin tamamlayıcısı konumunda olmuştur. Astana'nın toplantıları devam ettiği sırada Rusya'nın girişimleri ile Soçi'de başlayan yeni bir süreç meydana gelmiştir. Bu nedenle Suriye Krizi'nde Cenevre, Astana ve Soçi süreçleri, bir bakıma birbirinin tamamlayıcısı süreçler olarak ifade edilebilir.

Astana süreçlerinin hepsi göz önüne alındığına ve bir değerlendirme yapıldığında, özellikle Rusya ve Türkiye işbirliği açısından bazı çıkarımlardan bahsetmek mümkün olacaktır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Türkiye ve Rusya bireysel olarak Suriye üzerinde farklı amaçlara sahip olsa da burada yer alan sorunun çözümü için her ikisi de büyük rol oynamaktadır. Bu noktada Türkiye ve Rusya işbirliği mekanizmasını başarılı bir şekilde yürütmektedir.
2. Ortak amaç kesinlikle Suriye'nin toprak bütünlüğüdür ve askeri çözüm sonuç getirmeyecektir. Çözüme götürenin siyasi süreç olacağı konusunda her iki ülke mutabıktır.
3. Çözümün siyasi olacağı inancı, ikili ve çoklu, bölgesel ve uluslararası görüşmelerin devamını getirecektir. Daha önceki aşamalarda görüldüğü üzere bu görüşmeler birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde olacaktır.
4. Suriye Krizi'nin en önemli bölümünü son dönem'de İdlib oluşturmuştur. Bu nedenle Türk Rus ilişkileri, işbirliği açısından da İdlib meselesi önemli hale gelmiştir.

5. Nihai aşamada Suriye Krizi, Türkiye, Rusya ve İran'ı aynı safta yer almaya ve işbirliğine zorlamış ve Astana Süreci ile bu büyük oranda gerçekleşmiştir.

Astana görüşmeleri devam ederken başlayan Soçi görüşmeleri hem Astana ile eř güdümlü olmuş hem de Krizin çözümünün bir diğer önemli adımını oluşturmuştur.

Soçi Süreci

Suriye Krizi'nin çözüm aşamalarından birini de Soçi Süreci oluşturmuştur. Astana'nın garantör lkeleri, Rusya'nın girişimi ile 10. Astana görüşmelerini Soçi'de gerçekleştirmiştir. ("3 ülke heyeti BM Suriye zel Temsilcisiyle buluştu" 2020) Bunun ardından hem Astana görüşmeleri devam etmiştir hem de Soçi'de görüşmeler yapılmıştır. Ancak Soçi'yi asıl önemli kılan, Suriye Krizine yönelik kabul edilen mutabakattır.

Türkiye ve Rusya ilişkileri açısından da büyük önem taşıyan mutabakat 22 Ekim 2019 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin 10 maddeden oluşan muhtıra üzerinde anlaşmaya varmıştır. Muhtıranın maddeleri genel olarak, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve Suriye topraklarını, terörden temizleme gibi konulardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Tel Abyad ve Ras Al Ayn'ı kapsayan 32 km² derinlikte ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği "Barış Pınarı Harekatı" kapsamında yer alan bölgenin mevcut durumun korunmasına karar verilmiştir. Bununla beraber muhtıranın kabul edildiği tarihten bir gün sonra (23 Ekim 2019) Rusya ve Suriye güçleri, gündüz saat 12.00 itibari ile Barış Pınarı Harekat alanının kapsamadığı Türkiye'nin Suriye sınırından başlanarak Suriye'ye kalan bölüme terör rgtnn (YPG) ve her türlü unsurunun 30 km'nin dışına (güvenli bölgenin dışına) ıkarılmasını sağlamayı garanti etmiştir. Bu işlemin tamamlanması için 150 saatlik bir süre yeterli grlmştir. Bunun akabinde Barış Pınarı Harekat alanının doğu ve batısında yer alan 10 km'lik derinlikte bir alanda (Kamışlı bunun dışında tutulacak) Türk ve Rus kuvvetlerinin ortak devriyelerinin görev yapması kararlaştırılmıştır. ("Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında mutabakat muhtırası imzalandı" 2020) Genel olarak mutabakat göz önüne alındığında Türkiye ve

Rusya'nın, önceki görüşmelerde olduğu gibi Suriye'nin toprak bütünlüğü esas alınmıştır. Bu neticede Suriye toprakları üzerinde ayrılıkçı hareketlere izin verilmeyeceğinin vurgusu yapılmıştır. Türkiye'nin bu çerçevede gerçekleştirdiği sınır dışı operasyonu olan Barış Pınarı Harekatı nemlidir. Harekatın nihai hedefi terör gruplarının (PKK-YPG) bölgeden çıkartılarak güvenliğin sağlanması ve yerinden edilen sivillerin güvenli bir Şekilde geri dönüşünün sağlanmasıdır. Çünkü bir önceki sınır dışı operasyonlarının (Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı) ardından temizlenen ve güvenliği sağlanan 4 bin km'lik alana yaklaşık 365 bin Suriyeli sivil vatandaşın döndüğü bilinmektedir. Bu nedenle Barış Pınarı Harekatı'ndan sonra da, güvenliğin sağlandığı bölgeye Suriyeli sivillerin yerleştirilmesi planlanmıştır. ("T.C. Cumhurbaşkanlığı: 'Türkiye ve Rusya, Suriye topraklarında ayrılıkçı hiçbir gündeme izin vermeyecektir'" 2020) Bu minvalde muhtıranın uygulanabilmesi için Türkiye ve Rusya'nın işbirliği ile bir denetim sisteminin kurulmasına karar verilmiştir. Soçi'de görüşülen ve üzerinde hem fikir olunan bir başka konu da Suriye'de yer alan krizin çözümü için Astana Süreci'nin devam ettirilmesi gerektiğidir. ("Soçi Mutabakatı resmen başladı" 2020)

Türkiye ile Rusya arasında 5 Mart 2020 tarihinde Soçi Mutabakatı'nı tamamlayıcı nitelikte bir anlaşma daha gerçekleşmiştir. Türkiye ve Rusya arasında devam eden uzun görüşmeler sonucunda, İdlib'te yeniden ateşkesi sağlayıcı nitelikte olan ve 3 maddeden oluşan ek protokol kabul edilmiştir. "Moskova Mutabakatı" olarak anılan bu metin, Soçi Mutabakatı'dan sonra başlayan ancak ondan sonraki süreçte bozulan ateşkesi yeniden sağlamaya odaklı olmuştur. Kabul edilen bu anlaşma ile Türkiye ve Rusya, Suriye'de yeniden ortak devriye ve "güvenli koridor" kararı almıştır. (BBC News Türkçe 2020) Bunun yanı sıra, Moskova Mutabakatı ile Türkiye, Suriye'den gelebilecek yeni mülteci akınının önüne geçmiştir. ("Moskova Mutabakatı'nın Analizi" 2020) Ayrıca bu son yapılan ateşkes ile 9 yıldır devam eden çatışmalardaki en düşük seyir gözlenmiştir. Fakat bu tarihlerde dünyayı etkisi altına alan "Covid 19" salgını bile çatışmaların yeterince önüne

geçememiştir. Özellikle ayrılıkçı ve terörist gruplar faaliyetlerini bu dönemde artırmış, YPG 28 Nisan 2020’de Afrin’de bir eylem gerçekleştirmiş ve bir çok sivilin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. (“Rapor: Koronavirüsün Gölgesinde Silahlı Çatışma ve Terör | Suriye, Libya, Yemen, PKK ve DEAŞ” 2020) Bu nedenle devam eden süreçte Türkiye ve Rusya için Suriye konulu görüşmelerini devam ettirme zorunluluğu doğmaktadır.

Soçi Muhtırası ve ardından gelen Moskova Mutabakatı, Suriye Krizi’nde Türkiye’nin oluşturmaya çalıştığı sınır güvenliği için önemli bir adımdır. Ayrıca bu adımın Rusya işbirliği ile gerçekleşmiş olması ise ikili ilişkiler için önemli yer tutmuştur.

Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk Rus İlişkilerine Yansıması

Türkiye-Rusya ilişkilerinin 2000’li yıllardan sonra genel olarak dost ve işbirliği eksenli bir çerçevede ilerlediği daha önce ifade edilmişti. 2011’den sonra ise iki ülkenin ilişkiler yelpazesine yeni bir konu dahil olmuştur. Bu konu günümüzde hala çözüme kavuşmamış olan Suriye Krizi konusudur. Kriz ortaya çıktığı günden beri iki ülke kayıtsız kalmamıştır. Her ikisinin de krize yaklaşım sebepleri farklı olsa da ortak payda Suriye Krizi’nin çözüme kavuşması olmuştur.

Suriye Krizi için ilk günden beri çözüm noktasında siyasi temaslara başlayan Türkiye ve Rusya’ya bu topraklar farklı anlamlar ifade etmektedir. Türkiye’nin sınır komşusu olması nedeniyle öncelikli olarak güvenlik tehlikesi meydana getirmiştir. Bunun yanında Türkiye’nin en çok mülteci göçünü alarak ekonomik, askeri ve toplumsal açıdan yükü artmaktadır. (Yeşiltaş, Pirinççi, 2020: 105) Ayrıca büyük güçlerin kriz üzerinden bölgeye intikal etmesine kayıtsız kalmak istememiştir. Bununla beraber Rusya için Suriye, Akdeniz demektir. Rusya’nın Akdeniz’a açılan ve üslerinin bulunduğu stratejik bir noktadır. (Demir, 2016) Rusya, Arap Baharı ile ABD’nin Orta Doğu’da yeniden bir düzen inşa etmeye çalıştığını ve bu bağlamda Rusya’nın da bölgedeki çıkarlarını bertaraf edeceği kanısını taşımaktadır. (Yılmaz, 2020: 87) Rusya’nın bölgedeki en önemli strateji ve politika alanı ise Suriye’dir. Bu nedenle her iki ülke

aktif olarak Suriye Krizi’nin çözümlü için çaba sarfetmektedir. Suriye Krizi’nin çözüm süreci devam ederken, iki ülke ilişkileri bazı sorunlar yaşamıştır.

Suriye Krizi’nin ilk döneminde hem Türkiye hem de Rusya soruna yaklaşma açısından oldukça farklı düşüncelere sahipti. Türkiye’nin önceliği sınır güvenliği ve Suriyeli sivillerin güvenliği olmuştur. Bu nedenle NATO’dan Türkiye’nin Suriye sınırına füze (patriot) yerleştirmesini talep etmiştir. Rusya bu olaydan büyük rahatsızlık duymuştur. İkili ilişkilerin gerginleşmesine yol açan bir hamle olmuştur. Bunun yanında Rusya’nın Suriye’de Esad’a verdiği destek çerçevesinde, BM genel kurulundaki Suriye kararını veto etmesi Türkiye ile farklı yönde seyrettiklerinin açık göstergesi olmuştur. (Erşen, 2016: 155) Bunun yanında yaşanan iki farklı olayda da Türkiye Rusya ilişkileri, Suriye Krizi’nin çözüm sürecinde yara almıştır. Her iki olay sonucunda da ilişkiler kısa sürede normale dönmüştür. Bu olayların ilki Rus uçağının Türkiye tarafından düşürölmesi, ikincisi ise Rusya’nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov’a düzenlenen suikasttir.

24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye, Suriye sınırında hava sahasını ihlal ettiği gerekçesi ile bir Rus uçağını (Su-24) düşürmüştür. Yaşanan bu gelişme iki ülke arasında büyük bir gerginliğe neden olmuştur. Rusya, Türkiye’nin DEAŞ’ın işbirlikçisi olduğunu ve bölgede gerçekleştirdiği petrol ticaretine ortak olduğunu ifade etmiştir. Öyle ki Rus dışişleri bakanı Sergey Lavrov, Rus vatandaşlarına Türkiye’ye seyahat etmemeleri yönünde çağrıda bulunmuştur. (“Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı?” 2020) Belirli bir süre devam eden gerginlik, 27 Haziran 2016 tarihinde Türkiye’nin girişimi ile normalleşme sürecine girmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, Rus lider Viladimir Putin’e yazdığı mektuptan sonra diplomatik ilişkiler karşılıklı olarak başlamış ve ikili Rusya’da (St Petersburg) bir görüşme gerçekleştirmiştir. (Erşen, 2016: 160) Bu görüşmenin ardından ikili ilişkilerde normalleşme başlamıştır. Krizin aşılıp normalleşme sürecine girilmesiyle aradaki ticaret hacmi yaklaşık olarak %20 oranında artmıştır. (Yılmaz, 2019: 95) Ticaretin yanında Suriye Krizi’ne yönelik

uluslararası alanda başlayan görüşmeler de sürdürülerek ilişkilerin normalleşmesi pekiştirilmiştir.

İlişkilerde yaşanan ikinci pürüz ise 19 Kasım 2016 tarihinde, Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un katıldığı bir resim sergisinde uğradığı suikast sonucunda hayatını kaybetmesidir. (Yılmaz, 2018: 57,58) İki ülke arasında yaşanan bu kısa süreli gerilimden sonra ilişkiler yeniden normal seyrine dönmüştür.

Astana Süreci'nin başlaması ve Türkiye, Rusya, İran'ın burada garantörlük görevinde bulunması Türk-Rus ilişkilerini de pekiştirmiştir. Kriz üzerindeki görüş ayrılıkları tamamen aynı doğrultuda olmasa da bu görüşmelerle beraber Türkiye ve Rusya büyük oranda aynı paydada buluşmayı başarmıştır. Suriye'nin toprak bütünlüğü, krizin çözümünün askeri değil siyasi olabileceği, güvenliklı bölgeler, Suriyeli mülteciler başlıca ortak konuları oluşturmuştur. Astana ile başlayan bu olumlu hava Soçi ile birlikte karşılıklı işbirliğini içeren bir atmosfere bürünmüştür. Türkiye ve Rusya'nın üzerinde hem fikir oldukları konu başlıklarından oluşan 10 maddelik muhtıra ile beraber Suriye'de ortak yürütmeye dayalı bir mekanizma kurulması kararlaştırılmıştır. Kısacası Suriye Krizi'nin 9 yıllık süresinin son üç yılında Türk ve Rus ilişkilerine olumlu bir hava hakim olmuştur. 2020'nin ilk aylarında tüm dünyada etkili olan Covid 19 sebebi ile yüzyüze görüşmelere ara verilmiş ise de, Suriye konulu görüşmeler telekonferans yöntemi ile online olarak (22 Nisan 2020) gerçekteleşmiştir. ("T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan" 2020) Bu olumlu ve işbirliğine dayalı ilişkiler düzenli olarak yapılan toplantı ve konferanslarla günümüzde artarak devam etmektedir. İşbirliği eksenli devam eden ilişkiler başta Suriye Krizi konusu olmak üzere siyasi, ekonomik ve askeri olarak çok boyutlu bir yapıya sahiptir.

Sonuç

Türk- Rus ilişkileri tarihi bağlamda köklü bir geçmişe sahiptir. Her iki ulus, zaman içinde farklı devletler kurmuş olsalar da diplomatik ilişkileri her dönem devam etmiştir. Bu ilişkilerin seyri ulusal çıkarlara ve uluslararası konjektüre bağlı olarak

değişmiştir. Birbirlerini düşman olarak niteledikleri gibi işbirliği yapan, iki dost devlet olmayı da başarmışlardır. Tarihsel süreç içinde bu şekilde bir geçmişe sahip olan Türk- Rus ilişkilerinde son dönemde Suriye Krizi de önemli bir yer tutmaktadır.

2011 yılında Orta Doğu coğrafyasında patlak veren olaylar silsilesi aynı yılın Mart ayında Suriye'ye de sıçramıştır. Diğer bölge ülkelerinde olduğu gibi önce halk gösterileri şeklinde başlayan olaylar, rejimin güç kullanımının ardından bir iç savaşa, günümüze değin süren bir krize dönüşmüştür. Bu süre zarfında birçok sivil hayatını kaybetmiş birçoğu da göç etmek durumunda kalmıştır. Bu göçlerin bir kısmı ülke içinde yer değişikliği şeklinde olurken bir kısmı da başka ülkelere mülteci olarak gerçekteleşmiştir. Bunun yanında rejimin kimyasal silah kullanımı, tutuklulara işkence gibi olaylar çatışmaların derinleşmesine yol açmıştır. Kriz başladıktan sonra karmaşadan yararlanan terör gruplarının faaliyetlerini artırması da çatışmaların bir başka boyutunu oluşturmuştur. Suriye Krizi'ne bölgesel ve küresel, devlet ve devlet dışı aktörlerin çözüm arayışı ise henüz kesin bir sonuç vermiş değildir. Ancak çatışmaların dönemsel olarak azalması bakımından önemli olmuştur. Bu noktada çözüm için bölge ülkelerinden Türkiye ve İran, uluslararası güçlerden Rusya, örgüt bağlamında ise BM ve Arap Birliği birçok çalışmada bulunmuştur.

Suriye Krizi başladığı günden itibaren hem Türkiye hem de Rusya çözüm için sahada aktif rol oynayan iki ülke konumundadır. Her ikisinin de Suriye'de çözüm istemesinin altında yatan nedenler farklı olsa da ortak paydayı krizin çözülmesi oluşturmuştur. Bu bağlamda Suriye Krizi, son 9 yıldır Türk-Rus ilişkilerinde önemli bir yer tutmuştur. Ancak kriz boyunca geçen süre ele alındığında, Türk-Rus ilişkilerinin bu dönemde inişli çıkışlı olduğu görülmektedir. Bu süreyi ikili ilişkiler bakımından üç bölüme ayırmak mümkündür.

İlk üç yıldan oluşan döneme baktığımızda, uluslararası aktörlerin devreye girdiğı ve özellikle BM'nin aktif olmaya çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle Rusya'nın Genel Kurul'da alınmak istenen kararları veto etmesi Türkiye'nin çözüm odaklı

yaklaşımına karşıdır. Bu durum Türk Rus ilişkilerine de yansımıştır.

İkinci üç yıllık döneme baktığımızda Türk-Rus ilişkilerinde Uçak Krizi'nin ve Büyükelçi Andrey Karlov suikastinin etkili olduğunu görmekteyiz. Ancak bu iki olayın da etkileri uzun sürmemiş, normalleşme sürecine geçilmiştir.

Son üç yıldan oluşan üçüncü dönem ise Türk-Rus ilişkilerinde işbirliğine dayalı ve Suriye Krizi'nin çözümünde her ikisinin de aktif rol oynadığı bir dönem olarak gözükmektedir. Bu dönemle beraber krizin çözümüne ilişkin uluslararası alandaki aktif çalışma durumu BM'den Türkiye ve Rusya'ya geçmiştir. Özellikle Türkiye ve Rusya'nın çabaları ile başlatılan Astana Süreci, Cenevre görüşmelerini bir adım öteye taşımıştır. Türkiye ve Rusya'nın, İran ile birlikte hareket ederek Astana görüşmelerini gerçekleştirmeleri, buradaki garantörlük konuları Suriye Krizi açısından önemli olmuştur. Astana Süreci kapsamında gerçekleşen görüşmeler, sürecin hemen başında alınan kararların uygulanabilirliği üzerine olmuştur. Kararların uygulanabilmesi için başta Türkiye ve Rusya olmak üzere garantör ülkeler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Astana Süreci kapsamında Türk Rus ilişkileri olumlu bir atmosferde ve işbirliğine odaklı ilerlemektedir. Özellikle Astana sürecine ek olarak gelişen ve Astana Süreci'ni pekiştiren Soçi'deki görüşmeler de Türk Rus ilişkilerini bu süreçte bir adım öteye taşımıştır.

Astana Süreci devam ederken gelişen Soçi görüşmeleriyle beraber Suriye Krizi'nin çözümüne yönelik kabul edilen muhtıra ile Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliğini de geliştirmiştir. İdlib üzerine yoğunlaşan muhtıra, hem Türkiye'nin sınır güvenliği hem de Suriye'nin toprak bütünlüğü bakımından önemlidir. Bu nedenle, Soçi Muhtırası ile kabul edilen maddelerin sahada uygulanabilmesi için ortak bir denetim mekanizması kurulmuştur. Bu gelişmeler Türk Rus ilişkilerinin son dönemi açısından oldukça önemlidir.

Astana ve Soçi Süreçleri kapsamında Türkiye ve işbirliğini devam ettirmektedir. Bu bağlamda düzenli olarak diplomatik görüşmeler gerçekleşmektedir. Fakat, 2020 itibari ile tüm dünyayı etkileyen ve birçok şeyin askıya alınmasına

sebeplere olan "Covid 19" salgını Astana Görüşmeleri'nin de yüz yüze yapılmasına engel olmuştur. Garantör ülkeler görüşmeleri Nisan ayında online olarak gerçekleştirmiştir.

Kaynakça

- 3 Ülke Heyeti BM Suriye Özel Temsilcisiyle Buluştu, *Haberturk*, Erişim Adresi <https://www.haberturk.com/suriye-konulu-10-garantorler-toplantisi-soci-de-yapildi-2084368>, (Erişim Tarihi 17.05.2020).
- Annan's Peace Plan for Syria, *Council on Foreign Relations*, Erişim Adresi <https://www.cfr.org/site-api/cfr-wrapper>, (Erişim Tarihi 16.05.2020),
- ARBATOVA, Nadejda (2013). Çok Kutuplu Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri, içinde *Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu İlişkileri*, ed. Haydar Çakmak, Mehmet Seyfettin Erol, Ankara: Barış Kitap.
- ARI, Tayyar (2017). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Cilt:2*, Bursa: Alfa Akademi Yayınevi.
- ARI, Tayyar (2014). Cenevre II Neyi Değiştirdi?, *Ortadoğu Analiz*, C. 6, S. 1, ss. 56-57, Erişim Adresi <https://www.orsam.org.tr/tr/cenevre-ii-neyi-degistirdi/>, (Erişim Tarihi 18.05.2020).
- ARMAOĞLU, Fahir (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- ARSLAN, Rengin (2017). İklere sahne olan Astana görüşmeleri başladı, *BBC News Türkçe*, Erişim Adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38714279>, (Erişim Tarihi 18.05.2020).
- TEMİZER, Selen (2018). Astana'da Suriye konulu 11. garantörler toplantısı sona erdi, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/astanada-suriye-konulu-11-garantorler-toplantisi-sona-erdi/1324649>, (Erişim Tarihi 17.05.2020),
- TEMİZER, S., YUSUF, M. S., RAİMBEKOVA, A. (2017).Astana'daki Suriye görüşmeleri sona erdi, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/astanadaki-suriye-gorusmeleri-sona-erdi/952832>, (Erişim Tarihi 17.05.2020)
- BAHARÇİÇEK, A., AĞIR, O. (2020). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Suriye Krizi Bağlamında Değerlendirilmesi, *Analytical Politics*, C. 1, S. 2, ss. 1-19.
- BALCI, Ali (2013). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- (2012). Syria Crisis: Kofi Annan Quits as UN-Arab League Envoy, *BBC News*, Erişim Adresi <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19099676>, (Erişim Tarihi 29.12.2020)
- (2020). Moskova'daki Erdoğan-Putin görüşmesinden kim ne kazandı?, *BBC News Türkçe*, Erişim Adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51762402>, (Erişim Tarihi 29.12.2020)
- (2017).Türkiye, Rusya ve İran, Suriye'de 'çatışmazlık bölgeleri' mutabakatını imzaladı, Erişim Adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39802814>, (Erişim Tarihi 16.12.2020).
- BOLSOVER, G. H. (2018). Birinci Nikola ve Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, çev. Yuluğ Tekin Kurat, C. 23, S. 3-4, ss. 207-37.
- (2014). Cenevre 2 görüşmeleri: Gündem Suriye'de iktidar devri, *BBC News Türkçe*, Erişim Adresi https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140127_suriye_cenevre, (Erişim Tarihi 19.05.2020).
- DEMİR, Ali Faik (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Et kileri, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 139-51.
- (2019). Dünden bugüne Astana görüşmeleri, *TRT Haber*, Erişim Adresi <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html>, (Erişim Tarihi 17.05.2020).
- ERGÜN, O., KURBAN, V. (2020). *Jeopolitik Şekillendirme Türk Rus İlişkileri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- ERŞEN, Emre (2016). Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 153-71.
- GOLKARIAN, Prof Dr Ghadir, "Suriye Krizi Bağlamında Astana Süreci", (17.05.2020), https://www.academia.edu/34930498/SUR%C4%B0YE_KR%C4%B0Z%C4%B0_BA%C4%9ELAMINDA_ASTANA_S%C3%9CREC%C4%B0.

“Group of Friends of the Syrian People: 1st Conference”, *Carnegie Middle East Center*, Erişim Adresi <https://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=48418>, (Erişim Tarihi 16.05.2020).

HALE, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. çev. Petek Demir, İstanbul: Mozaik Yayınları.

İşYAR, Ö.G. (2013). Türkiye-Rusya İlişkileri: Günümüzde ‘Doğu-Batı Rekabetinin’ Yeni Kırılma Noktası (2009-2013), (içinde) *Rusya’nın Doğu Politikası*. ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayınevi.

İşYAR, Ö.G. (2017). *Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler*. Bursa: Dora Yayınları.

(2019). Joint Statement by Iran, Russia and Turkey on the International Meeting on Syria in the Astana Format (Nur-Sultan, 10-11 December 2019), Erişim Adresi https://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3949043, (Erişim tarihi 17.05.2020),

KOZHANOVA, N. (2019). 13th Round of Astana Process Peace Talks to Be Aug. 1-2 in Nur-Sultan, *The Astana Times*, Erişim Adresi <https://astanatimes.com/2019/07/13th-round-of-astana-process-peace-talks-to-be-aug-1-2-in-nur-sultan/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

KÜÇÜKKELEş, M. (2012). Arap Birliği’nin Suriye Politikası, *SETA Analiz*, S. 51, ss. 1-24, Erişim Adresi http://file.setav.org/Files/Pdf/20121122111445_setav-arap_birliginin_suriye_politikasi.pdf.

Mİş, N. (2014). Suriye 2012. (içinde) *Ortadoğu Yıllığı 2012*. ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman. İstanbul: Açılım Kitap, ss. 217-53.

İNAT, K. (2020). Moskova Mutabakatı’nın Analizi, *SETA*. Erişim Adresi <https://www.setav.org/moskova-mutabakatinin-analizi/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

NECİYEV, E. (2019). Cenevre’den Soçi’ye ‘Suriye’ Problemine Çözüm Arayışları, *Journal Of History And Future*, C. 5, S. 3, ss. 835-50.

ORAN, B. (2009). *Türk Dış Politikası 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayınları.

YEşILTAş, M., ASLAN, M., AKDOĞAN, İ., TETİK, Ü., ÖZKIZILCIK, Ö. (2020). *Rapor: Koronavirüsün Gölgesinde Silahlı Çatışma ve Terör | Suriye, Libya, Yemen, PKK ve DEAş*, SETA Yayınları: İstanbul.

SAYIN Abdullah, “Astana Süreci”nde Dönüm Noktası Olarak ‘Moskova Bildirgesi’ Ve Suriye’de Kalıcı Bir Anlaşma İçin Öneriler.Docx”, (17.05.2020), https://www.academia.edu/33425823/Astana_S%C3%BCreci_nde_D%C3%B6n%C3%BCm_Noktas%C4%B1_Olarak_Moskova_Bildirgesi_Ve_Suriye_de_Kal%C4%B1c%C4%B1_Bir_Anla%C5%9Fma_%C4%B0%C3%A7in_%C3%96neriler.docx.

SAYIN, Y. (2019). Arap Baharı ve Tunus’un Yasemin Devrimi’ni Yeniden Anlamak, *International Journal of Politics and Security*, C. 1, S. 2, ss. 104-21.

(2020). Soçi Mutabakatı resmen başladı, *TRT Haber*, Erişim Adresi <https://www.trthaber.com/haber/gundem/soci-mutabakati-resmen-basladi-437175.html>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

(2020). Suriye, 2011’den beri ilk kez Arap Birliği toplantısına katıldı, *Sputnik News*, Erişim Adresi <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201903041037992962-suriye-2011den-beri-ilk-kez-arap-birligi-toplantisina-katildi/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

ELETEK, Ö. (2019). “Suriye Barış Görüşmeleri: 12. Astana Zirvesi, *ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, Erişim Adresi <https://ankasam.org/suriye-baris-gorusmeleri-12-astana-zirvesi/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

(2020). Suriye iç savaşı 9. yılına girdi, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 5. Astana toplantısı başladı”, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-5-astana-toplantisi-basladi/853800>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

“Suriye konulu 6. Astana Toplantısı başladı”, *AA*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-6-astana-toplantisi-basladi/909814>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 7. Astana Toplantısı sona erdi, *CNN Türk*, Erişim Adresi <https://www.cnnturk.com/dunya/suriye-konulu-7-astana-toplantisi-sona-erdi>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 8. Astana toplantısında ‘tutuklular için uzlaşma’, *TRT Haber*, Erişim Adresi <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriye-konulu-8-astana-toplantisinde-tutuklular-icin-uzlasma-344136.html>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 9. Astana toplantısı, *Sabah*, Erişim Adresi <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/05/15/suriye-konulu-9-astana-toplantisi>, (Erişim tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 9. Astana toplantısı ikili gürüşmelerle başladı, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-9-astana-toplantisi-ikili-gorusemelerle-basladi-1144305>, (Erişim tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 14. Garantörler Toplantısı başlayacak, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-14-garantorler-toplantisi-baslayacak/1668238>, (Erişim tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu Astana 3 toplantısı yapıldı, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-astana-3-toplantisi-yapildi-771413>, (Erişim tarihi 22.12.2020).

(2019). Suriye’de Çözüm Arayışları: 13. Astana Görüşmeleri, *ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, Erişim Adresi <https://ankasam.org/suriyede-cozum-arayislari-13-astana-gorusemeleri/>, (Erişim Tarihi 15.12.2020).

(2020). Suriye’de halk ayaklanmalarının fitilini ateşleyen genç AA’ya konuştu, *Youtube*, Erişim Adresi <https://www.youtube.com/watch?v=T4n0TaPVxaU>, (Erişim Tarihi 18.12.2020).

(2020). T.C. Dışişleri Bakanlığı’ndan, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, Erişim Adresi http://www.mfa.gov.tr/no_-89_-astana-sureci-disisleri-bakanlari-toplantisi-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi 17.12.2019).

(2020). T.C. Cumhurbaşkanlığı : ‘Türkiye ve Rusya, Suriye topraklarında ayrılıkçı hiçbir gündeme izin vermeyecektir’, *TCCB*, Erişim Adresi <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112255/-turkiye-ve-rusya-suriye-topraklarinda-ayrilikli-hicbir-gundeme-izn-vermeyecektir>, (Erişim tarihi 02.11.2020).

TOPSAKAL,İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 33-53.

(2020). Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında mutabakat muhtırası imzalandı, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-rusya-federasyonu-arasinda-mutabakat-muhtirasi-imzalandi/1622980>, (Erişim Tarihi).

(2020). Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı?, *BBC News Türkçe*, Erişim Adresi https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu, (Erişim Tarihi 14.11.2020).

(2012). UN Votes to Extend ‘final’ Syria Mission by 30 Days, *France 24*, Erişim Adresi <https://www.france24.com/en/20120720-un-votes-extend-final-syria-observer-mission-30-days-security-council-unsmis>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

(2020). United Nations Supervision Mission in Syria (UNSMIS), Erişim Adresi <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unsmis/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

YEŞİLTAS, M., PİRİNÇÇİ, F.. *Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye’nin Büyük Stratejisi*. İstanbul: SETA Kitapları.

YILMAZ, S. (2018)., *Türkiye Rusya İlişkilerine Bakış 2016-2017*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

YILMAZ, S. (2019). *2018 Yılında Türkiye Rusya İlişkilerinde Ne Oldu?*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

YILMAZ, S. (2020). *Rusya’nın Suriye Politikası*. Ankara: İlbilge Yayıncılık.

YILMAZ, S. (2020). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Astana ve Soçi Görüşmeleri İle Suriye Anayasası, (içinde) *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Astana ve Soçi Görüşmeleri İle Suriye Anayasası*, https://www.academia.edu/38097883/T%C3%BCrkiye-Rusya_%C4%B0l%C5%9Fkilerinde_Astana_ve_So%C3%A7i_G%C3%B6r%C3%BCmleri_ile_Suriye_Anayasası C4%B1.